

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ENFORMASYON TOPLUMUNDA
BİYOPOLİTİKA ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR
ANALİZ: GÜVENLİĞİN MEKANSAL
İZDÜŞÜMÜ

HALİL İBRAHİM EKİZCE

2501170836

TEZ DANIŞMANI
DR. GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN

İSTANBUL 2021

ÖZ

ENFORMASYON TOPLUMUNDA BİYOPOLİTİKA ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ANALİZ:

GÜVENLİĞİN MEKANSAL İZDÜŞÜMÜ

HALİL İBRAHİM EKİZCE

Bu çalışmada iktidar bağlamında gözetleyen ve gözetlenen arasındaki hiyerarşik ilişkinin güvenlik ekseninde uğradığı mekânsal dönüşüm çok boyutlu olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Edilgen bir eylem olan izlemenin aksine kontrol ilişkisine gönderme yapan gözetleme, özneleri nesnelere çeviren bir normalleştirme aracı işlevi görmüştür.

11 Eylül saldırılarından sonra yükselen güvenlik ihtiyaçları, bireylerin mahremiyet ve özgürlük haklarına tercih edilerek salt kamusal alanların değil, özel alanların da gözetimin konusu haline gelmesine sebep olmuştur. Küresel risk ve tehdit algılamalarının iktidar tarafından medya yoluyla ihraç edilmesiyle güvenlik küresel bir mesele haline gelmiştir. Çalışmada Jeremy Bentham'ın Panoptikon hapishane modelinden hareketle Foucault'nun biyoiktidar olarak kavramsallaştırdığı iktidar kuramı, disiplin toplumu ve gözetleme kavramı tartışmaya açılmıştır.

Öznelerin kapatma ve gözetleme mekanlarına girmeden yaptıkları otokontrol dolayısıyla özneliklerini yitirerek nesnelere dönüşmesine sebep olan duvarların olmadığı yeni mekansallık anlayışında iktidarın güvenlik bağlamındaki çalışma sahası öznenin kendisi olmaktadır. Post modern toplumda gelişen gözetim teknolojileri sayesinde Bauman'ın akışkan modernite kuramından hareketle iktidar ilişkisi mekanın duvarlarını yıkarak beden üzerinde tahakküm kuracak şekilde genişlemektedir.

Bu tahakkümün normalleşme toplumuna götürdüğü süreci ortaya koyarken bir mekansızlaşma aracı olarak özel alana sirayet eden biyoiktidar gözetiminin korkunç Büyük Birader figüründen bireyin kendini ve özel alanını ifşa etme arzusunun dönüşümü etik bağlamıyla birlikte irdelemek, çalışmanın konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enformasyon Toplumu, Biyopolitika, İktidar, Gözetim, Güvenlik

ABSTRACT

**A CONCEPTUAL ANALYSIS ON BIOPOLITICS IN THE
INFORMATION SOCIETY:
SPATIAL PROJECTION OF SECURITY**

HALIL IBRAHIM EKIZCE

In this study, the spatial transformation of the hierarchical relationship between the observer and the monitored in the context of power is attempted to be presented in a multidimensional way. Observation, which refers to the control relationship, unlike tracking, which is a passive act, served as a normalization tool that transforms subjects into objects.

The security needs that increased after the September 11 attacks, preferred to the privacy and freedom rights of individuals, causing not only public spaces but also private spaces to become the subject of surveillance. Security has become a global issue with the government's spread of global risk and threat perceptions through the media. In the study, the power theory conceptualized by Foucault as biopower, the disciplinary society and the concept of surveillance are discussed based on the Panopticon prison model of Jeremy Bentham.

In the new spatiality understanding where there are no walls that cause the subjects to lose their subjectivity and turn into objects due to the auto-control they make without entering the closure and surveillance spaces, the field of work of the power in the context of security becomes the subject himself/herself. Because of the surveillance technologies developed in post-modern society, starting from Bauman's fluid modernity theory, the relationship of power expands in a way to dominate the body by destroying the walls of the space.

While revealing the process that this domination leads to the normalization society, the transformation of the biopower oversight, which spreads to the private sphere as a means of decentralization, from the horrible Big Brother figure to the individual's desire to reveal himself/herself and his/her private sphere will be explored within the context of this study in its ethical context.

Keywords: Information Society, Biopolitics, Power, Surveillance, Security

ÖNSÖZ

Çalışmamda bu konuyu tercih etme sebebim, lisans hayatımın başından itibaren Foucault'nun iktidar anlayışına duyduğum ilgiydi. İktidarın yalnızca baskı, yasaklama veya doğrudan zor kullanma biçimleriyle değil; gündelik hayatın içine yerleşen bilgi üretim süreçleri, normlar, kurumlar ve gözetim pratikleri aracılığıyla işlediğini düşünmek, sosyal bilimler açısından benim için oldukça belirleyici bir tartışma alanı oldu.

Bu çalışmanın hareket noktasını, güvenlik ile özgürlük arasındaki ilişkinin çağdaş toplumlarda giderek daha karmaşık bir hale gelmesi oluşturmaktadır. Modern iktidar biçimleri, bireyi yalnızca dışsal bir denetim nesnesi olarak konumlandırmakla kalmamakta; aynı zamanda bireyin kendi davranışlarını, görünürlüğü ve mekânla kurduğu ilişkiyi de dönüştürmektedir. Bu nedenle gözetim olgusunu yalnızca teknik araçların gelişimi ya da güvenlik politikalarının yaygınlaşması üzerinden değil, öznenin kuruluşu, bedenin yönetimi ve mekânın yeniden örgütlenmesi bağlamında ele almak gerektiğini düşündüm.

Tez boyunca güvenlik meselesini salt kriminal tehditlere karşı geliştirilen kurumsal bir önlem alanı olarak değil, iktidarın toplumsal düzeni kurma ve sürdürme biçimlerinden biri olarak değerlendirmeye çalıştım. Bu bağlamda gözetim, yalnızca “izleme” eylemine indirgenemeyecek kadar geniş bir anlam taşımaktadır. Gözetim, bireyin davranışlarını yönlendiren, normal olan ile sapma arasındaki sınırları belirleyen ve toplumsal alanın düzenlenmesinde merkezi rol oynayan bir iktidar tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı, güvenlik söylemi ile gözetim pratikleri arasındaki ilişkiyi mekân, beden ve özne ekseninde kavramsal olarak tartışmaktır.

Çalışmamı hangi hocamla gerçekleştireceğime karar vermem ise yüksek lisansın ders döneminin ikinci yarısında “Türkiye’de Aidiyet, Kimlik ve Bellek” dersini aldığım sevgili hocam Güven Gürkan Öztan’la tanışmamdan sonrasına denk düştü. Gazetede yazılarını henüz öğrencisi olmadan takip etmeye başladığım hocamın argümantatif ders anlatım tarzı, bir münazaracı olarak beni çok etkilemiş ve kendisiyle çalışmaya karar vermiştim. Tez danışmanım olmayı kabul ettiği, tez

sürecinde eleştirel düşünme biçimimi geliştirmeme katkı sunduğu ve çalışmanın kavramsal çerçevesini daha sağlam kurmam konusunda beni yönlendirdiği için kendisine teşekkür ederim.

Son olarak hayatımdaki yeri hiç değişmeyecek olan ve birlikte zaman geçirmekten zevk aldığım sevgili ailem Ayşe Ekizce, Mustafa Ekizce, Melis Ekizce, Uğur Abalı, Mehmet Tahsin Can'a ve tüm dostlarıma hayatımdaki varlıkları ve beni her zaman çok güçlü hissettirdikleri için teşekkür ederim.

İstanbul 2021
Halil İbrahim Ekizce

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK TOPLUMUNA KAVRAMSAL BİR BAKIŞ ve MEKANIN GÜVENLİK EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Güvenlik Kavramı ve Güvenlik Çalışmaları.....	9
1.2. Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi.....	10
1.3. Güvenlik Ekseninde Küresel Sistem	12
1.4. Korku Toplumunun İnşası	14
1.5. Kamusal ve Özel Alanın Dönüşümü	18
1.6. Modern Kentin Biyopolitik İnşası	22

İKİNCİ BÖLÜM:

BİYOPOLİTİKAYA RETROSPEKTİF BİR BAKIŞ

2.1. Büyük Birader	27
2.2. Bir Hapishane Modeli Olarak Panoptikon	29
2.3. Foucault'cu Kapatma ve Öznelerin Nesneleşmesi	31
2.4. Cezanın Değişen Doğası	35
2.5. Foucault'nun Bilgi İktidarı	37
2.6. Biyoiktidarın Kuruluşu	38
2.7. Biyoiktidarda Mekanın Aşılması: Panoptizm	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ENFORMASYON TOPLUMUNDA BİYOPOLİTİK GÜVENLİK

3.1. Enformasyon Toplumu	47
3.2. Post Panoptikon	49
3.3. Superpanoptikon	55
3.4. Biyopolitik Sınıflandırma: Bedenin Dijitalleşmesi	56
3.4.1. Kimlik Kartları.....	57
3.4.2. Dijital Beden ve Veri İkizinin Oluşumu	58
3.4.3. E-Devlet	61
3.4.4. Biyometrik Teknolojiler.....	62
3.4.5. Siber Gözetim	63
3.5. İşçi Denetiminin Biyopolitikleşmesi	65
3.6. Tüketici Tercihleri Manipülasyonu ve Tüketim Toplunun Yaratılması	70
3.6.1. Kişiselleştirilmiş Reklamcılık.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

BİYOPOLİTİK GÜVENLİĞİN NORMALİZASYON TOPLUMU İNŞASI

4.1. Normalizasyon Toplumu	81
4.2. Sinoptikon	83
4.3. Banoptikon	86
4.4. Biyopolitik Gözetimin Kılcallaşması	92
4.5. Biyopolitik Gözetimin Gündelik Yaşamdaki Tezahürü	96
4.6. Biyopolitik Gözetime Tepkiler	99
4.6.1. İkilemde Kalmak	102
4.6.2. Öğrenilmiş Çaresizlik	103
4.7. Biyopolitik Gözetime Gönüllü Katılım	104
4.8. Biyopolitiğin Etik Düzlemde Sorunsallaştırılması	107
4.8.1. Eylemlerin Sorumsuzlaşması.....	107
4.8.2. Masumiyet Karinesinin Kategorik Şüpheyne Dönüşümü	111

4.8.3. Ceza Sosyolojisindeki Dönüşüm	112
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	125

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AVM	: Alışveriş Merkezi
CCTV	: Kapalı Devre Kamera Sistemi
DNA	: Deoksiribo Nükleit Asit
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
IP	: İnternet Protokolü
İHA	: İnsansız Hava Aracı
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
NASA	: Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Dünyada Soğuk Savaş ertesinde güvenlik politikalarında bir değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir. Güvenliği yalnızca devlet merkezli ve askeri sorunlar çerçevesinde ele almaktan ziyade yoksulluk, nüfus fazlalığı, çevre sorunları, siyasi baskılar, hastalık, göç vb. sorunların da önemi anlaşılmaya başlanmıştır.¹ Güvenlikleştirme teorisinde siyasal olan, güvenlikleşmenin çalışma alanı olurken mevcut aktör, durum ya da sorunlar tehdit unsuru algısı yaratılarak güvenlik alanına dahil olmuş; yeni tehditler olağanüstü güvenlik pratiklerini meşru düzleme oturtmuştur.

11 Eylül'de İkiz Kulelerin yıkılması, potansiyel saldırıları önlemek için küresel güvenlik mekanizmalarının artışına zemin hazırlarken; saldırının ABD gibi askeri ve güvenlik gücüyle ünlü bir ülkede gerçekleşmesi, "güvenli olan hiçbir yer yok" korkusunun ihraç edilmesini kolaylaştırıp bu saldırıların New York gibi dünya finansının kalbini hedef alması ise -Hitler'in Paris'i işgal ettikten sonra Eyfel Kulesi'nin önünde poz vermesi ya da IŞİD militanının Noel Baba kostümüyle yılbaşı gecesi gece kulübünde saldırı gerçekleştirmesi gibi- özelde kapitalizm, genelde ise bütün Batı değerlerinin tehdit altında olduğu imajının oluşması için sembolik bir anlam ifade etmiştir. Tehdit küresel olduğu için tehdiye karşı olan mücadele de küresel güvenlik önlemlerini getirmelidir.

Küresel tehdidin varlığı, mekanın güvenlik ekseninde dönüşümünü sağlayarak toplumun sistematik olarak üretilen korku ve risk imgelemi altında konsolide olmasına neden olmuştur. Riskin sınırsızlığı üzerinden üretilen korkunun sonucunda oluşan güvenlik ihtiyacı, mekanın gözetlenmesini kolaylaştırmıştır. Kamusal alanların gözetlenmesi üzerinden inşa edilen güvenlik mekanizmaları, kent planlamasının sınıf, cinsiyet, ırk, din ayrımlarını derinleştiren şekilde örgütlenmesine neden olurken aynı zamanda özel alanı da dizayn eden bir işlev görmüştür.

Bu sebeplerle çalışmanın birinci bölümü olan Güvenlik Toplumuna Kavramsal Bir Bakış ve Mekanın Güvenlik Ekseninde Dönüşümü'nde güvenlik ve

¹ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme," **Küresel Siyasete Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.242

güvenlikleştirme çalışmalarına kavramsal düzeyde bakılıp güvenlik ihtiyacının küresel olarak nasıl ihraç edildiği, korku toplumunun güvenlik ihtiyacı zeminini nasıl oluşturduğu, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımın güvenlikleştirme bağlamında nasıl silikleştirildiği ve bunun akabinde kent planlamasının biyopolitik inşasının nasıl kurulduğu başlıklar birbiriyle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın devam eden bölümünde ise biyopolitika kavramı retrospektif olarak incelenecektir.

Orwell’cı Büyük Birader metaforunun gündelik yaşamdaki tezahürlerinden birisi Panoptikon kavramsallaştırmasıdır. Bentham’ın Panoptikon tasarımı göre, hapisane bireysel gözetimin yanında topyekün gözetleme imkanı sağlamaktadır.

Bentham, “görünmeden görme” metaforunu modelinin merkezine almıştır. Görünmeden görme, gözetleyen lehine hareket eden bir mekanizma yaratır. Gözetlenenler, mekanın içerisinde sanki hep gözleniyorlarmış, yaptıkları sürekli kayıt altına alınıyormuş ya da mekanın amacına uygun hareket edip etmedikleri kontrol ediliyormuş hissine kapılarak, gözetimi giderek içsel bir denetim haline getirmektedirler.²

Bentham, hücrelerin tek tek sürekli görülebildiği bir mekansallık düşüncesi ile Panoptikon’un mimari biçimine odaklanırken; Foucault’un panoptik anlayışı ise bu katı mekansallığın içerisinde öznelerin sabitlenip iktidar ilişkisinin süreklileştirilmesini aşarak öznelerin görünebilir olmasını sürekli kışkırtan ve böylece mahkumların panoptik gözetimi devamlı hissetmelerini sağlayan bir iktidar mekanizmasıdır.³ Lyon’un demesiyle, “insanları ‘görmek’ bir iktidar ilişkisi yaratır”⁴ ve “bu pratiklerden bireyler inşa edilir ve kimlikler üretilir.”⁵

Panoptikon, özne ile mekanın arasında sabit bir ilişkinin olduğu, mahkumu mekan içerisinde nesneleştiren bir denetim tekniğidir. Panoptizm ise sınırları belirlenmiş bir mekânsal düzlem içerisinde yönetmekten ziyade mekanı aşarak kitlenin bütününe hitap edip normalleştirici normları dayatan, mekanları ve mekan-

² Jeremy Bentham, “Panoptikon ya da Gözetim Evi”, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (der), **Panoptikon Gözün İktidarı** (içinde), İstanbul, Su Yayınları, 2008, s.9-77, s.23’den akt Efe Baştürk, **Gözetimin Soykütüğü**, Çev. Ali Toprak, İstanbul, Kalkedon Yay., 2013,s.24.

³ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.68.

⁴ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, Çev. Ali Toprak, İstanbul, Kalkedon Yay., 2013, s.126.

⁵ **A.e.**

dışı etmenleri kat eden soyut bir güçtür. Panoptizm, Panoptik mekanının duvarlarını dışarıdan örmektedir. Panoptik duvarların içerisine hapsolmak istemeyen özne, panoptizmin soyut duvarlarına tuğlaları kendi taşımaktadır. Bu soyut duvarları ne kadar yüksek ve kalın örerse, panoptik kapatmanın dışında kalacağı inancına güdülenmiş özne, iktidarın kesintisiz ve uzamsız gözetiminin altında salt bedenini değil; duygu, düşünce ve soyut varlığını temsil eden bütün görüntüsünü normalleştirir. Öznenin kendini bütünle uyumlu kılma haline dair yaptığı bütün eylem pratikleri, bir Biyoiktidar uzantısıdır. Bu yüzdendir ki Foucault'ya göre özne, hem mekan hem de mekan dışından yeniden üretilir.

Çalışmanın ikinci bölümü olan Biyopolitikaya Retrospektif Bir Bakış bölümünde Biyopolitika kavramı irdelenmiştir. Orwell'cı Büyük Birader metaforunun modern toplumda Bentham'ın ortaya attığı Panoptikon hapisane modeli çerçevesinde canlanmasına rağmen teorik olarak güçlenmek için Foucault'yu beklemesi gerekecektir. Bu bölümde cezalandırma pratiklerinin bedene işkence uygulamaktan özgürlükten yoksun bırakmaya doğru değişen doğası sonrası kapatma pratiklerinin caydırıcılığının kapatılan öznelere nesnelere dönüştürdüğü tartışılmıştır. Gözetim pratikleri sayesinde gözetlenen bedenlere ilişkin bilgilerin toplanması, iktidar ilişkisini perçinlerken; biyoiktidar ve kurulan biyoiktidarın mekanı aşacak şekilde yeniden örgütlenmesinin sorunsallaştırılması ile çalışmanın bir sonraki bölümü olan mekan aşırı akışkan gözetim kavramsallaştırmalarına zemin oluşturmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm olan Enformasyon Toplumunda Biyopolitik Güvenlik'te enformasyon toplumunun kavramsal olarak incelenmesinden sonra enformasyon toplumunda bedenlerin verilere dönüşümü ile gözetim ve denetimin mekansızlaşmasını derinleştiren post panoptik ve superpanoptik kavramları incelenmiştir. Biyopolitik sınıflandırma ile bedenin dijitalleşmesinin boyutlarının irdelenmesi ise çalışmanın son bölümündeki biyopolitik güvenliğin normalizasyon toplumunu inşasına bir ön hazırlık olduğu da söylenebilir. Aynı şekilde işçi denetiminin biyopolitikleşmesi ve tüketici tercihlerinin şirketler, seçmen tercihlerinin siyasal partiler tarafından manipülasyonunu ortaya koymak, beden üzerindeki

gözetim ve denetim pratiklerinin mekansızlaşmasını incelemek açısından önem arz etmektedir.

Enformasyon toplumunda insanların her hareketi ve iletişimi sürekli izlenerek kayıt altına alınır. Modern toplumlarda bireyler, sistematik olarak gözetime maruz kalırken telefon dinlemeleri, banka kartlarıyla tüketicilerin izlenmesi ve bu bilgilerin bir havuzda toplanması, MOBESE kameralarının çoğalması ve internetteki her adımın çerezler yoluyla kaydedilmesi gibi enformasyon teknolojileri de bu gözetimi kolaylaştırarak iktidarın toplumsal denetim ve gözetimini artırır.⁶

Enformasyon toplumunda geleneksel panoptik kavrayışlar bugünü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Değişen gözetim pratikleri ve sınırlı mekanın aşılması, geleneksel gözetim teorilerini tartışmaya açmıştır. Panoptikon, iktidar ilişkisi olarak gözetime gönderme yaparken; post panoptikon gözetimin gündelikleşmesini sağlar.⁷ Gözetim toplumu ile birlikte bireyler hem gözetleyen hem de gözetlenendir. Gilles Deleuze'un bu noktada literatüre olan katkıları son derece değerlidir. Deleuze, gözetimin Panoptikon gibi nispeten daha katı ve dikey bir düzlemde, bir ağaç gibi köklenip büyümesinden sarmaşık gibi her yere yayıldığı topluluklar için "kontrol toplumu" deyişini uygun bulmuştur.⁸

Deleuze'e göre, panoptik kapatma mekanları kriz içindedir ve akışlar, belirli bir mekânsal sabitlik ile değil; mekanlar arası geçişlerle mümkün olur. Mekânsal kapatmanın ürettiği öncesi ve sonrasına dair zamansal dikotomi, denetim toplumunda ters yüz edilerek öncesizlik-sonrasızlık halini doğuran sonsuzluğa işaret eder. Örneğin panoptik disiplin toplumunda bir öğrenci okula sabitlenmiştir ve özneliği mekânsal olarak anlam kazanır. Denetim toplumunda ise kontrol, mekan sınırlarını aşarak okul

⁶ Uğur Dolgun, "Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, c:2, s:1, 2004, s.1-2.

⁷ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.4.

⁸ Gilles Deleuze, "Postscript on the Societies of Control", **October 59**, Kış 1992: s.3-7'den akt
Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, Çev., Elçin Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2013, s. 14

yönetiminin öğrenciyi evde denetleyecek prosedürlere sahip olması ve dışarı düşüncesini yok etmesi Deleuze'cü bakışın farkını ortaya koyar.⁹

Enformasyon çağında kişiler bedensizleşmektedir.¹⁰ Beden, geçmişten itibaren gözetimin bir parçası olmasına rağmen enformasyon toplumunda bedenin biyolojik varlığı fiziksel varlığından koparılarak veri olarak saklanabilen bir denetim ve sınıflandırma aracı olmuştur.¹¹ Lyon'a göre görme ilişkisi değişerek bedenlerden verilere doğru dönüşüme uğramıştır. "Aslında 'görülen' insanlar değildir, daha çok, sağladıkları ya da DNA ve parmak izi teknolojilerinde olduğu gibi kendilerinden alınan verilerdir."¹² Bireylerin mahremiyetine ilişkin bilgilerinin farklı kaynaklardan toplanarak kendisi üzerinde anlamlı bir bütün elde etmek oldukça kolaylaşmıştır. Örneğin bir kişinin TC kimlik numarasına ulaştıktan sonra isminden doğum bilgilerine, ikamet adresinden sigorta numarasına, ebeveyn isimlerinden işe giriş çıkış ve akademik geçmişe dair bilgilerine ulaşmak oldukça kolaydır.¹³

Bedenin dijitalleşmesi ile gerçekleşen biyopolitik sınıflandırma pratiklerinin analizleri sonrası ise mekanın yönü çalışan-işveren ilişkisine çevrilerek işçi denetiminin biyopolitikleşmesi tartışılmıştır. Bu bölümde yapılan tartışma, işçi bedeninin üzerindeki denetim ve kontrolün çeşitli gözetim pratikleri ile genişletilmesi üzerine olmuştur. Sınırlı mekana hapsolan işçi denetimi mekanı aşarak sınırsızlaşmış ve hatta işçinin bedeninin gözetimin bizzat çalışma alanı haline geldiği ortaya konmuştur.

Bölümün son başlığında ise bireylerin kişisel enformasyonlarından elde edilen verilerin bir havuzda toplanarak tüketici profillerinin inşa edilmesi sonucu bireyin karar alış süreçlerinin manipülasyonu tartışılarak mahremiyet güvenliğinin uğradığı zarar irdelenmiştir. İktisat biliminin temel anlayışı olan "sınırsız ihtiyaçların kıt

⁹ Gilles Deleuze, **Müzakereler**, Çev. İnci Uysal, İstanbul, Norgunk Yay., 2006'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.258-259.

¹⁰ John Stratton, "Siberalan ve Kültürün Küreselleştirilmesi", **Cogito Dergisi**, Kış 2002, Sayı:30, s. 85. 'den akt Uğur Dolgun, **a.y.**, s.8.

¹¹ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.283-285.

¹² David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.11.

¹³ Muhittin Tataroglu, "E-Devlet'te Kullanılan Gözetim ve Kayıt Teknolojilerinin Mahremiyet Üzerinde Etkileri", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2009-1 Sayı: 18, ss.95-120, s.104-105.

kaynaklarla karşılanması”ndan “yeni ihtiyaçların yaratıldığı tüketim toplumu”na geçiş, çalışmanın kendi ekseninde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan Biyopolitik Güvenliğin Normalizasyon Toplumu İnşasında ise postmodern gözetim temelinde mekan aşırı gerçekleşen biyopolitik güvenliğin sapsmaları ortadan kaldıran Weberyana tabirle “ideal tıp” üretimi irdelenecektir. Normalizasyon toplumunu oluşturulurken Althusser’in “ideolojik aygıtlar” tanımlamasından Marcuse’un “tek boyutlu insan” karakterizasyonuna, Gramsci’nin “kültürel hegemonya”sından Said’in “oryantalizm” çıkışına, Bauman’ın “akışkan gözetim”inden Mathiesen’nin “sinoptikon” analizine geniş bir teorik çerçeve sunulmaya çalışılacaktır.

Mathiesen’e göre “içinde yaşadığımız izleyici toplumu, yalnızca az insanın çok insanı izlediği bir gözetim toplumu değil, aynı zamanda çok insanın az insanı izlediği bir kitle iletişim toplumudur.” Mathiesen’in bu noktadaki iddiası, sinoptikon ve panoptikonun birlikte çalıştığı yönünde olacaktır.¹⁴ Örneğin 11 Eylül saldırılarından sonra Dünya Ticaret Merkezi’nin patlamalarının sürekli olarak yayınlanması, ortak düşman ve tehdit algısının ihraç edilmesini sağlamaktadır.¹⁵

Sinoptikon’u takip eden Banoptikon başlığında ise kapatma pratiklerini mekansallaştıran panoptikonun aksine banoptikonun, içeriye dahil olma çabası olduğu anlatılmıştır. Panoptikon, dışlanmışların kapatılarak disiplin altına alındığı gözetim teknolojisiyken banoptikon, gözetimi sıradan insanlara yönelterek, onların kendilerinin “normal” olduğunu ispatlamaya çalışmasını sağlar. Kişiler, kendini ve normal oluşlarını diğerlerinin gözetimine sunarak onay almaya ve içeriye dahil olmaya çalışır. Böylece banoptikon bir normalleşme ya da normalleştirme aracı olarak var olur.¹⁶

¹⁴ David Lyon, **Surveillance After September 11**, Cambridge, Polity, 2003, s.19-20’den akt David Lyon, **a.g.e.**, s.202-203.

¹⁵ David Lyon, “9/11, Synopticon, and Scopophilia: Watching and Being Watched” Haz. Kevin D. Haggerty ve Richard V. Ericson, **The New Politics of Surveillance and Visibility**, Toronto: University of Toronto Press, 2006, s. 35-54’den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, s.83.

¹⁶ Roy Boyne, “Post-Panopticism”, **Economy and Society**, Vol:29, Issue:2, 2000, ss. 285-307, s.287’den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.213.

Bir sonraki başlıkta anlatılan biyopolitik gözetimin kılcallaşmasının ise gözetimin her yerdeliğine olan vurgunun Foucault'cu bir okuması olduğu söylenebilir. Bu başlıkta geleneksel gözetim politikalarından postmodern gözetim pratiklerine geçişin politik altyapısı oluşturulmaya çalışılarak bir sonraki başlıkta işlenen gündelik yaşamdaki yansımaların teorik tartışma alanları incelenecektir.

Biyopolitik Gözetimin Gündelik Yaşamdaki Tezahürü başlığında ise geleneksel ordularda subayların çadırlarının konumlandırılış şeklindeki Biyoiktidar ilişkisinden Güney Afrika'daki Apartheid sınıflandırma sistemi ve 2.Abdülhamit dönemindeki Hafıyye Teşkilatı'na, dadı kamerası ve mobeselerden banka işlemleri ve DNA örneklerinin toplanmasına kadar olan biyopolitik gözetim şekillerine değinilecektir.

Biyopolitik Gözetime Tepkiler başlığında, güvenlik ekseninde kurulan biyopolitik iktidar biçiminin bireyde oluşturduğu tepkilere odaklanılacaktır. Gary Marx'tan hareketle¹⁷ gözetlenenlerin kendi gizliliklerine istinaden 11 farklı direniş stratejisi (Keşif Hareketleri, Kaçınma Hareketleri, Sırtına Binme Hareketleri, Manevra Hamleleri, Bozma Hamleleri, Engelleme Hareketleri, Maskeleye Hamleleri, Kıрма Hamleleri, Reddetme Hareketleri, İşbirliği Hamleleri, Karşı Gözetim Hamleleri) incelenecektir. Elbette ki gözetime verilen tepkiler her zaman negatif anlamda kurulmazken bu mekanizmaların nasıl işlediği İkilemde Kalmak ve Öğrenilmiş Çaresizlik alt başlıkları ile anlatılmaya çalışılacaktır.

Biyopolitik Gözetime Gönüllü Katılım başlığı ise bu çalışmanın ortaya koymak istediği önemli sonuçlardan birini oluşturacaktır. Bauman'a göre "hiçbir zaman yalnız olamamanın verdiği eski panoptik kabus, post modern toplumda bir daha asla yalnız kalmak istememe (terk edilmeme, görmezden gelinmeme ve ihmal edilmeme, damgalanmama ve dışlanmama) umuduna dönüşerek ifşa edilme korkusu fark edilme hazzı" tarafından bastırılmaktadır.¹⁸ Hegel, özgürlüğü öğrenilen ve tanınan bir gereklilik olarak tanımlarken Descartes'in "düşünüyorum öyleyse varım"

¹⁷ Gary T.Marx, "A Tackin the Shoe: Neutralizing and Resisting the New Surveillance", **Journal of Social Issues**, Vol:59, No:2, 2003, s.369-390, s.374, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/248814972_A_Tack_in_the_Shoe_Neutralizing_and_Resisting_the_New_Surveillance

¹⁸ Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, s.36.

çıkarımdan hareketle “görülüyorum (izleniyorum, fark ediliyorum, kaydediliyorum) öyleyse varım” çağımızda, Hegel’ci perspektifin kendini kayıt altına alma isteği ile ilişkilendirilmiş bir hali olarak göze çarpmaktadır.¹⁹ Bu başlıkta Adorno’nun “kültür endüstrisi” ve Baudrillard’ın “simülasyon” kavrayışlarından hareketle biyopolitik gözetime katılımın gönüllü gerçekleşmesini ortaya koymak, güvenliğin yeni mekânsal ve mekan aşırı halinde askeri zorlama biçimlerinden kabullenilen ya da talep edilen haline gelmesi arasındaki dönüşümü anlamak açısından faydalı olacaktır.

Son başlıkta ise biyopolitik gözetimin etik ve ahlaki çerçevesi sorunsallaştırılmaya çalışılacaktır. Bu başlıkta güvenliğin mekânsal dönüşümü irdelenirken dönüşümün etik ve ahlaki kodlarını ortaya koyarak çalışmaya zenginlik katılması hedeflenmektedir. Eylemlerin sorumsuzlaşması, masumiyet karinesinin kategorik şüpheyne dönüşümü ve ceza sosyolojisindeki değişim bu başlığın odak noktalarını oluşturacaktır.

Çalışmanın genel amacı ise gözetleyen ve gözetlenen arasındaki hiyerarşik ilişkinin güvenlik ekseninde uğradığı mekânsal dönüşümü çok boyutlu olarak ortaya koymaktır.

¹⁹ A.e., s.144-145

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK TOPLUMUNA KAVRAMSAL BİR BAKIŞ ve MEKANIN GÜVENLİK EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Güvenlik Kavramı ve Güvenlik Çalışmaları

Güvenlik, emniyet halinde olma, tehdidin olmaması durumu olarak tanımlanabilir. Güvenlik alanında çalışan akademisyenler, güvenlik yaklaşımları arasında fark çizerler.²⁰ Örneğin Wolfers'in öznel-nesnel güvenlik yaklaşımına göre, “nesnel güvenlik kazanılmış değerlere göre tehdidin olmayışı; öznel güvenlik değerlere karşı herhangi bir tehdit korkusunun olmayışı” şeklinde tanımlanır.²¹

Maslow'un ortaya koyduğu ihtiyaçlar hiyerarşisinde fiziksel ihtiyaçların hemen devamındaki güvenlik kavramı, sözlükte “güven içinde bulunma hali, tehlikeden korunmuş olma, asayiş, emniyet” şeklinde kendine karşılık bulurken Demir ve Acar'a göre “birey, topluluk veya toplumun istenmeyen, beklenmeyen olay, durum ve saldırılardan, maddi, yasal ve psikolojik araçlarla korunması”, Ayoooh'a göre “tehlikeden, korkudan ve dehşetten uzak kalma durumu” ortaya konarken Wolfer ise güvenliği “elde edilen değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum” olarak tanımlamaktadır.²²

Güvenlik çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesindeki yeni dünya düzeninde devletleri korumak amacıyla oluşturulmuş ve kaynağını Kuzey Amerika, Avrupa ve Avustralya'dan almıştır.²³ Stratejik çalışmalar güvenlik çalışmalarının geleneksel anlayışını yansıtmaktadır ve realist okulun varsayımları tarafından şekillendirilmiştir.²⁴ Bir güvenlik tehdidi söz konusu olduğunda askeri güç

²⁰ Başar Baysal, Çağla Lülecı, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi," **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, No:22, 2011, s.65

²¹ Nebi Miş, " Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi," **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:6, No:2, 2011, s.354

²² Arif Behiç Özcan, “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD’nin Güvenlik Stratejileri”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:22, 2011, ss.446-465, ss.447-448.

²³ Başar Baysal, Çağla Lülecı, **a.e.**, s.66

²⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme," **Küresel Siyasete Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.246

kullanımına öncelik verilir. Bu geleneksel güvenlik yaklaşımında güvenlik askeri ve siyasal bakımlardan tanımlanır ve güvenliğin nesnelci algısını yansıtır.²⁵

İki kutuplu yapının çözülmeye başlamasıyla birlikte güvenlik anlayışlarında bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Güvenliği yalnızca devlet merkezli ve askeri sorunlar çerçevesinde ele almaktan ziyade yoksulluk, nüfus fazlalığı, çevre sorunları, siyasi baskılar, hastalık, göç vb. sorunların da önemi anlaşılmaya başlanmıştır.²⁶ Çünkü Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde askeri tehditlerin önemi azalmaya başlarken yeni sistemdeki problemler salt devletlerden ziyade devlet dışı aktörleri de etkilemiştir.²⁷ Stratejik Çalışmaların güvenlik anlayışının artık yeterli olmayışı çeşitli sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu sorgulamalar hem akademik alanda (Buzan ve Ullman'ın makaleleriyle) hem de yeni gelişen güvenlik teorilerinde (Demokratik Barış, Güvenlik Rejimleri, Üçüncü Dünya Güvenlik Okulu, Alternatif Güvenlik) görülmektedir.²⁸

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte gelenekselci güvenlik yaklaşımına karşı alternatif yaklaşımları kapsayan genişletmeci-derinleştirmeciler kampı güçlenmiş, yeni inşaaçı yaklaşımlar bu alana dahil olmuştur.²⁹ Güvenlik gündemi genişlemiştir. Genişletmecilerde devlet yine referans nesnesidir ancak yeni tehdit türlerini göz önüne alır. Derinleştirmeciler ise yeni referans nesnelerini baz alarak (özellikle bireyleri) güvenlik algısını geliştirirler.³⁰ Geniş güvenlik gündemini savunanlara karşı, geleneksel gündemi savunanlar, yani alanın askeri sorunlar ekseninde dar yorumlanmasını savunan muhafazakar görüşler yine bu dönemde ortaya çıkmıştır.³¹ Bu dönemle birlikte gelişen süreç bu iki grup arasındaki tartışmaya sahne olmuştur. Kopenhag Okulu ise bu tartışmadan üçüncü bir yol olarak ortaya çıkmıştır.

1.2. Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi

²⁵ Başar Baysal, Çağla Lüleci, **a.g.y.**, s.67-68

²⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe, **a.g.e.**, s.242

²⁷ **A.e.**, s.247

²⁸ **A.e.**, s.247-248

²⁹ Başar Baysal, Çağla Lüleci, **a.g.y.**, s.68

³⁰ **A.y.**, s.69

³¹ Sinem Akgül Açıkmeşe, **a.g.e.**, s.249

Kopenhag okulunun temsilcilerinden Weaver'a göre güvenlik, "bir güvenlik tehdidinin varlığı ve buna karşı birtakım tedbirlerin alındığı durum"dur.³² Kopenhag Okulu'nun güvenlik alanındaki akademik metinlere etkisi üç şekilde gerçekleşmiştir. "güvenlikleştirme/güvenlik-dışılaştırma teorisi, sektörel güvenlik yaklaşımı ve bölgesel güvenlik kompleksi."³³

Kopenhag Okulu'nun bir diğer katkılarından olan bölgesel güvenlik kompleksi, güvenlik alanındaki çalışmaların bölgesel olarak incelenmesini önerirken güvenlikleştirme tanımının benimsenmesiyle bu teori de değişime uğramıştır.³⁴

Güvenlikleştirme teorisinde siyasal olan güvenlikleştirilir. "Sorun kamu politikasının bir parçası haline gelmesiyle siyasallaşır, siyasallaşan sorunla ilgili hükümet seçim yapar ve bu seçimin sonucuna göre karar alır, soruna kaynak aktarır ve böylece sorun toplumsal kesimleri de ilgilendirir hale gelir."³⁵ Sorunlar varoluşsal bir tehditmiş gibi sunulur güvenlik alanına dahil olur. Tehdit olarak gösterilen bu konu öncelik kazanır ve acil, olağanüstü önlemler gerektirir ve bu durum siyasi prosedürlerin dışındaki, fiilleri meşru kılar.³⁶

Williams güvenlikleştirme teorisinde güvenlik tehditlerini, geleneksel güvenlik anlayışındaki gibi "nesnel şartların sonucunda oluşan bir durumdan çok, özel sosyal süreçlerin bir çıktısı" şeklinde yorumlar.³⁷ Yani varoluşsal tehditler öznel arasında yaratılmış olur. Bir konunun tehdit olarak var olabilmesi için bireylerin kendi kararları yeterli değildir, ancak sosyal inşa sonucu gerçekleşebilir.

Kopenhag Okulu'na göre güvenlikleştirme sürecinde üç temel öge bulunur: referans nesnesi, güvenlikleştirici aktör ve işlevsel aktör.³⁸ Referans nesnesi güvenliğine kastedilen nesnedir. Bireyler, küçük gruplar, tüm insanlık, küresel ısınma, dünya barışı gibi makro ve mikro düzeyde referans nesneleri olabilir, ancak Okul'a

³² Başar Baysal, Çağla Lüleci, **a.g.y.**, s.65

³³ **A.y.**, s.70

³⁴ Başar Baysal, Çağla Lüleci, **a.e.**, s.73

³⁵ Nebi Miş, **a.g.y.**, s.348

³⁶ **A.y.**

³⁷ **A.y.**, s.354

³⁸ Başar Baysal, Çağla Lüleci, **a.g.y.**, s.77

göre en ideali, devlet, ulus gibi orta düzeydeki referans nesneleridir, aynı zamanda birden fazla referans nesnesi de olabilir.³⁹

Güvenlikleştirme adımı için başat güvenlikleştirici aktör hükümetlerdir, bunlar diğer aktörleri de yönlendirir ve etkilerler.⁴⁰ Burada güvenlikleştirici aktörün konumunun önemli olduğunu söyleyebiliriz, aktör ne kadar önemli bir konum olursa fiillerinin meşrulaşması da o kadar kolay olur, alımlayıcı kitleyi (ikna edilmesi gereken kitle) kolay etkiler. Çoğu güvenlikleştirmede referans nesnesi ve güvenlikleştirici aktör aynıdır, hatta referans nesnesi ile alımlayıcı kitlenin aynı olduğu durumlar da vardır.⁴¹ Örneğin bir devlet güvenlikleştirici aktör olarak bir tehdit unsurundan bahsederken bu tehdidin devlete yönelik olduğunu veya ulusa yönelik olduğunu söyleyebilir.

Son öge olan işlevsel aktör, güvenlik alanındaki kararları önemli derecede etkileyen aktörlerdir.⁴² İşlevsel aktöre örnek olarak sivil toplum kuruluşlarını veya medyayı gösterebiliriz.

Güvenlikleştirici aktör söz ediminde bulunarak bir konuyu tehdit haline haline getirir ve bu güvenlikleştirme adımıdır. Güvenlikleştirmenin oluşabilmesi için alımlayıcı kitle ikna edilmelidir ve güvenliği sağlayacak birimin siyasi prosedürlerin ötesindeki fiilleri meşru kabul edilmelidir. İyi bir güvenlikleştirme ancak böyle olabilir. Aynı zamanda "kolaylaştırıcı koşullar" da başarılı bir güvenlikleştirme eyleminin oluşmasını sağlar ve Kopenhag Okulu bu kolaylaştırıcı şartları iç ve dış koşullar olmak üzere ikiye ayırır.⁴³ İç koşullarda güvenlik söyleminde, alımlayıcı kitleyi daha kolay ikna edebilmek için "başka bir çıkış yolunun olmayışı" gibi ifadeler kullanılmalı; dış koşullarda ise aktörün meşru gücü tartışmaya kapalı olmalı ve herkes tarafından kabul edilen ortak düşman yaratmalıdır.⁴⁴

1.3. Güvenlik Ekseninde Küresel Sistem

³⁹ A.y., s.78

⁴⁰ Nebi Miş, a.g.y., s.368

⁴¹ Başar Baysal, Çağla Lüleci, a.g.y., s.80

⁴² A.y., s.80-81

⁴³ A.y., s.82

⁴⁴ Nebi Miş, a.g.y., s.365

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerinin yoğun bir iş sabahında kasıtlı yıkımı, yalnızca gizlenmiş bir terörist tehdidini değil, aynı zamanda gelecekteki saldırıları önlemeye dair arttırılan güvenlik önlemlerinin sembolü hâline gelerek 11 Eylül saldırılarından hemen sonra ABD'de, İç Güvenlik Bakanlığı kurularak tüm dünyaya güvenliğe dair bir dalgalanma etkisi yaratmış⁴⁵ ve gözetim ile güvenliğin küreselleşmesine neden olmuştur.⁴⁶

11 Eylül saldırılarının ABD gibi askeri ve güvenlik gücüyle ünlü bir ülkede gerçekleşiyor olması, “güvenli olan hiçbir yer yok” korkusunun ihraç edilmesini kolaylaştırırken; bu saldırıların New York gibi dünya finansının kalbini hedef alması, -Hitler’in Paris’i işgal ettikten sonra Eyfel Kulesi’nin önünde poz vermesi ya da IŞİD militanının Noel Baba kostümüyle yılbaşı gecesi gece kulübünde saldırı gerçekleştirmesi gibi- özelde kapitalizm, genelde ise bütün Batı değerlerinin tehdit altında olduğu imajının yaratılması açısından kusursuz bir seçimdir. Tehdit küresel olduğu için tehdide karşı olan mücadele de küresel güvenlik önlemlerini getirmelidir.

11 Eylül saldırıları sonrasında terör tehdidi korkusunun kamuoyunda merkeze oturmasıyla güvenlik ve özgürlük geriliminde terazinin güvenlikten yana ağır basması sonucu özgürlüklere ciddi anlamda sınırlamalar getirilmiştir. İkinci olarak 11 Eylül saldırılarının takiben 2 Ekim 2001’de “Terörizmi Engellemek ve Durdurmak İçin Gereken Uygun Araçları Sağlayarak ABD’yi Birleştirme ve Güçlendirme Yasası” gibi çok sayıda yeni yasal düzenlemeler yapılmasına sebep olmuştur.⁴⁷

Yeni yasal düzenlemeler ile mahremiyet ihlalleri için gerekli hukuksal altyapı hazır hale getirilmiştir. “İnternet servis sağlayıcılarının istihbarat birimleri veya güvenlik güçlerine istendiğinde vermek üzere internet ve e-posta kayıtlarını bir yıl boyunca saklayacak olmaları; bireyler hakkında belli bir amaçla alınan bilgiler gerektiğinde tüm devlet kuruluşları tarafından paylaşılabilmesi; Amerikan Başkanı’nın sıkıyönetim komutanı yetkileriyle donatılması gibi (istediği kişiyi yargıç önüne çıkmaksızın süresiz olarak gözaltında tutabilmek, neden tutuklandığı

⁴⁵ David Lyon, **a.g.e.**, s.28.

⁴⁶ P.Shields, “Beyond Loss of Control: Telecommunications, Surveillance, Drugs and Terrorism”, Into: **The Journal of Policy, Regulations and Strategy for Telecommunications and Media**, 4:2, 2002, s.9-15’ den akt David Lyon **a.g.e.**, s.176.

⁴⁷ Uğur Dolgun, **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, İstanbul, Ötüken Yay., 2008, s.243.

konusunda kişiye açıklama yapma zorunluluğunda olmamak ve sanığın avukat tutma hakkı ortadan kaldırılması, yargılamanın kapalı şekilde yapılabilmesi) yeni güvenlik önlemleri alınmıştır.”⁴⁸

İstihbarat sinyalleri toplama ve analiz ağı işletiminin genel ismi olan Echelon hakkında konuşan ABD eski senatörü Frank Church gözetimin boyutuna ilişkin olarak sistemin bütün iletişimleri takip edebildiğini ve bu yüzden kaçacak hiçbir yer olmadığını belirtmiştir. Bugünkü istihbarat servislerinin diktatoryal bir yönetime geçmesi durumunda karşı konulamaz bir güce erişebileceğini, herhangi bir karşı hareketin başlamadan bitirilebilecek bir gözetim ağına sahip olacağını bildirmiştir.⁴⁹

Muller'e göre, kimlik denetimine geçiş, dost ile düşman arasındaki yeni ayrımları vurgulamasının yanında, “kategorik şüphe” yaratarak kimlikleri kalifiye/diskalifiye bedenler hale getirir. Çevrim içi uygulamalar, geleneksel vatandaşlık söylemlerinin alarak 11 Eylül sonrasında acil önlem paketinin bir parçası olarak aklanmıştır. Böylelikle Giorgio Agamben'in demesiyle ‘olağanüstü hâl’ olağanlaştırılmıştır.⁵⁰

Agamben'e göre totalitarizm ve demokrasi belli ortaklıklara sahiptir. Örneğin, Başkan George W. Bush'un kendisini “terörle mücadelenin başkomutanı” ilan ederek vatandaşlığı bulunmayan terör eylemi zanlılarının süresiz gözaltında tutulmasını, davalarının sıkıyönetim mahkemelerinde görülmesini onaylamıştır. Agamben, geçici bir tedbir anlamına gelmesi gereken 11 Eylül sonrası olağanüstü halin olağan bir yönetim biçimine dönüştüğünü ifade eder.⁵¹

1.4. Korku Toplunun İnşası

Mekanın güvenlik ekseninde dönüşümünü sağlayan en önemli faktörlerden biri, toplumun sistematik olarak üretilen korku ve risk imgelemi altında konsolide

⁴⁸ Nuh Gönültaş ve Eşref Günaydın, **Dijital Röntgenci: Sam Amcanın Soğuk Nefesi**, İstanbul, Karakutu Yay., 2003, s. 39. ‘den akt Uğur Dolgun, “Gözetim Toplunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma”, s.16.

⁴⁹ Ali Çimen, **Echelon: İstihbarat Dünyasının Perde Arkası**, İstanbul, Timaş Yay., 2002, s. 262.

⁵⁰ B. Muller, “Disqualified Bodies: Securitization, Citizenship and identity management”, **Citizenship Studies**, Vol:8, No:3, 2004, s. 279-94 ve Giorgio Agamben, **State of Exception**, Chicago, University of Chicago Press, 2005’den akt David Lyon **a.g.e.**, s.192.

⁵¹ **A.e.**, s.99.

olmasıdır. Riskin sınırsızlığı üzerinden üretilen korkunun sonucu olarak oluşan güvenlik ihtiyacı, mekanın gözetlenmesini kolaylaştırmıştır.

Swendsen'e göre Montesquieu'nün siyaset felsefesi korku tarafından güdülenmiştir. Montesquieu'nün Kanunların Ruhu (1748) adlı eserinde despottan korku en büyük sorun olarak resmedilirken korku imgelemi, despotun sapkın iktidar şehvetinin bir neticesidir. Bu yüzdendir ki güçler ayrılığı ilkesi, despotik terör korkusunun bir sonucudur. Machiavelli ve Hobbes'ta ise korku dış tehdit ile değil, bireylerin birbirine karşı tehdit olması ile kurulur. Her bireyin diğeri karşısındaki korkusu, toplumsal ortaklığın oluştururken; iki filozof da toplumda korkuyu kontrol eden aktörün tüm toplumu da kontrol etme ehliyetine sahip olduğunu savunur.⁵²

Giddens'a göre risk kavramı ilk ortaya çıktığında, doğanın yapabileceklerinden korkmak anlamında dışsal bir anlam taşıırken; geleceği kontrol etmek anlamında da kendine karşılık bulmuştur. Modern anlamda riskse, doğaya yapabileceklerimizden korkma anlamında imal edilmiştir.⁵³

Beck'e göre risk toplumu, belirli bir risk olgusuna karşı girilen bir mücadele yerine, henüz varlığının farkına varılmayan bir risk potansiyeline işaret eder. Riskin sosyal organizasyonu, belirsiz bir risk algısı doğrultusunda toplumun kendi kendini düzenlemesidir. Sınırları ve doğası belirlenmemiş risk algısı sonucunda, toplum önleyici bir düzenleme mantığı ile örgütlenerek riskin belirsizliği nedeniyle bu kategori altında verilen her şeyi kolayca alabilir ve düzenleyici gözetim aygıtının dışında hiçbir şey kalmamaktadır.⁵⁴

Riskin öngörülemezliğini ve belirsizliğini içeren mekanlar, ütöpik bir kurulumla istikrarlı, düzenli ve riske uyumlu hale getirilir. CCTV teknolojilerinin sadece kamusal değil, özel alanlarda da kullanılmasının nedenlerinden biri de budur.

⁵² Lars Swendsen, **Korkunun Felsefesi**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Redingot Kitap, 2017, ss.135-165.

⁵³ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yay.,2000, s.40' den akt Merve Gücüyener, "Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, 2011, s.36.

⁵⁴ Ulrich Beck, **Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru**, Çev. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan, İstanbul, İthaki Yay., 2011'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.279.

Post modern toplumda mekanlaşmanın orijinal boyutlarını temsil eden alışveriş merkezleri, yüksek güvenli siter ve tüm sosyal faaliyetlerin etkili korunan alanlarının her biri dışarıya kapatılmış, yalıtılmış ve böylece içeriyi risk gibi belirsizlik fenomenlerinden azade kılınmış ortamlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, CCTV teknolojileri sadece kentsel alandaki suç ve suç profillerini önlemenin ötesinde çok daha geniş bir amaca uygun olarak programlanmış uygulamalardır.⁵⁵

11 Eylül saldırılarından sonra önde gelen bir muhabirin “bugünden sonra insanlığı bekleyen büyük olay, teknolojik ya da tıbbi bir buluş değil, ancak korku olabilir” demesinin anlamı büyüktür.⁵⁶ Post modern toplumda korkunun büyümesi, gündelik yaşamın rutinine sirayet etmiştir. Örneğin ABD’de birçok ebeveyn, kendi çocuklarına şiddet uygulamasından korktuğu için bebek bakıcıları üzerindeki denetimi arttırmış ve dadı kameralarının satışı radikal biçimde artmıştır.⁵⁷

Frank Furedi’nin Reuters veri tabanında yapılan bir araştırmadan aldığı istatistik⁵⁸lere göre; İngiliz yazılı medyasında “risk altında (at risk)” kelimesinin kullanım sıklığı, 1994’te 2037 iken 2000 yılına gelindiğinde bu sayının neredeyse 9 kat artarak 18003 olduğunu görüyoruz. Gündelik rutindeki olayları giderek daha ‘riskli’ olarak görmek, toplumun güvenliğe olan ihtiyacını da artırıyor. Aynı şekilde “1967 ve 1991 yılları arasında İngiltere, İskandinavya ve ABD’de çıkan tıbbi dergilerle ilgili bir çalışma, söz konusu dönemin ilk 5 yılında ‘risk’ konulu yayımlanmış makalelerin sayısının 1.000’den, son 5 yıl baz alındığında 80.000’in üzerine çıktığını”⁵⁹ ortaya koyuyor.

Korku toplumunun oluşmasının en önemli sebeplerinden biri, hiç kuşkusuz riskin boyutlarına dair farkındalığın artmasıdır. Giddens’a göre riskin yoğunluğu küreselleşmiştir. Birçok insanı aynı anda etkileyen rastlantısal olayların artışı, riskin

⁵⁵ A.e., s.280.

⁵⁶ Frank Ferudi, **Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri**, Çev., Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2017, s.7.

⁵⁷ A.e., s.27.

⁵⁸ A.e., s.14.

⁵⁹ Skolbekken, J., “The Risk Epidemic in Medical Journals”, **Social Science and Medicine**, c.40, no.3, 1993, s.296 ‘den akt Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.34.

küresel ölçekte değerlendirilmesine sebep olmuştur.⁶⁰ Beck için ise bugünkü toplumsal süreç, kuşkunun merkezde olduğu ve hatta kişilerin kendinden bile kuşkulandığı bir yere evrilmiştir.⁶¹

Beck'e göre modernleşme kendini yenileme sürecine girerek risk toplumunu doğurmuş, oluşturulan risklerin meşrulaşmasına zemin hazırlarken devletler kontrol edemedikleri risklerin yaratıcıları olmuşlardır.⁶² Beck'in de ifade ettiği gibi riski üretenler, kazananlar olmuşlardır.⁶³ Beck'e göre zengin ülkeler ile yoksullar arasında riskten etkinlenme açısından eşitsizlikler vardır ve modernlik meşruiyetini bu eşitsizlik üzerinden kurar.⁶⁴

Bilginin artmasıyla beraber o ana kadar bilinmeyen risklere karşı duyarlılık da artmıştır.⁶⁵ Leiss ve Chociolko, Risk and Responsibility makalesinde, riske dair ilginin yükselmesinin sebebi olarak bilgi ve istatistiğe işaret ederek risklere karşı alınan güvenlik önlemlerini sayılarla ifade edebildiğimiz için risk algılarımızın değiştiğini ifade etmişlerdir.⁶⁶ Aynı şekilde Anthony Giddens da belirsizliklerin sebebi olarak bilgiye ulaşabilme kapasitesinin artışına bağlayarak⁶⁷ bilgi ve risk toplumu arasındaki korelasyonu göstermiştir.

Post modern toplumda korkunun önlenemez yükselişi sürerken, korkuyla korkunun nedeni olarak kötü olayların yaşanması arasında ironik bir şekilde ters orantı vardır. Medyaya yansıyan suçlar üzerine yapılan çalışmalara göre⁶⁸, en fazla maktul olan genç ve siyah erkekler en az korkarken; en az maktul olan yaşlı kadınlar çok fazla korkmaktadır. Kısaca genç siyahlar ölmekte, yaşlı kadınlar korkmaktadır. Elbette bu

⁶⁰ Suat Soydemir, "Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 3, No 2, 2011, s.175.

⁶¹ Ulrich Beck, **Siyasalığın İcadı**, çev. Nihat Ülner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 224.

⁶² Suat Soydemir, **a.g.y.**, s.172.

⁶³ Ulrich Beck, **Risk Society: Towards a New Modernity**, London: Sage Publications, 1992, s. 23'den akt Aysu Çuhacı, "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı", **Sosyoloji Dergisi**, S.14, 2007, s.137.

⁶⁴ Ulrich Beck, **a.g.e.**, s.172.

⁶⁵ Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.92.

⁶⁶ W Leiss, Ve C. Chociolko, **Risk and Responsibility**, Montreal, McGill-Queen's University Press, 1994 'den akt Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.92.

⁶⁷ **A.e.**, 95.

⁶⁸ Eleanor Singer ve Phyliss Endreny, "Reporting on Risk: How the Mass Media Portray Accidents", **Diseases, Disasters and Other Hazards**, New York, Russel Sage Foundation, 1993, s.62 'den akt Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.44.

istatistik, fazla korku ve dolayısıyla aşırı güvenlik önlemlerinin gereksizliğini göstermek için değerli olsa da gençlerin kamusal alanda iş ya da farklı sebeplerle yaşlılara görece daha fazla bulunduğu için tehlikelere açık hale gelmesi, yaşlıların ise fiziksel olarak eski güçlerinde olmadıkları için öz savunma açısından kendilerini yetersiz görerek gençlere görece daha çok korkmaları makul kabul edilebilir.

Furedi, korkunun sebebinin sağlıksız bir tümevarımın sonucu olduğunu göstermek açısından istisnai örneklerin büyük korkular ve akabinde güvenlik önlemleri doğurduğunu anlatır. Furedi'ye göre istisnai olaylara dayanılarak her şeyin olabileceği ispatlanmaya çalışılır. İngiltere'de 1983-93 yılları arasında her yıl ortalama 5 çocuk olmak üzere toplam 57 çocuk yabancılar tarafından öldürülmüştür. İngiltere'de çocuk sayısının 10 milyonun üzerinde olduğundan hareketle bir çocuğun cinayete kurban gitme olasılığı bir hayli düşükken ebeveynler çocuklarının tanımadıkları insanlarla konuşmaması konusunda sert uyarılar yaparak çocuklardaki güvensizlik hissini ciddi anlamda arttırmaktadır. Furedi'ye göre çocuk cinayeti sayısı oldukça düşükken tüm çocukların risk altında olduğuna dair genel kanının oluşmasının sebebi, insanların en kötü ihtimali düşünme eğilimidir.⁶⁹

Anna Minton'un "güvenlik ihtiyacının bir kez uyuşturucuya alıştıktan sonra bir daha onsuz yapamayan bağımlılar gibi güvenliğe ne kadar sahip olsalar da yetmeyebileceğini, korkunun korkuyu doğuracağını, bu yüzden güvenliğin bir bağımlılık olduğu" tespitindeki gibi gözetim aygıtlarıyla donatılmak bir paradokstur.⁷⁰ Didier Bigo'ya göre güvensizlikler, günümüzün güvenliği sağlanmış toplumlarının pratik sonuçlarıdır.⁷¹

1.5. Kamusal ve Özel Alanın Dönüşümü

Mekanın güvenlik ekseninde dönüşümünü incelerken, kamusal ve özel alan ayrımı yapmak yerinde olacaktır. TDK'ya⁷² göre "kamusal alan", "kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer" anlamına gelmektedir. "Özel alan"a dair bir sözlük karşılığı olmasa da ikame edilebilecek olan "ev" kelimesi "yalnız bir ailenin

⁶⁹ A.e., 162-163.

⁷⁰ Zygmunt Bauman, David Lyon, a.g.e., s.114-134.

⁷¹ A.e., s.134.

⁷² Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>

oturabileceği biçimde yapılmış yapı” ve “bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane” olarak karşılık bulur. TDK’ya göre “özel” ise “Devlete değil, kişiye ait olan, hususi, resmî karşıtı”, “bir kişiyi ilgilendiren, hususi, zatî”, “benzerlerinden ayrılmasını sağlayan bir özelliği olan, spesiyal”, “yalnız bir kişiye, bir şeye ait veya ilişkin olan, spesiyal” anlamlarına gelmektedir. Kamusal alan, Bora’ya göre “Liberal siyasa açısından, ‘geniş anlamda’ devlet alanı ve toplumsal alan, ‘dar anlamda’ ev alanı ve ev dışı alan olarak ayrımlaşan bu iki kavram; kamusal dendiğinde devleti, özel dendiğinde de evi ve mahrem yaşamı kapsar.”⁷³

Genel olarak mahremiyet, insanların yalnız kalabilecekleri, kendilerince hareket edebilecekleri, kendi başlarına karar verebilecekleri, başkalarıyla iletişim kurabilecekleri ve bu alana ilişkin hakkı ifade eder.⁷⁴ Mahremiyet, bireyin başkalarıyla girdiği ilişkilerdeki davranışlarını, kişisel bilgilerini, karakteristik özelliklerini kapsar. Mahremiyet aynı zamanda gizli kalma ya da gizleme hakkıdır. Bireylerin kendileri hakkındaki bilgileri ya da eylemleri kimseyle paylaşmama veya seçtiği bazı insanlarla paylaşma hakkı da mahremiyetin konusudur.⁷⁵

Habermas, kamusal ve özel alanın temelinde, kapitalizmin gelişiminin önemli olduğunu düşünür. Gelişmeye başlayan finans ve ticaret kapitalizminin etkisiyle dışarıya açık olmayan ev ekonomisinden bilginin de üretilen mallarla birlikte arttığı açık ekonomik yapıya geçildiğini aktarmıştır. 17.yüzyılda ise kamusal kavramı, devlet alanının konusu olma halinde düşünülmüş ve kamu otoritesi ile karşılaşan insanlar zamanla halka dönüşmüştür. Kamusal alanın belirginleşmesi ile birlikte özel alan sınırları da kamusalın karşısında yeniden tanımlanmıştır.⁷⁶

⁷³ Aksu Bora, “Kamusal Alan/ Özel Alan: Mahremiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Kış 1997, Sayı: 75, s. 86. ‘den akt Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, s.15.

⁷⁴ Mehmet Yüksel, Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi, **AÜ SBF Dergisi**, C:58/1, ss. 181-213, s.182’ den akt Muhittin Tataroglu, “E-Devlet’te Kullanılan Gözetim ve Kayıt Teknolojilerinin Mahremiyet Üzerinde Etkileri”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2009-1 Sayı: 18, ss.95-120, s.98.

⁷⁵ A.y.

⁷⁶ Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yay., 2000, s. 74-80 ‘den akt Sevgi Kesim Güven, “Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007, s.130-131.

Habermas, liberal demokrat yönetim anlayışının meşruiyet krizinin, hukukun üstünlüğü ilkesine sıkışmış bir anlayıştan kaynaklandığını ve bunun çözümünün maddeci bir şekilde salt yasalara dayanan bir iktidar anlayışı yerine iletişime dayanan rasyonellik anlayışı yoluyla olabileceğine dair anlatılarını “kamusal alan” üzerine kurmuştur. Yani liberal demokrasinin meşruiyet krizinin çözümü ancak katılımcı bir demokrasiye dönüşümü ile mümkündür. Bunun formülü de devletin sivil toplum ile kurduğu karşıtlık ilişkisinin kırılıp “siyasal/ekonomik/sivil toplum” olarak örgütlenecek üç ayaklı bir modeldir. Habermas’ın kamusal alan üzerine inşa ettiği üç boyutlu toplum anlayışı, “herkesin hiçbir kısıtlama olmaksızın, özerk ve rasyonel bireyler olarak tanındığı, eşit koşullarda katıldığı tartışmanın sonucunda herkesin üzerinde konsensüs oluşturduğu normun yasalaştığı” bir anlayış üzerine kurulur. Fakat kamusal alanda, bütün aktörlerin rasyonel bir şekilde, eşit koşullarda var olabileceği, tartışabileceği ve norm üretebileceği düşüncesi gerçekten uzaktır. Kamusal alan, egemen erkin vatandaş üzerinde güç ilişkilerini dayattığı ve “rasyonel” vatandaşın gerçek olmayan bir özgürlük algısı içinde olduğu yerdir. Karar alma sürecinde, karardan etkilenen aktörlerin pazarlık masasındaki gücü eşitsiz olduğu için, üzerinde oydaşılan fikirler, müzakere ile karşılıklı eşit tavizlerin verildiği nihai sonuç değil; hegemonun zaferidir.⁷⁷

Toffler, kamusal ve özel yaşamın birlikte gerçekleştiği evin “elektronik köşk”e dönüşerek yeni uygarlıkta merkezi bir önem taşıyacağını belirtir.⁷⁸ Kumar’a göre ise ev, enformasyon teknolojisi alanında faaliyet gösteren şirketlerin ana odağındadır. Ev, post modern toplumda ailenin fertlerinin birlikte paylaşım gerçekleştirdiği bir yer olmaktan uzaklaşmıştır. Evin içindeki bireyler, gerek kendi işlerini bulundukları yerlerden devam ettirme gerek arkadaşlarıyla olan iletişimini sürdürme gerekse zaman geçirme konusunda bilgisayar ya da telefonlarının başına geçerek yeni bir mahremiyet alanı oluşturup evin özel alan sınırlarını yeniden örgütlemektedir. Bu yüzden bilgi ve enformasyon dünyası, evin mahremiyet duvarlarını aşarak evin sınırlarına dahil edilir.

⁷⁷ E. Fuat Keyman, "Kamusal Alan ve 'Cumhuriyetçi Liberalizm': Türkiye'de Demokrasi Sorunu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi Sayı: 5 - Kamusal Alan**, Doğu Batı Dergileri Yay.,1998.

⁷⁸ Alvin Toffler, **Üçüncü Dalga**, Çev: Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar Yay., 1981, s.265’den akt Merve Gücüyener, “Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu”, s.56.

Diğer toplumsal kurumlardan farksız olarak ev de “normalleştiriminin üretildiği ve ıslahın gerçekleştiği gözetim mekanlarından biri olmaktadır.”⁷⁹

Gürbilek, kamusal alan/özel alan anlayışının insanlık tarihinde tersten okumasının bulunduğunu ve mahremiyetle özdeşleşen modern özel alanın geçmişte Foucault’cu bir kapatılma alanı olduğu çıkarımı yapabileceğimiz bir anlatı yapar. Gürbilek’e göre Antik Yunan’da aileye ait olan ev hayatıyla politikanın gerçekleştirildiği şehir hayatını birbirinden ayrılmıştır. Antik Yunan’da ev, çalışma alanı olarak özgürlüğün ve kendi olabilmenin gerçekleştiği bir yerden ziyade özgürlüğü elinden alınmış kölelerin, çocukların ve kadınların alanıydı. Özgürlük ise vatandaş olarak sayılan erkeklerin dolaşım hakkına sahip olduğu şehirde gerçekleşirdi. Bu sebeplerle modern insanın kamusal sınırlardan sıyrılmış özgürlük alanı olarak tanımladığı ev gerçekliği, ters yüz edilmiş durumdaydı.⁸⁰

Bennett’e göre mahremiyet sorunu, 1960 ve 1970’lerde devletlerin her şeyi bilen Büyük Birader korkusu uyandıran, gözetim araçlarını kullanmasından kaynaklanır. Gözetim, genelde devlet sınırları içinde yapıldığı için kişisel veriler de gözetimden kaçamamaktadır. Gözetim sırasında bireyin kendi hakkında edinilen bilginin zamanı ve amacı konusunda haberdar olduğu için gözetim eylemleri özne için daha gözle görülür şekildedir. Bu yüzden de daha görünür olduğu için öznelere tepkilerinden kaçamamaktadır.⁸¹

Bireylerin özel alanlarındaki “mahremiyet hakkı” ya da uluslararası hukuktaki karşılığı “bireyin yalnız bırakılma hakkı”, vardır. Devletler, bireysel özgürlük taleplerinin yıllar geçtikçe artma eğilimine rağmen, özel hayata müdahale etme

⁷⁹ Krishan Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 2004, s.190-191’den akt Merve Gücüner, “Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu”, s.57.

⁸⁰ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul, Metis Yay., 2001, s.56.

⁸¹ Colin J. Bennett, “Cookies, Web Bugs, Webcams and Cue Cats: Patterns of Surveillance on the World Wide Web” **Ethics and Informaion Technology**, Vol. 3, Issue 3, 2001, s. 197-210, s. 198 ‘den Sevgi Kesim Güven, “Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet”, s.145.

arzularını da aynı şekilde arttırmışlardır. Bu yüzden mahremiyetin sınırlarını belirleme konusu, birey ve devlet açısından ciddi bir mücadele alanı olmuştur.⁸²

Feminist metodolojiden hareketle “özel olan/alan’ın politik” olduğu tartışması, güvenliğin mekansal izdüşümünü sorunsallaştırırken önemli bir noktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin kamusal olarak belirlendikten sonra bu ilişkilerin özel alanda sürdürülmesi, özel ve kamusal alan arasındaki geçişgenliğin ifşasıdır. Kadının çocuk bakımı, ev işleri gibi rolleri tek başına üstlenmesi gerekliliğinin kamusal olarak işaret edilmesi, devletin birey ile olan ilişkisinde özel alanı düzenlediğini ortaya koymaktadır. Örneğin, doğum izninin sadece anneye verilmesi, toplu taşımada bebekli annelere ücretsiz biniş hakkı sağlanırken bebekli babalara sağlanmaması, AVM ya da havalanlarında bebek bakım odalarının kadınlar tuvaletinin içerisine konumlandırılması özel alanda da bu rollerin kimde olması gerektiğine dair gösterge olmaktadır. Bu tartışmadan hemen sonra gelen “Modern Kentin Biyopolitik İnşası” bölümü de devletin kamusal alanları güvenlik ekseninde nasıl kurguladığı üzerine olacaktır.

1.6. Modern Kentin Biyopolitik İnşası

Modern mimari, panoptik gözetimin fiziksel dünyaya hakim olabilmesi için fiziksel gerçekliği görülebilir kılmaya çalışarak gerçeğin kendi içinde yönetimi ve denetiminin süreklileştirmeyi amaçlar. Modern kent ve mekan tasarımı, bireyi üreten ve tüketen bir aktör olarak toplumsal yaşamın merkezine yerleşmesini sağlayacak şekilde kurulmuştur. Yaşam mekanları olarak evler, bireyin rahat ve hızlı şekilde pazara ulaşmasını sağlayacak şekilde iş ortamına yakın mesafelere konumlandırılmıştır. Post modern mimari ise gerçeği ters yüz eden inşa biçimleri üreterek mekanları ve daha geniş anlamda kent tasarımını gerçeğin yerinden edildiği düzlemler olarak yeniden kurmuştur. Artık mekan, modern mimaride olduğu gibi gerçeğin bir temsil noktası ya da gerçeğin bir parçası olarak değerlendirilmekten ziyade yeniden üretilebilir bir gerçeklik imgesinin simgesi olarak

⁸² Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo Tarihsel Gelişimi”, Ankara, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c:58, s:1, 2010, s.182-189’dan akt İpek Sucu, “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı: 2, 2011, s.125-140, s.132.

düşünülmektedir. Bu post modern mekan kurgusunun en popüler örnekleri olan yüksek güvenli konutlar ve AVM'lerin ortak özelliği, mekanların içerisini gerçeklikten kopartarak bireylere izole olma hissini ve gerçekliğin karşısındaki ütopyik evreni sunabilmeleridir. Güvenlikli konutlar, gündelik hayatın rutinindeki bütün gereksinimleri karşılayacak şekilde inşa edildiği için bireyin dışarıyla olan ilişkisine ihtiyaç bırakmamaktadır. Mekan, dışarıya kapatılarak, gerçeklikten izole bir simülasyon evreni kurmaktadır.⁸³

Kentlerde gözetim, kamusal alanlarda kimin ne zaman nerede olması gerektiğinin, kimin uygunsuz olduğunun ve kimin orada bulunan kimlere görünür olması gerektiğinin belirlenmesini sağlayarak kent yaşam pratiklerinin sınıflandırılmasına dayanır.⁸⁴ Kentler, sosyoekonomik gelir, sınıf, konum, etnik köken ve cinsiyetlerine göre ayrılan çıkar gruplarını yansıtacak bir şekilde parçalara ayrılacak şekilde düzenlenerek “getto” olarak tabir edilen bölgeler yaratıp etnisite ve sınıf tecridi yaratır.⁸⁵

Richard Sennett'a göre Eski Roma kentleri, bedensel hareketi disipline etmeyi amaçlamıştır.⁸⁶ Giddens'a göre geleneksel toplumlardaki şehirlerde yaşayan insan az olduğu için devletin denetimi oldukça azdır.⁸⁷ Modern kentler ise gözetimi merkeze alacak kent planlaması oluşturarak gözetimin asli mekânlarını oluştururlar.⁸⁸ Lyon'a göre ilk modern kentlerde sokakların aydınlatılmasıyla birlikte kentsel alanda görünür olma sağlanmış ve toplumsal denetim sağlanabilmiştir.⁸⁹

⁸³ Richard Sennett, **Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay., s.229-230' den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.190-191.

⁸⁴ David Lyon, **a.g.e.**, s.139.

⁸⁵ **A.e.**, s.133.

⁸⁶ Richard Sennett, **Flesh and Stone**, London, Faber and Faber, 1996, s.116'den akt David Lyon, **a.g.e.**, s.61.

⁸⁷ Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, Çev., Cumhur Atay, İstanbul, Devin Yay., 2005, s.25'den akt Merve Gücüyener, “Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu”, s.85.

⁸⁸ David Lyon, **Gözetlenen Toplum**, Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon Yay., s.25'den akt **A.y.**

⁸⁹ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.61.

Kent planlama disiplini, birçok etkenin yanında kentin sosyokültürel durumunu da gözetken çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Kent planlama, multidisipliner bir işleyişe sahiptir ve hiyerarşik ilişkiler oluşturacak şekilde ölçeklenir.⁹⁰

Post modern toplumda kent mimarisi, görünürlüğü arttıracak şekilde dizayn edilmiştir. Toplumdaki bireylerin duvarlar yerine cam perdelerle çevrili olması, mahremiyetin terk edilip şeffaflığın merkeze alınmasını sağlamıştır. Bu şeffaflık, toplumsal ilişki biçimlerinin her alanında var olan sistematik bir zorlama biçimiyle ötekilerin farklılığını ifşa ederek güvenlikçi bir enstrüman olmuştur.

Modern kentin biyopolitik inşası kamusal alanın ortadan kalktığı, bunun yerine bireysel mahremiyetlerin bir boşlukta biriktiği ve sergilendiği yeni bir dolayım alanıdır. Kamusal alan, ortak eylemin alanı olmaktan uzaklaşarak kişilerin kendini yayınladığı bir teşhir mekanı haline gelir.⁹¹ Bu noktada modern kent mimarisinin görünürlüğü arttırarak ulaşılmaya çalışılan sonuç, görüntü ile göz arasındaki dolayimsız temas sayesinde kişilerin bütün çıplaklığının ifşa olmasıyla tekilliklerini kaybederek karşılaştırılabilir kılınmasıdır.⁹² Makbul ile makbul olmayanın karşılaştırıldığı her uzam, devletin güvenlik gözlüğünü taktığı bir uyumlulaştırma mekanıdır.

Kişilerin duvarlar yerine cam perdelerle çevrilmesini amaçlayan güvenlikçi devlet, bütün kamusal alanları MOBESE kameraları ile donatmıştır. Evinden dışarı adım atan bir kişi, işyerine ulaşana kadar kameraların kadrajları arasında mekik dokumaktadır. Bir kameranın görüş açısının bittiği yerde diğerinin başladığı MOBESE kolonizasyonu, sadece dışarısının değil; işyeri, dükkan, AVM gibi kamusal olan içerisinin de gözetlenmesini olanaklı kılmıştır. Bu yüzden kamusal alanlardaki yapıların tamamı, gözetlemeye kör nokta bırakmayacak şekilde inşa edilmiştir.

Kent planlamasının biyopolitik gözetim ekseninde dönüşümü açısından incelenmesi gereken iki husus, güvenli sitelerin ortaya çıkması ve kentsel dönüşüm

⁹⁰ Seda Hayal, “Biyo İktidar Gözetiminde Planlama: Tarlabası Kentsel Dönüşümü Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013, s.20.

⁹¹ Byung-Chul Han, **Şeffaflık Toplumu**, Çev., Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Yay., 2020, s.54.

⁹² A.e., s.16.

örnekleridir. Güvenlikli büyük sitelerin mantar gibi çoğalması, içeriği dışarıdan ayıran otonom bir yaşam alanı vadetmektedir. Güvenlikli siteler ve rezidanslar, bulunduğu bölgedeki en pahalı ikamet maliyetine sahip yerler oldukları için ayrımcılığı daha ilk girişte yapmaktadır. Aynı sokakta yaşayan görece birbirine yakın sınıfların, üst ekonomik sınıf lehine hiç karşılaşmamak üzere ayrılması, kent mimarisinin dönüşümü açısından önemli bir kırılmadır. Spor salonları, saunaları, kafeleri, yüzme havuzları, marketleri ve otoparkları ile dışarıya ihtiyacı olmayan, kendi kendine yetebilir izole bir yaşam tanıyan sitelerin doğuşu bir sınıflandırma aracı olarak var olmuştur.

Kentsel dönüşüm de eskiyen evlerin yenileri ve daha dayanıklıları ile değiştirilmesi gibi gözüke de aslolan üst sınıfın ikamet ettiği mahallere yakın konuşlanan gecekondualarda yaşayan alt sınıfların temizlenmesidir. Bu temizliğin yönü, şehrin ana artelleri içinde kalan gettoların genişleyen şehrin çeperine doğru uzaklaştırılmasıdır. Kentsel dönüşümden sonra evlerinin bulundukları muhitlerin pahalılaşmasıyla oturma ve yaşamsal giderlerini karşılayamayacak olan alt sınıfın yerlerini güvenlikli sitelere bırakmaktan başka çaresi yoktur. Bu anlatının en bariz örneği, suç oranlarının çok yüksek olduğu bir getto olan Fikirtepe mahallesinin kentsel dönüşümle birlikte asgari ücretin iki katından fazla kiralar ve milyonları aşan satın alma ücretleriyle orta sınıfa doğru kaymasıdır.

Kent planlamasının başka bir parçası da kentin içindeki yollardır. Elektronik yol ücretlendirme, kentin trafik tıkanıklığı önlemek amacıyla otomatik geçiş kolaylığının tanındığı bir sistemdir. Günün büyük bölümünde ana arterler dur-kalk durumundayken, ücreti ödenen yollarda azami hızda ve hatta üstünde yol alınabilir. Bazı yerlerde ise yol kalabalıklaştıkça, şoförler geçiş ücretinin arttığı konusunda bilgilendirilerek düşük gelirli otoban çıkışına yönelir ve böylece serbest trafik akışı sağlanır.⁹³

Yol ücretlendirme sistemi de mekânsal bir gözetim aracıdır. İlk bakışta trafik yoğunluğunu azaltan bir kent planlaması olarak gözüke bile yüksek maliyeti göze

⁹³ C. Bennett, C. Raab, and P. Regan, "People and place: Patterns of Individual Identification Within Intelligent Transportation Systems", içinde D. Lyon (ed.) **Surveillance as Social Sorting**, London and New York, Routledge 2003'den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.152.

alamadığı için trafiğe çıkamayan ya da yolunu uzatan için fırsat eşitsizliği yaratan bir sosyal ayrışma metodudur. Bu sistemde kişiler, gelir düzeyine göre kamusal alandan yararlandırılırlar. Bu açıdan yol ücretlendirme sistemi, belirli kamusal alanlara satın alma ilişkisi yaratarak bir yerde bulunma hakkını ve dolayısıyla bedenin varlığını ayırklaştıran, devletin biyopolitik bir uygulamasıdır.

Bu bölümde genel olarak güvenlik ve güvenlikleştirme çalışmalarına kavramsal düzeyde bakılıp güvenlik ihtiyacının küresel olarak nasıl ihraç edildiği, korku toplumunun güvenlik ihtiyacı zeminini nasıl oluşturduğu, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımın güvenlikleştirme bağlamında nasıl silikleştirildiği ve bunun akabinde kent planlamasının biyopolitik inşasının nasıl kurulduğu başlıklar birbiriyle ilişkilendirilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın devam eden bölümünde ise biyopolitika kavramı retrospektif olarak incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİYOPOLİTİKAYA RETROSPEKTİF BİR BAKIŞ

2.1. Büyük Birader

Biyopolitikaya retrospektif olarak yaklaşmak, güvenliğin mekansal izdüşümünün dönüşümünü incelemek için yerinde olacaktır. Bu bölümde genel olarak biyopolitikanın mekana hapsolan panoptik halinden mekanın duvarlarını yıkarak nasıl mekan aşırılaştığı anlatılmaya çalışılacaktır. Biyopolitikanın temelini oluşturan gözetim faaliyetlerine bakarken distopik gözetim üzerine konuşmak, dönüşümün nihai noktası mı sorunsalının tartışmaya açılmasıdır. Sadece bedenlere değil; fikirlere ve duygulara erişerek kaçacak hiçbir yer bırakmayan gözetimin distopik hali, gözetim çalışmalarında sonda söylenecek olanı başta söylemektir.

Yirminci yüzyılda gözetim hakkındaki popüler metaforların baskın olarak George Orwell'den alındığı yadsınamaz bir gerçektir. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Batı demokrasilerindeki liselerde çok yaygın olarak okutulur ve öğrenciler romanı devlet sosyalizmine (özellikle Soğuk Savaş yıllarında) bir saldırı veya Orwell'in modern bürokratik ulusun totaliter potansiyeli hakkındaki uyarısı olarak yorumlar. Orwell, devlet iktidarının elektronik yollarla artacağı ve “Tele-Ekran”lar vasıtasıyla otoritesini görünür kılacağını öngörerek Okyanusya'daki devlete sadece itaat etmenin ötesinde, ne tür kültürel değişimlerin inşa edildiğini de çok iyi kurgulamıştır.⁹⁴

Devlet gücünün merkezileşmesi, her yerde tele-ekran gibi teknolojilerin kullanılmasıyla Büyük Birader'in yüzünü her köşeye yerleştirip vatandaşları izlemesi, “laf salatası” üretmek için dili bükmesi gibi örneklerin hepsi Orwell'in şeytani devlet merkezli gözetim toplumunun iyi bilinen boyutlarıdır. Orwell'in Bin Dokuz Seksen Dört distopyasını hangi yöne çevirdiği konusundaki belirsizlik hakimdir. Birçoğu romanını eski bir komünist devlet sosyalizmi eleştirisi ve 'Demir Perde', yani Doğu Avrupa olarak görse de batı liberal demokrasilerinin kolayca bu distopyanın dışında kaldığı söylenemez. Kayıt tutma, gözetleme ve izlemenin rutinin bir parçası olduğu,

⁹⁴ David Lyon, *Gözetim Çalışmaları*, s.206.

teknolojik gelişmelerin de yardımıyla özellikle 11 Eylül'den sonra hareket özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların arttırıldığı liberal demokratik ulus devletleri Büyük Birader distopyasının dışında tutmak oldukça zordur.⁹⁵

Okyanusya gözetim sistemi hem görsel hem de işitsel verilere dayanmaktadır. Romanın kahramanı Winston Smith, Tele-Ekran'ın emrettiği komutların verildiği görüş alanı içinde kaldığı süre içinde gözetim ilişkisi hem duyarak hem de görerek devam eder. Yeni teknolojilerin gözetimi daha az algılanabilir hale getirmesiyle belirsizlik korkuya dönüşür ve mahremiyet tehdit edilir.⁹⁶

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında Smith düşünceleri açısından 'öteki' sınıfa aittir. Smith'in Büyük Birader'e olan sevgisizliği, Büyük Birader'in karşısında duruş alması ve her şeye rağmen düşüncelerinde özgürlüğü seçmesi önemlidir. Orwell'de olduğu gibi, bağımlılığa karşı özgür düşünmenin amacı, mevcut düzende hatalar olabileceğini ve bu hataların herkes tarafından fark edilebilmesini sağlamaya çalışmaktır. Özgür düşünmede özgürlüğün birey tarafından benimsenmesi ve etkilenmemesi şarttır.⁹⁷

Zamyatin'in "Biz"⁹⁸ ütopyası ise 1920'de yazılmasına rağmen Rusya'da yasaklanmış, 1924 yılında İngilizce baskısıyla dünyaya açılmıştır. Kendisinden sonra gelen 1984 ve Cesur Yeni Dünya ütopyalarının başlangıcı olmuştur. Zamyatin'in Biz'inde, her şey devletin kontrolü altındadır. Orwell'in 1984'ünde gördüğümüz gibi distopik sistem, günün sonunda her zaman kazanır. Ana karakter olan D-503'ün devlet tarafından, insanların isyan etmesinin sebebi olarak görülen beynin hayal gücü bölümünün bir makine yardımıyla yok edilmesi sonucunda, aşık olduğu kadın olan I-330'u ihbar etmesi ve O'nu giyotine göndermesi, sistemin ayrıkısı otları temizlediği ve savaşın kazananını olduğunun göstergesidir. Sistem, D-503'ün düş gücünü yenmiştir. Sistem karşıtı olduğunuzda öldürülürken sisteme ayak uydurduğunuz,

⁹⁵ A.e., s.82-83.

⁹⁶ David Lyon, **The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society**, Cambridge, Polity, 1994, s.60 'den akt A.e., s.207.

⁹⁷ Wilhelm Von Humbolt, **İnsanın Özgürlüğü, Haklar ve Özgürlükler Anatolojisi**, Ankara, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2000, s. 736. 'den akt İpek Sucu, "Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler", **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı: 2, 2011, s.125-140, s.131-132.

⁹⁸ Yevgeni Zamyatin, **Biz**, Çev. Füsun Tülek, Ayrıntı Yay., 1996.

sistemin istediği gibi yaşadığınız sürece kendinizi mutlu hissedersiniz. Zamyatin'in Biz'inde de tek bir doğru ve tek bir düşünce vardır. Zamyatin'in Biz'inde de mutluluk ve özgürlük negatif doğrusal bir ilişki içindedir. Adem metaforu ile özgürlük isteği karşısında cennetten düşüşü anlatısı ile baskı rejimi meşrulaştırılır.

Zamyatin'in Biz'inde “Tek Devlet”in tek gücü “Velinimet”tir. Kontrol o kadar baskındır ki devletin izni olmaksızın yaşayabilmek imkansızdır. Toplumda her şey matematiğe dayanır. İnsanların isimleri yoktur, birtakım kodlarla çağırılırlar. Kadınların kodları sesli, erkeklerin ise sessiz harfle başlar. Burada aslında cinsiyetçi bir ayrıştırma görürüz. İnsanlar, rahatça kontrol altında tutulabilmek için candan evlerde ikamet ederler. -Orwell'in 1984'ünde ise her şeyi gören büyük bir televizyon vardır.- Böylece gardiyanlar hareketlerini gözlemleyebilecektir. Zamyatin'in cam evler konusunda Bentham'ın Panaptikon hapisane modelinden ilham aldığı söylenebilir. Zamyatin'in Biz'de tezahür ettiği distopya, çıkışı olmayan, tek tip yaratan ve herkesi aynı olmaya zorlayan dönüşümün simgesidir. Tek Devlet'in duvarlarla çevrili olması, dış dünya ile iletişimi kopartır. Bunun amacı, insanların Velinimet'e sonsuz itaat etmesi ve kendi içinde konsolide olmasıdır. Bu yüzden herkes aynı üniformayı giyer, aynı anda yemek yer, aynı anda kalkar ve uyur. Tek marş ve sloganlarla Velinimet'e olan bağlılık her zaman tekrarlanır. Distopyada sevgi, hayal gücü, aşk, kıskançlık, öfke kısaca duygulara, renkliliğe ve farklılığa yer yoktur.

2.2. Bir Hapishane Modeli Olarak Panoptikon

Orwell'cı Büyük Birader metaforunun gündelik yaşamdaki tezahürlerinden birisi Panoptikon kavramsallaştırmasıdır. Bentham'ın Panoptikon tasarımı göre, hapishane bireysel gözetimin yanında topyekün gözetleme imkanı sağlamaktadır. “Bütün” anlamına gelen “Pan” ile “gözetim” anlamına gelen “Opticon” kelimeleri birleştirilerek "bütünü gözlemlemek" olarak açıklayabileceğimiz "Panopticon" fenomenine ulaşmıştır.⁹⁹

Bentham, “görünmeden görme” metaforunu modelinin merkezine almıştır. Görünmeden görme, gözetleyen lehine hareket eden bir mekanizma yaratır çünkü

⁹⁹ Efe Baştürk, a.g.e.,s.23

gözetlenenler, mekanın içerisinde sanki hep gözleniyorlarmış, yaptıkları sürekli kayıt altına alınıyormuş ya da mekanın amacına uygun hareket edip etmedikleri kontrol ediliyormuş hissine kapılarak, gözetimi giderek içsel bir denetim haline getirmektedirler.¹⁰⁰

Jeremy Bentham'ın yarım daire mimarisi, merkezi kontrol kulesindeki panjurların yardımıyla denetçinin görünürlüğü azaltırken mahkumların tek kişilik arkadan aydınlatmalı hücrelerde görünürlüğü arttırmayı başarmıştır. Gücün sahibi, görülmeden görebilen denetçidir; belirsizlik, denetçinin gücünü arttıran araçlar üretmiştir.¹⁰¹

Bentham, gözetimin sadece panoptikon içinde kusursuz bir şekilde gerçekleşeceğine inanmaktadır; çünkü panoptikonun dairesel yapısı ve bu dairesel yapının birey ile görüş arasında herhangi bir mesafe öngörmemesi gerçeği, görüşün merkezileşmesi ve her yeri kapsamasını sağlar. Her hücre birbirini görmeyecek şekilde tasarlandığı için tüm hücreleri birbirinden ayrılması ve hücrelerin bakıştan kaçamayacağı şekilde düzenlemesi panoptik bakışı başarılı kılar. Bu açıdan Panoptikon, panoptik bakış ile birey arasında doğrudan bir güç ilişkisi kurmayı ve bireyin bu güç ilişkisini içselleştirmesini amaçlayan çok yönlü bir teknik olarak ortaya çıkmaktadır. Görünmeden görme, bireyin iç dünyasında bakışların sürekliliğini sağlayan bir güçtür. Birey, panoptik bakışın ne zaman göreceğini tahmin edemediği için kendisini sürekli olarak bakış alanında kabul eder.¹⁰²

Bentham'ın ana dürtüsü, imalat üretiminin gittikçe daha büyük hale geldiği İngiltere'de şehirleşme ve fakirleşmenin ilerlemesiyle beraber üretim sürecine dahil olmayan kızgın düşük gelirliilerin iktidar tarafından gözetlenme konusu olmasıdır. İngiltere'de toplumsal üretim süreçleri, ekonomik eşitsizlikler ve toplumsal çelişkileri derinleştirerek mekanların üretim sürecinde dışlanıp evcilleştirilmesi gerekenler ile üretimin doğrudan içinde olanları da içeride tutacak şekilde düzenlenmesini kurguladılar. Bentham, böyle bir tarihsel süreçte güvenliği ve ehliştirmeyi

¹⁰⁰ Jeremy Bentham, "Panoptikon ya da Gözetim Evi", Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (der), **Panoptikon Gözün İktidarı** (içinde), İstanbul, Su Yayınları, 2008, s.9-77, s.23'den akt Efe Baştürk, **A.g.e.**, s.24.

¹⁰¹ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.87-88.

¹⁰² Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.25.

birleştirecek mekansal bir tasarım yaratmıştır. Hapishaneler, mahkumların sadece bedenlerini değil, ruhlarını da kapatacak şekilde planlanarak ehlileştirilmesi gerekenleri belirli mekanlarda tutup toplumun gündelik hayatını sekteye uğratmamayı garanti etmiştir.¹⁰³

Panoptik hapishanede mahkumlar sürekli gözetlendikleri ve gözetleyen gardiyanların o anda nerede olduğunu bilmedikleri için hareketsiz kalıyorlardı.¹⁰⁴ Bentham'ın ortaya koyduğu icat, belirli duvarların içine hapsolmuş mekanda azınlığın çoğunluğu aydınlığa çıkarıp gözetleyenin sabit ve merkezi olarak konumlanmış yerini, gözetlenene asgari şekilde göstererek sürekli gözetlendiğine dair bir farkındalık yaratmasını sağlar. Gözetimin farkında olan gözetlenen, bakışı içselleştirip kendini otokontrole alırken suç işleme düşüncesinden bile uzaklaşır.¹⁰⁵

2.3. Foucault'cu Kapatma ve Öznelerin Nesneleşmesi

Foucault, iktidar modelini hapishane metaforu ile kurgular. Öznelerin özneliklerini kaybederek iktidarın nesnesine dönüşmesi, iktidar fikrinin temelindedir. Foucault'nun panoptik hapishane modelinde:

“Çevrede halka şeklinde bir binanın merkezinde bir kule ve bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevredeki bina hücrelere bölünmüştür ve bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu yüzden merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi görmek mümkündür. Mahkum sayısı kadar hücre vardır ve bu hücrelerde mahkumlar, tamamen bireyselleşmiş ve sürekli olarak görülebilir durumdadır olarak tek başınadır.

¹⁰³ A.e., 22-23

¹⁰⁴ Zygmunt Bauman, **Liquid Modernity**, Cambridge, Polity, 2000.s.10'dan akt Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, s.23.

¹⁰⁵ Michel Foucault, **İktidarın Gözü**, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2007, s.85-95 'den akt Ali Ergür, “Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim”, der: Barış Çoban, Bora Ataman, **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss.5-14, s.6.

Görülmeden görmeye olanak veren bu yapı, sürekli gözetimi sağlayan mekanlar oluşturmaktadır.”¹⁰⁶

Gözetimin arttırılması, mahkumların kendi aralarındaki iletişimin ve dolayısıyla kaçış ihtimallerin azalmasını sağlar. Gardiyanların ya da hapishane müdürünün bulunduğu konumdan kesintisiz şekilde gözetimi devam ettirebilmesi için hapishane mimarisinin halka şeklinde olması ve gözetimin aynı anda bütün hücreleri görecektir şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir.¹⁰⁷

Hapishane'nin Doğuşu'nda Foucault, insanların hapishaneler, işyerleri, okullar gibi kapatıldığı mekanlarda olağan gözetimine yoğunlaşır. Foucault'nun iddiası, mahkumların o anda izlenip izlenmediklerini kestiremeyeceklerinden ötürü her zaman izleniyormuşçasına hareket ederek davranışlarını otokontrole almasıdır. Böylece iktidarın merkezde olduğu kapalı bir mekânsal kurguda mahkumların bedenleri ve zihinleri uysallaştırılır.

Kapalı bir mekana hapsederek cezalandırma, bireyin özgürlüğünü elinden almanın yanı sıra onları dönüştürmeye de odaklanır.¹⁰⁸ Foucault için hapishanenin en önemli işlevlerinden biri mahkumu “soyutlama”dır. Bunun iki temel sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi mahkumların hapishane esnası ve sonrası yaşamında örgütlenebilmesini kırmak;¹⁰⁹ ikincisi ise mahkumların vicdanıyla baş başa kalmasını sağlayarak rehabilite etmek.¹¹⁰

İlk olarak mahkûmun suç işlemesini teşvik etmiş olan her şeye, özellikle de tutukların birbirlerinden soyutlanmaları önemlidir. Ceza kişiyi yalnızlaştırmayı sağlamalıdır. Hapishane, ortaya çıkabilecek isyanları doğmadan etkisiz hale getirmek ve potansiyel işbirliklerini kırmak veya mahkumların serbest kaldığı anda şantaj olanaklarının doğmasını önlemek gibi işlevlere sahip olmalıdır.¹¹¹

¹⁰⁶ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 1992, s.295-296.

¹⁰⁷ A.e., s.316

¹⁰⁸ Michel Foucault, **a.g.e.**, s.292.

¹⁰⁹ A.e., s.297.

¹¹⁰ A.e., s.300

¹¹¹ A.e., s.297.

İkinci olarak ise hücrelerinde tek başına olan tutuklu, kendi hayatını ve ahlaki değerlerini de sorgulamaktadır. Bu yüzden fiziksel hapsolmanın verdiği cezalandırılmanın yanı sıra vicdani bir cezalandırma da mümkün olmaktadır.¹¹² Fakat bu noktada Foucault'nun mahkumun içinde hiçbir zaman kaybolmayan vicdanın olduğu ve yalnız kaldığında bu vicdana dönerek özdenetimini gerçekleştireceğine dair iddiasının varsayımsal olduğunu kabul etmek gerekir.

Hapishane, cezanın gerçekleştiği yer olmasının yanında gözetleme ilişkisinin gerçekleştiği bir yerdir. Mahkumun duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma, hareketlerinden anlamlar çıkarma gibi etkilerin gerçekleşebilmesi için mahkumun davranışlarının not edilmesi ve kendisi hakkında bilgi havuzunun birikmesi gerekmektedir. Bu şekilde güvenlik, bilgi toplama ve otokontrol aynı anda gerçekleşmektedir.¹¹³

Hapishane, “mahkumun kendini sanki eski Yunanlı filozofun cam evinin içinde bulacağı bir görülebilirlik hücresi ve sürekli bir bakışın oradan itibaren hem mahkumları hem de personeli denetleyebileceği merkezi bir noktası olan bir gözetim ağıdır.”¹¹⁴ Panoptikon, gözetim sürekli gerçekleşmese bile gözetimi sürekli işletir. Bu sürekliliği sağlayan unsur, mahkumun sürekli gözetlendiğini düşünmesidir. Gözetlemeden gözetlenme duygusu oluşturmak, mahkumların öz disiplini sağlayarak iktidarı kesintisiz ve kusursuz hale getirir. İktidar kurma biçimi, mekânsal kapatma ilişkisini aşarak duvarların olmadığı bir “kapatma” sağlar. Duvarlar yoktur ama duvarlara ihtiyaç da yoktur. Özneler, denetimli serbest olan bir mahkumun el ya da ayak bileğine bağlanan ve kendisine çizilen sınırların dışına çıkmamayı zorunlu tutan cezalandırma halindeki gibi kendi elektronik kelepçesini takar. Mahkumun elektronik kelepçeyi zihnine taktığı andan itibaren de fiziksel bir elektronik kelepçeye ihtiyaç yoktur. Foucault'nun kavramsallaştırdığı Panoptik gözetimin başarısı da tam bu noktada yatmaktadır.

Panoptikonun temel mantığında asimetric bir bilgi ilişkisi vardır. Gözetleyenler, gözetlenen üzerinde her bilgiye sahipken tersi gerçekleşmez. Bu

¹¹²A.e., s.300

¹¹³A.e., s.314.

¹¹⁴A.e., s.315

noktada bilgi asimetresinin amacı, kapatılanların her yaptıklarının gözlemlendiği inancıyla daimi bir gözetimin olduğuna ikna olmasıdır. Gözetleyenin istediği zaman görme ihtimali varken gözetlenenin bedeni ve bütün yaşantısı tüm çıplaklığıyla ortadır. Bu yüzden gözetlenenlerin artık özgürce davranamadıkları için iradeleri zamanla zayıflayarak ortadan kalkar.¹¹⁵

Hapishane, “aralıksız disiplin” alanıdır. Hapishaneye giren bir mahkum için duvarların ötesi söz konusu değildir. Hapishanenin dışındaki toplumsal yaşam ile bağları kopan mahkumlar için kesintisiz bir disiplin alanıdır. Bu sebeple mahkumlar üzerindeki etkisi sürekli ve sürekli. Hapishane mahkumlar üzerinde kendi iç baskı ve cezalandırma mekanizmalarını harekete geçirerek adeta tam bir iktidar sağlamaktadır. İktidar, hapishanede mahkumun zamanını ve özgüllüğünü istediği gibi kullanır. “Bu iktidar ilişkisi, yalnızca bir gün değil; günler, hatta yıllar boyunca mahkumun uyku zamanlarını, faaliyet ve dinlenme anlarını, yemeklerinin sayısı ve süresini, yiyeceklerinin nitelik ve çeşidini, işin cins ve ürününü, ibadet zamanını, ne zaman konuşulacağını ve hatta ne zaman düşünüleceğini ayarlayabilen bir güçtür.”¹¹⁶

Foucault, cezalandırma mekanizmasını yasaklama, disiplin ve güvenlik olarak üç şekilde inceler. Yasaklama; koyulan yasa ile suçun birleştirilme anıdır. Suç, yasa ihlal edildiği andan itibaren yönetimin alanı içine girer. Disiplin ise yasanın ihlal edilmesinin ardından suçlunun doğrudan mahkum edilmesini değil, çeşitli yöntem ve teknikler ile onu yeniden toplumsal alandaki üretim sürecine dahil etme amacıyla rehabilite etme sürecidir. Disiplinin ikinci aşaması ise normalleştirmedir: bu süreç içerisinde cezalandırma prosedürlerinden ziyade suçlu kategorisi ortadan kaldıracak normalleştirme ve ıslah etme tekniklerini içerir. Üçüncü olarak güvenlik ise, hem yasayı hem disiplini aynı anda işleten fakat onları aşan bir düzenek içerisinde

¹¹⁵ Michel Foucault, **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2000, s. 237.

¹¹⁵ Uğur Dolgun, a.g.y., s.9

¹¹⁶ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.296-297.

konumlandırılan tekniklerdir. Güvenlik teknikleri, yasa ve disiplinin alanına giren konuları birleştirerek farklı düzlemlerdeki parçalarla bağlantılı hale getirir.¹¹⁷

Bentham, hücrelerin tek tek sürekli görülebildiği bir mekansallık düşüncesi ile panoptikon'un mimari biçimine odaklanmıştı. Foucault'un panoptik anlayışı ise bu katı mekansallığın içerisinde öznelerin sabitlenerek iktidar ilişkisinin süreklileştirilmesini aşarak öznelerin görünebilir olmasını sürekli kışkırtan ve böylece mahkumların panoptik gözetimi devamlı hissetmelerini sağlayan bir mekanizmadır. Foucault'da iktidar, tahakkümden farklı olarak sabit bir ilişki öngörmez; süreklilik, öznenin de üretici olarak yer alabildiği bir ilişki içerisinde ortaya çıkar. Aksi durumda panoptikon pür bir tahakküm mekanıdır: kapatılmış hücreler içerisinde mahkumun sürekli gözetim altında tutulması fikri, doğrudan baskıcı ve zorlayıcı bir ilişkiyi doğurur.¹¹⁸

Panoptikon, tek merkezden sabit ve kesintisiz bir gözetimi kurgulasa da aslında gözetim kulesinin içerisindeki gözleyicinin kendisi de gözetim altında olduğu için merkezsizdir.¹¹⁹ Panoptikon, disipliner iktidarı, görünür olan mekandaki formlar aracılığı ile toplumun geneline yayılmasını sağlar. Hapishane, salt bir tecrit alanı değil, duvarların dışının yeniden örgütlenme ve üretme işlevidir. Foucault, hapishaneyi saf bir panoptikon düzeneği olarak ele almasına rağmen hapishaneyi iktidar şematığı içerisinde değerlendirmeyi olanaklı kılan, mekanı aşan fakat mekanla ilişkilendirilen bir düzenek olmasıdır. Panoptikon, hapishane üzerinden kurulmuş olsa da diğer kurumsal örgütlenmelere de uyarlanarak disipliner iktidarın kapatma kurumlarını aşarak toplumun bütüne yayılmasını sağlamıştır.¹²⁰

2.4. Cezanın Değişen Doğası

Hapishanenin varlığı modern ceza sisteminden öncesine dayanır. “Bireyleri dağıtımına tabi tutmak, onları sabitleştirmek ve mekân içinde ayrıştırmak, tasnif etmek,

¹¹⁷ Michel Foucault, **Güvenlik, Toprak, Nüfus College de France Dersleri 1977- 1978**, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.7'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.113-114.

¹¹⁸ **A.e.**, s.68.

¹¹⁹ **A.e.**, s.72-73.

¹²⁰ Stephan J. Collier, “İktidar Topolojileri Foucault'nun ‘Yönetimsellikten’ Öte Siyasi Yönetim Çözümlemesi”, **Teorik Bakış**, Sayı:3, 2014, s.175-220, s.177'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.95-96.

bireylerin gücü ve enerjisini maksimum şekilde kullanmak, eylemlerini kodlamak, onları hiçbir boşluğu olmayan bir görünürlük içinde tutmak, onların etrafında koskoca bir gözlem, kayıt ve notlandırma aygıtı oluşturmak, onlara ilişkin olarak biriken ve merkezileşen bir bilgi meydana getirmek üzere hapishane adli aygıtın dışında oluşmuştur.”¹²¹ Mahkumların davranışlarını ehlileştirmek, hapishanenin ayırt ediciliğini sağlamıştır.

Cezalandırma, geleneksel toplumda mahkumun seyirlik olarak işkence görmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Modern topluma gelindiğinde ise cezalandırma suçlunun sisteme dahil edilmesi yoluyla denetlenmesi olarak algılanmıştır.¹²² Foucault’a göre 19.yy’dan sonra yaşam, iktidarın çalışma sahası haline gelirken biyolojik olanın iktidar gözetimine girmesi söz konusu olmuştur. Bireyin iktidar karşısında kendi yaşamı üzerinde söz hakkı olmayıp hükümdarın keyfi kararları ile yaşama ve ölme hakkına sahip olur.¹²³

Modern toplumda ceza, seyirlik bir unsur olmaktan çıkarak bedene yapılan işkenceler zamanla ortadan kalkmıştır.¹²⁴ “Bedeni damgalama İngiltere’de (1834) ve Fransa’da (1832) kaldırılmıştır.”¹²⁵ Modern toplumdaki cezalandırma pratikleri, fiziksel şiddet yerine toplumun dışına alan ve rehabilitasyon amacı güderek bedenin hapsedilmesine dayanır. Bedenin hapsedilmesi, modern toplum öncesi cezalandırma pratiklerinde de varken oradaki kullanım amacı, fiziksel şiddet ya da idama kadar mahkumun bekletildiği kapalı mekan olmasıdır.¹²⁶

Modern toplumdaki cezalandırma stratejilerinden olan hapsedmenin dışarıdan izole etmesi ve mahkumun özgürlüğünü kısıtlaması gibi para cezasının tersine, doğrudan bedene yönelik, tamamen fiziksel cezalardır. Fakat ceza bedene direkt bir acı çektirme amacı içermeden bedeni özgürlüğünden yoksun bırakmak adına

¹²¹ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, 289.

¹²² Gencay Şaylan, **Postmodernizm**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s.267 ‘den akt Merve Gücüeyener, “Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu”, s.25.

¹²³ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Çev., Şehsuvar Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.245-246

¹²⁴ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.9-12.

¹²⁵ **A.e.**, s.12-13.

¹²⁶ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.39’dan akt Merve Gücüeyener, “Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu”, s..25-26.

araçsallaştırılmıştır. Bedenin bizzat acı çekmesine olanak veren fiziksel cezalar, cezanın oluşturuç unsurlarının dışına çıkarılmıştır.¹²⁷

Foucault'ya göre bireyler kendi yaşamlarını garanti altına almak için bir hükümdarın buyruğı altına girerek toplum sözleşmesi yaparlar. Hükümdarı yaşamı garanti etmesi için bireyler yaratmışken yaşamla ölüm arasındaki çizgiye karar verme yetkisi hükümdarın kendisine geçemez. Yaşam, sözleşmenin kurucu maddesi olduğu için üzerinde karar verme yetkisi hükümdarın olmamalıdır ve yaşam üzerine bütün yaptırımlar sözleşmenin dışında bırakılmalıdır.¹²⁸

Foucault'ya göre hapsedmek, kişileri dışarıdaki sosyal yaşantısından alıkoymak ve duvarlar ardında bırakmak, iktidar için vazgeçilmezdir.¹²⁹ Hapishane kavramsallaştırması, basitçe "özgürlükten yoksun bırakma" biçiminin üzerinde kurgulanmaz. Hapisanenin en önemli özelliklerinden biri alternatifindeki para cezası gibi ceza biçimlerinden daha "eşitlikçi" bir ceza olmasıdır. Kapatma ilişkisi kurarak özgürlüğü elinden alır ve özgürlüğün kaybedilmesi herkes için aynı bedeli ifade eder. Mahkûmun zamanını ve özgürlüğünü elinden çekip alan hapishane, suçun işlendiğı mağdurun ötesinde, toplumun tümüne zarar verdiği fikri üzerine kurulur. Çünkü cezası toplumun içinden alınmasıdır.¹³⁰

2.5. Foucault'nun Bilgi İktidarı

Foucault'cu kapatma pratiklerini daha iyi anlamak için Foucault'nun Bilgi İktidar kavramsallaştırmasını irdelemek isabet olacaktır. Foucault'ya göre, bilgi ve güç ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. İktidarın davranışları inceleme, izleme, şekillendirme ve kontrol etme teknikleri, özneler üzerine bilgiyi arttırarak iktidarı sağlamlaştırır. Bu yüzden gözetleme Foucault'nun çalışmasında böyle merkezi bir noktada durur. Örneğın cezalar cezaevi gibi kurumlarla sınırlı olmak yerine birçok kurumda bulunurlar. Tüm bu kurumlardaki gözetimler aracılığıyla bu sosyal ortamda

¹²⁷ A.g.e., s.12-13.

¹²⁸ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, s.247.

¹²⁹ Michel Foucault, **Entelektüelin Siyasi İşlevi –Seçme Yazılar 1**, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2000, s.34.

¹³⁰ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.289-295.

çalışan ya da yaşayanlar üzerine bilgi toplanır ve bu bilgi bir kontrol, denetim ve yönetim aracı haline gelir.¹³¹

İktidar kavramı, Foucault’cu bir anlatımla, sabit ve devredilebilir bir somut güç olarak değil; toplumun içerisinde dağınmış halde bulunan güç ilişkilerini birbirleriyle ilişkili kılan bir güç olarak görülebilir.¹³² Panoptik toplum, ödül ve ceza mekanizmalarıyla kişilerin belirli kurallar dizisi içinde kendini yeniden oluşturmasını sağlayan iktidar biçimidir.¹³³ Lyon’un demesiyle, “insanları ‘görmek’ bir iktidar ilişkisi yaratır”¹³⁴ ve “bu pratiklerden bireyler inşa edilir ve kimlikler üretilir.”¹³⁵

Foucault’ya göre işçinin emeği ve işine dair teknik bilgisi, işçinin çalışması sırasında iktidar tarafından kaydedilerek bir bilgi havuzunda toplanır. Bu bilgiler uzun vadeli olarak iktidarın üretkenliğini artırırken bireylerin gözlemlenip kaydedildikten sonra sınıflandırılması, iktidarın denetimi aracılığıyla bilgi nesnesine dönüşmesini sağlar.¹³⁶

Foucault “Deliliğin Tarihi” ve “Hapishanenin Doğuşu” çalışmalarında sırasıyla normalleştirme ve cezalandırma prosedürlerini takip ederken, bu prosedürlerin düzenleyici motifleri olan ıslah, normalleştirme, disiplin ve gözetim tekniklerini keşfeder. Foucault’nun üzerinde durduğu şey, denetimin kendi bağlamını aşarak dışarıya taşması ya da dışsal bağlamları kendisine eklemleyebildiği gözetlemenin ontoloji kazandığı noktalardaki genişliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Hastane ve hapishanenin bu genişlik içinde olduğu düşünülebilir: bu mekanlar sadece tedavi ve cezaya dayanan kurumlar değildir. Her iki mekan da tekil mekanlar içerisinde örgütlenmiş toplumsal bir denetim tekniğinin mikro-bağlamlarını oluştururlar.¹³⁷

2.6. Biyoiktidarın Kuruluşu

¹³¹ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.125.

¹³² Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.1.

¹³³ Uğur Dolgun, **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, s.105.

¹³⁴ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.126.

¹³⁵ **A.e.**

¹³⁶ Michel Foucault, **Büyük Kapatılma -Seçme Yazılar 3**, Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s.251.

¹³⁷ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.62.

Foucault'ya göre 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren disiplinci tekniği dışlamayan ve disiplini içine alan bir iktidar modeli oluşmuştur. Doğumların ve ölümlerin oranı üzerine kurulu bir nüfus planlamasını içeren biyopolitika, nüfusu siyasal, biyolojik ve iktidar sorunu olarak ele alır.¹³⁸ “Biyopolitika bir fakülteyse; toplum, beden ve ruh mühendislikleri, onun anabilim dallarıdır.”¹³⁹

Bu bağlamda Foucault ölümü, eskilerde görkemli törenlerin düzenlendiği bir gösteri iken en mahrem ve toplumsal tabuya dönüşmesini, iktidar ilişkisi üzerinden okur. Ölüm, ölen kişinin iktidarının, son sözler, istekler ve vasiyetler ile hayatta kalanlara aktarılmasıdır. Ölüm, yaşamın sonu olmasının yanında iktidarın bittiği yerdir ve iktidarın etki alanının dışındadır. İktidar yalnızca ölüm oranı üzerinde etki sahibi olabilir. Ölüm özel alana içkin olduğu için iktidar ölümü dışlar.¹⁴⁰

“Thomas Lemke'ye göre Foucault biyopolitikayı üç farklı şekilde düşünür. Bunlardan ilki, iktidarın yeniden yorumuyla nitelenen politik düşünüş ve pratikteki tarihsel kopuştur. İkincisi, modern ırkçılığın güçlenmesinde biyopolitika mekanizmalarına merkezi bir rol verilmesidir. Sonuncusu da tarihsel olarak bireyin öz yönetiminin ve toplumsal düzenlemenin liberal modellerle ortaya çıkan kuraldışı yönetim sanatına yapılan atıftır.”¹⁴¹

Foucault için panoptizmin temellerini atmak açısından tarihteki veba salgını önemlidir. Vebadan önceki salgın olan cüzzamda, cüzzamlı kişiler Tanrı'nın öfkesini işaret etmekte ve iyiliğini göstermekte olduğu için toplumdan dışarı atılırlar da Tanrı'nın temsili durumundalardır. Toplum, cüzzama kutsal bir anlam biçtiği için dışarıda tutulması gereken olmuştur.¹⁴² Vebalı kişiler şehir merkezlerindeki hastanelere kapatılırken cüzzam hastaneleri hastalığın başkalarına bulaşmasını

¹³⁸ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, s.248-251

¹³⁹ Levent Şentürk, **Mimarlığın Biyo-Politika Sözlüğü**, Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul 2013, s. 21.

¹⁴⁰ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, s.253-254.

¹⁴¹ Thomas Lemke, **Biyopolitika**, Çev. Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.54'den aktar. Altuğ Koç, “Michel Foucault'nun 'Biyopolitika' Kavramının Teorik Çerçevesi”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, No:2, Aralık 2018, ss.193-218, s.205.

¹⁴² Michel Foucault, **Deliliğin Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2013, s.27.

engellenmenin ötesinde beden üzerinde iktidar kurarak şehir dışındaki hastanelerde kapatılmıştır. Cüzzamda salt kapatılma ilişkisi kurulur ve gözetimi kapatılan yerde kalır. Veba üzerinde oluşturulan kontrol ise çok yönlüdür. Bedensel ve mekânsal temizlik, eve giriş çıkış saatleri, kamusal alanların kontrolü ve veba hastalığına sahip kişilerin oturdukları yerlerin karantinaya alınması gibi biyopolitik iktidar eylemlerini içerir.¹⁴³

Foucault, cüzzamın geleneksel toplumdaki yerinin cinsel hastalıkların tutmayacağını söylemiştir. İlk başlarda toplumun dışında tutulmalarına rağmen diğer hastalıklar gibi karşılanmışlar ve mesela Almanya'da cinsel hastalıklılara, dışta bırakmayı sistematik hale getirmek yerine tedavi etmek amaçlanarak hastaneler kurmuşlardır.¹⁴⁴ Kapatma yapıları, cüzzamın kaybolmasından, cüzzamlının belleklerden silinmesinden sonra da süreceklerdir. Cüzzamdan sonra çoğu zaman aynı yerlerde yoksullar, serseriler, ıslaha muhtaçlar ve "deliler" cüzzamlının terk ettiği role soyunacaklardır.¹⁴⁵

Foucault'nun veba üzerine söylemleri, sadece hastalıklı birey ile değil; isyanlar, cinayetler, askerden kaçışlar ile gittikçe genişlemektedir. Bu, cüzzam ile veba arasındaki bir diğer farklılığı doğurur: cüzzam, kapatılan ve bu sayede uzak tutulan şeydir; veba ise kapatmakla yetinilmeyip terbiye edilen bir şeydir.¹⁴⁶

Panoptizm, bir yandan bedenleri normalleştiren; diğer yandan bedenleri faydalı kılan ikili bir iktidar modelidir. "Bu strateji, bedenleri normalleştirmek ve ıslah etmek üzerine oturduğu ölçüde negatif, bedenleri üretken kılmak için onları yönetilebilir hale getirmek üzere kurgulandığında pozitif karakter kazanmıştır." Foucault, cüzzam ve veba gibi salgınları ortadan kaldırmak için uygulanan on yedinci yüzyılın kapanış mantığının on sekizinci yüzyıldan beri toplumun diğer bölgelerine yönlendirildiğini belirtmektedir. Panoptizm, kapatma kurumlarında hastalıkların kontrol altına alınmasından başlayıp hapisane kurumuyla birlikte suçluların kapatıldığı bir modele genişledi. Ancak gerçek dönüşüm, kapatma kurumlarındaki

¹⁴³ A.e., s.23-86.

¹⁴⁴ A.e., s.23-24.

¹⁴⁵ A.e., s.28.

¹⁴⁶ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.293-294'den akt Efe Baştürk, a.g.e., s.65.

toplumun normal kesimlerinin ehlileştirilmesiyle oluşur. Panoptikon artık suçlular ya da hastalar gibi "sapkın" figürlerin gözetiminde gerçekleşmiyor; normlara tabi olarak bedenlerin uysal ve üretken kılındığı bir düzenin sembolü haline geliyor. Panoptizm, hastaneler ile salgınları karantinaya alarak nüfusu regüle eden; hapishaneler ile suçluları toplumun dışında bırakarak onları rehabilite eden; fabrika, işyerleri ve imalathaneler ile gündelik yaşamı örgütleyen kapatma kurumları aracılığıyla bir yönetim mantığının çerçevesini oluşturur.¹⁴⁷

Foucault, Batı tarihinin dönüm noktasının; insanları yönetmenin ötesinde onların kendi aralarındaki ilişkilerini de yöneten; kenti doğrudan gözlemlemeyip kentin yaşamsal alanlarını birbirinden ayırarak gözetleyen; toplumu tekil bir varlık haline getirip hiyerarşiyi genelleştirmeyen fakat toplumu farklı parçalara bölerek hiyerarşiyi farklılaştıran; kısaca yaşamı sürekli bölen ve böldüğü parçaları tekil bağlamlarında ele alarak yönetimi dağıtan bir mantığın izleri olduğunu belirtir. Kent, içerdği tüm unsurlarla beraber iktidar tarafından hareketsiz bırakılır; kapatma ilişkisi giderek mekanı aşarak yaşamın merkezine doğru ilerler. Kapatma kurumları, yaygın ve dağınık iktidar motifleri ve hareketleri sayesinde mekânsal donamım ya da mimari biçimleriyle iktidarın temsili haline gelir. “Hapishane; cezalandırma söylemleri ve uysallaştırılmış bedenlere ihtiyaç duyan ekonomi politik söylemleri ile hastane; hastalığı teşhis eden tıp biliminin epistemolojik kurgusu ve tedaviyi sosyal bir mesele haline getiren kültürel ve siyasal biçimler ile bağlantılandırılır.” Beden üzerindeki bireysel denetimler ile toplumsal düzenin arasındaki ilişkinin devamlılığı esastır; beden normal-anormal dikotomisi ve ayrıştırıcı kategorizasyon (kim, nerede, hangi biçimde olmalı) altında düzenlenir.¹⁴⁸

Denetçinin sahip olduğu tek yanlı iktidar düşüncesi, Panoptikon’u merkeze alan çalışmaların can suyudur. Foucault’nun da belirttiği üzere, “görünürlük bir tuzaktır”. Bununla birlikte, bu durum sadece gözetimin gücü ile gözetim altında olanların tutum ve hareketleri arasındaki etkileşim üzerinde odaklanmakla kalmaz,

¹⁴⁷ A.e., s.28-29.

¹⁴⁸ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.293-294’den akt Efe Baştürk, a.g.e., s.65-66.

bunun ötesinde rasyonel kontrol biçimlerine de dikkat eder. Gözetimin egemen gücün çıkarlarının kontrolünü açıkça uyguladığı izlenimini verir.¹⁴⁹

Nikolas Rose'un da Panoptikon üzerine tanımlamaları önemlidir. Foucault modelinde Panoptikon ve Biyoiktidar gibi farklı modellere odaklanır. Panoptikon mahkumları ehlileştirirken Biyoiktidar nüfus sayımı gibi araçlarla insanları gruplara ve kategorilere ayırarak bireylerin gruplarındaki üyelik veya işbirliklerinden etkilenmesini sağlar. Ancak, Panoptikon'da bile mahkumlar sınıflandırıldığı için burada da Biyoiktidar bulunmaktadır.¹⁵⁰

Panoptikon, bir iktidar sağlayıcısı olarak sadece mimari bir form olarak düşünülmez; panoptikon yeni bir vücut anatomisi ve vücut teknolojisi sağlayıcısıdır. Bu teknoloji, bedenden her aşamada sonsuz bilgi alırken bedeni bir bilgi nesnesine dönüştürebilen stratejinin genel ifadesidir. Bu nedenle Bentham'ın panoptikon'u içselleştirilmiş bir iktidar prototipi olarak sunmayı hedefleyen bakışının üzerine çıkan düşünce, Foucault'nun panoptikon'u bir tür beden yönetimi olarak kavramsallaştırmasıdır.¹⁵¹

Panoptikon, salt ehlileştirme amacıyla oluşturulan bir siyasal teknoloji olmaktan ziyade bedenleri itaatkar kılan ve onları üretici bir özne haline getirecek ekonomi-politik özneleşmeyi sağlayan bir toplumsal makinedir. Bu makinenin asıl işlevi, kapatılması gerekenleri tespit etmek yerine özneleri üretken ve verimli olamaya itmektir. Panoptikon, bu noktada mekan olarak içeriği değil, toplumsal bazda dışarıyı kapatan bir tersine kapatma ilişkisidir.¹⁵²

İktidar ve özne arasındaki ilişki, bedenin iktidar tarafından sürekli gözetlenen; bu gözetimin sonunda sapma noktalarını belirlenip bu sapma noktalarını tedavi ya da ıslah eden ve sapma noktaları ile norm arasındaki uygunluğu yeniden inşa etmenin formülünü arayan bir mekanizma olarak kurulur. Bedeni sürekli gözetimin nesnesi haline getiren bu düzenlemeler, beden üzerinde ya da bedeni merkeze alan teknikler

¹⁴⁹ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.88.

¹⁵⁰ Nicolas Rose, **Powers of Freedom**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s.187' den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.89-90.

¹⁵¹ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.30.

¹⁵² **A.e.**, s.96.

aracılığıyla bedeni iktidarın çalışma alanına dönüştürür. Belirli toplumsal normları dayatarak bedenin tam kontrolünü eline alır. Gözetim, bu noktada bir Biyoiktidar aracıdır.¹⁵³

2.7. Biyoiktidarda Mekanın Aşılması: Panoptizm

Foucault, Hapishane'nin Doğuşu'nda panoptikon ile panoptizm arasındaki ayrımında, hapishanenin bir iktidar mekanı olmasının ve mahkumun dönüşümünün, içerisindeki mekânsal düzenek yoluyla üretilmesinden ziyade mahkumun hapishaneye girmeden önce ehlileştirilmesine odaklandığını ifade eder.¹⁵⁴ Gözetim; mekânları, söylemleri ve bedenleri bir arada tutacak şekilde oluşturulmuştur.¹⁵⁵

Panoptizm, tarihi-sosyolojik olarak hapishane biçimiyle özdeşleşmiştir: hapishane, görünmeksizin görmenin ontolojik biçimini sunduğu için panoptik düzeneğin yetkin bir örneğidir. Bu “görünmeksizin görme” metaforunda kavramın mucidi Bentham, hapishanenin ortasındaki kuleden etrafa saçılan ışık yoluyla gözetlenenlerin gözetleyeni göremeyeceği şekilde gözetimi gizlemeye olanak sağlayan mekânsal bir inşa yaratmış; fakat bu fiziksel mimarinin ötesinde Foucault söylemsel panoptikonu kavramsallaştırmıştır. Bentham'cı mimari mekanizma olarak panoptikon ile Foucault'cu söylemsel koşullar dahilinde oluşturulmuş panoptik mekanizma arasında radikal farklılık, gözetimsel iktidarın temelindeki ayrıma işaret eder. Panoptikon, mimari bağlamda ele alındığında mahkumu yönetme biçimine göndermede bulunarak mahkumun sürekli gözetim altında tutulduğu hissiyle davranışlarını ehlileştirmesini sağlar. Bu mimari mekanizma, yalnızca hapishanede değil; imalathane, fabrika, okul, kışla, hastane, vb. kurumlar üzerinde de panoptik bir gözetim ilişkisi yaratır. Ancak mimari düzenek ile sınırlandırılarak panoptikon'u mekan duvarlarına hapseden anlayışın ötesinde söylemsel panoptizm, mekan-dışı kurumların mekanı oluşturması, söylem-dışı ifadelerin söyleme dahil olması, vb. unsurlar üzerinden işleyen bir düzenek olarak bir sürece tekabül eder. Panoptizm, özneleri kapatma altına alan panoptik pratik yerine, özneleri kapatmaya elverişli hale

¹⁵³ A.e., s.101-102.

¹⁵⁴ Efe Baştürk, a.g.e., s.84.

¹⁵⁵ A.e., s.103.

getirmenin önkoşulu olan “görünürlüğü” üretme biçimidir. Özne, kapatma altına alınan değil, kapatma altına alınmadan önce müdahale edilebilir hale getirilen ehlileştirme programının bir parçasıdır. Hapishaneyi bir kapatma mekanı olarak ele alan panoptik düzenekte panoptik iktidar mekansallığa içkin olarak üretilir. Panoptizm ise hapishanede fiziksel kapatma ilişkisine girilmeden önce suçluluğun üretimine odaklanarak hapishane mekanına henüz başvurulmaksızın kapatmanın söylemsel gerçekleşimidir.¹⁵⁶

Panoptizm, Panoptik mekanının duvarlarını dışarıdan örmektedir. Panoptik duvarların içerisine hapsolmak istemeyen özne, panoptizmin soyut duvarlarına tuğlaları kendi taşımaktadır. Bu soyut duvarları ne kadar yüksek ve kalın örerse, panoptik kapatmanın dışında kalacağı inancına güdülenmiş özne, iktidarın kesintisiz ve uzamsız gözetiminin altında salt bedenini değil; duygu, düşünce ve soyut varlığını temsil eden bütün görüntüsünü normalleştirir. Öznenin kendini bütünle uyumlu kılma haline dair yaptığı bütün eylem pratikleri, bir Biyoiktidar uzantısıdır.

Özneleştirme, bireyi belirli söylemler aracılığı ile belli bir konuma sabitleyerek yönetmeyi kolaylaştırmaktır. İktidarın kimliklendirme yoluyla özneyi üretir ve bu üretimle bireyi yönetimi çemberinin içine alır. Örneğin hasta, hastalığa ilişkin söylemler yoluyla tedavi ilişkisinin içine çekilir; mahkum, cezai söylemler yoluyla hapishanede tutulur; öğrenci, eğitsel ve pedagojik söylemler aracılığı ile okula kapatılır. Özne, kendisinin üretmediği kendisi için iktidar tarafından biçimlendirilen bu kimlik içinde, var olduğu mekanlarda kimliğe uygun şekilde davranmaya koşullandırır. İşçiyi çalışmaya şartlayan, öğrenciyi ve mahkumu disiplinli kılan, marjinalliği ana akımlaştıran öznenin içine yerleştirildiği kimliklerin üretilen kurallarıdır.¹⁵⁷

Foucault’ya göre özne yeniden üretilir. Kurumlar, söylemler üzerinden disiplin ağırları üreterek disiplin ilişkisinin sürekli olarak yeniden kurulmasına neden olur. Disiplin, doğrudan zorlayıcı olmaz ve görünürlük alanına maruz kalan kişi, bu görünürlük ilişkisinin sonuçlarını kendi yöntemiyle hesaplayarak olması gereken

¹⁵⁶ A.e., s.82-83.

¹⁵⁷ A.e., s.69.

kimliği inşa eder. Böylece özne, iktidarla olan ilişkisinde kendi sınırlarını koyan olur. Bu yüzden de Foucault'a göre Panoptikon, dışsal bir iktidar fikrini yerle bir eder. Foucault'nun öğrenci, asker, hasta, mahkum gibi kimlikleri kapatma ilişkisi, kapatma mekanı kadar önemli husus olan "kapatılma"nın öznenin kendisi+ tarafından üretildiği için salt bir hapsetme olarak okunamaz. Bunun sebebi kapatılanın yalnızca beden değil, bedeni de kapsayan öznelik olmasıdır.¹⁵⁸

Foucault, panoptizmi somut, sınırlı ve fiziksel bir mekan olarak değil, dinamik ve öznelere nesneleştiren bir düzenek olarak ele alır. Panoptizm, panoptikon'dan önce gelir: yani söylemselleştirme biçimleri kapatmadan önce var olur. Panoptikon, sınırlı bir mekan olarak hapishane düzeneği; panoptizm, kapatmayı söylemsel olarak ele alan ve suçluluk psikolojisi yaratan duvarsız ve kesintisiz bir kapatma ilişkisidir. Panoptikon, özne ile mekanın arasında sabit bir ilişkinin olduğu, mahkumu mekan içerisinde nesneleştiren bir denetim tekniğidir. Panoptizm ise sınırları belirlenmiş bir mekânsal düzlem içerisinde yönetmekten ziyade mekanı aşarak kitlenin bütününe hitap edip normalleştirici normları dayatan, mekanları ve mekan-dışı etmenleri kat eden soyut bir güçtür. Bu nedenle Foucault, panoptizm için mekan ya da zaman gibi herhangi bir sınırlandırıcı etmeden bağımsızlaşmış, dahil edici bir işleyiş olan "diyagram" tabirini kullanır. Foucault için iktidar işleyişini tasvir etmek açısından Panoptikon kavramı yeterli değildir. Fiziksel mekanlar inşa ederek tecrit etme ilişkisine dayanan fiziksel kapatma yerine sisteme sürekli dahil eden ve normalleştiren diyagram kavramsallaştırmasını kullanır.¹⁵⁹

Bu bölümde genel olarak biyopolitika kavramı irdelenmiştir. Orwell'cı Büyük Birader metaforunun modern toplumda Bentham'ın ortaya attığı Panoptikon hapishane modeli çerçevesinde canlanmasına rağmen teorik olarak güçlenmek için Foucault'yu beklemesi gerekecektir. Cezalandırma pratiklerinin bedene işkence uygulamaktan özgürlükten yoksun bırakmaya doğru değişen doğası sonrası kapatma pratiklerinin kapatılan öznelere nesnelere dönüştürdüğü tartışılmıştır. Gözetim pratikleri sayesinde gözetlenen bedenlere ilişkin bilgilerin toplanması, iktidar ilişkisini perçinlerken; biyoiktidar ve kurulan biyoiktidarın mekanı aşacak şekilde

¹⁵⁸ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.299'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.70.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.84-85.

yeniden örgütlenmesinin sorunsallaştırılması ile çalışmanın bir sonraki bölümü olan mekan aşırı akışkan gözetim kavramsallaştırmalarına zemin oluşturmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENFORMASYON TOPLUMUNDA BİYOPOLİTİK GÜVENLİK

3.1. Enformasyon Toplumu

Bilgi ve enformasyon kavramları, birbirine karıştırılan kavramlardır. Farkı görebilmek için sözlük karşılıklarından başlanabilir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde bilgi¹⁶⁰ “öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek, malumat, vukuf” ve “insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat” anlamlarına gelmektedir. Enformasyon¹⁶¹ ise “danışma, tanıtma” ve “haber alma, haber verme, haberleşme” olarak kendine yer bulur.

Bilgi, bilen ve bilinen arasındaki ilişkidir. Bilgi yalnızca bilen öznenin zihninde var olabilirken; enformasyon ise bilgisayar ortamında kodlanabilir, saklanabilir ve bir yerden bir yere gönderilebilir bir veri olarak öznenen koparılabılır. Bu yüzden “bilgi toplumu” ve “enformasyon toplumu” farklı kavramlara içkindir.¹⁶²

Toplumsal dönüşümü zaruri kılan enformasyon teknolojileri, “yüksek teknolojinin sunduğu imkanlar doğrultusunda enformasyon ile bilginin, insanlar ve bilgisayarlar tarafından elektronik ortamda yeniden yapılandırılması, biriktirilmesi, işlenmesi, aktarılması, sergilenmesi, organizasyonu ve kullanılması” olarak tanımlanır.¹⁶³

Enformasyon toplumunu “sanayi sonrası toplum” olarak adlandıran Bell’e göre toplumlar, iletişimsel boyutta konuşma, yazı, matbaa ve enformasyon devrimleri olarak dört devrime tanık olmuşlardır. “Konuşma devrimi avcı-toplayıcı toplumlara, yazı devrimi ise tarım toplumları ve ilk kentsel yerleşmelere tekabül eder”. Matbaa, okuryazarlığı yaygınlaştırması ve kitle iletişimin önünü açmasıyla sanayi

¹⁶⁰ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁶¹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁶² Gürol İrzık, “Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik- Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Bilgi Topluma Geçiş : Sorunsallar, Görüşler, Yorumlar, Eleştiriler ve Tartışmalar**, Der. İlhan Tekeli. vd, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., No.3, Ankara, 2002, s.54’den akt Sevgi Kesim Güven, “Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet”, s.25.

¹⁶³ Uğur Dolgun, **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, s.130’den akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.46.

toplumlarına imkan tanımıştır. Radyo, telefon, televizyon, kablo bağlantıları gibi telekomünikasyon teknolojileri, sanayi sonrası toplumlarına gelişim gösteren imkanları olarak vererek insanları birbirine bağlayan merkezi alt yapı olmuşlardır. Bell, bu yeni duruma “telematik” ya da “iletişimler (communications)” adını verir.¹⁶⁴

Enformasyon toplumunda insanların her hareketi ve iletişimi sürekli izlenerek kayıt altına alınır. Modern toplumlarda bireyler, sistematik olarak gözetime maruz kalırken telefon dinlemeleri, banka kartlarıyla tüketicilerin izlenmesi ve bu bilgilerin bir havuzda toplanması, MOBESE kameralarının çoğalması ve internetteki her adımın çerezler yoluyla kaydedilmesi gibi enformasyon teknolojileri de bu gözetimi kolaylaştırarak iktidarın toplumsal denetim ve gözetimini artırır.¹⁶⁵

Enformasyon toplumunda insanların her hareketi ve iletişimi sürekli izlenerek kayıt altına alınır. Modern toplumlarda bireyler, sistematik olarak gözetime maruz kalırken telefon dinlemeleri, banka kartlarıyla tüketicilerin izlenmesi ve bu bilgilerin bir havuzda toplanması, MOBESE kameralarının çoğalması ve internetteki her adımın çerezler yoluyla kaydedilmesi gibi enformasyon teknolojileri de bu gözetimi kolaylaştırarak iktidarın toplumsal denetim ve gözetimini artırır.¹⁶⁶

David Lyon, enformasyon çağında kişisel bilgilerin bir kere paylaşıldıktan sonra başlangıç ve bitiş noktaları arasında geçirdiği serüveni anlatır. Bir dondurma şirketi, o gün doğum günü olan müşterilerine parasız dondurma promosyonundan yararlandırmış, kaydettiği kişisel bilgileri ise bir pazarlama şirketi ile paylaşmıştır. Ücretsiz dondurmayı yiyen kişilerden bazıları ise askere çağırılmıştır. Çünkü pazarlama şirketi, bu enformasyonları Savunma Bakanlığı’na satmıştır. Böylelikle ücretsiz dondurma için paylaşılan kişisel bilgi, askerlik yoklaması ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ D. Bell, “İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?”, Uğur Dolgun, (Ed.), **Sosyo-Ekonomik Perspektif** içinde s.309-328, Çev. A. Sevimli, Bursa, Asa Kitabevi, 2001’den akt Merve Gücüyenler, **a.g.y.**, s.48-49.

¹⁶⁵ Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, c:2, s:1, 2004, s.1-2.

¹⁶⁶ Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, c:2, s:1, 2004, s.1-2.

¹⁶⁷ David Lyon, **Elektronik Göz**, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Sarmal Yay., 1997, s.24.

Enformasyon teknolojileri ile birlikte kişiler, salt “veri öznesi” haline gelmez; aynı zamanda “veri nesnesi” de olurlar. Bireyler, kişisel verilerini iradi bir şekilde paylaşır. Örneğin, sosyal sigorta numaraları, adres ya da telefon numaraları bilgileri gerekli zamanlarda kolayca paylaşılır. Fakat veri toplayan, veriyi enformasyon komisyoncuları gibi (örneğin dondurma örneğindeki pazarlama şirketi) üçüncü bir taraftan elde ederse, bu iletişim irade dışıdır. Veri, kendi başına hayat bulduğu ve kişinin iradesinden koptuğu için veri öznesi yerine veri nesnesinden söz edilir. Çünkü kişisel veri, kişinin fiziksel varlığından koparılmıştır. Bu yeni gözetim ilişkisinde, süperpanoptikonun denetleyicisinin bakışı, yeni veri nesnesi üzerinde sabitlenir.¹⁶⁸

Enformasyon toplumunun körlüğünü “tünel tasarımı” ile anlatabiliriz. Enformasyon toplumunda yaşamak, tünele giren bir araçta seyahat etmeye benzer. Sürücü, salt güzergah yönünü görerek yanda olanlardan dışlanır. Aynı şekilde enformasyon teknolojilerinin geleceğe dair merkezi odaklanması; “bağlam, tarihsellik, toplumsal kaynaklar, arka plan, zararlı ve olumsuz getiriler” gibi bir denge ve bakış açısı sağlayan çeperdeki bulanık unsurları görmezden gelir.¹⁶⁹

3.2. Post Panoptikon

Enformasyon toplumunda geleneksel panoptik kavrayışlar bugünü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Değişen gözetim pratikleri ve sınırlı mekanın aşılması, geleneksel gözetim teorilerini tartışmaya açmıştır. Gözetimin panoptik haline dair eleştiriler iki şekilde özetlenebilir. Birincisi, Foucault’cu gözetimin yukarıdan aşağıya doğru tek-merkezli olarak kurgulanması sonucu aşağıdan yukarıya doğru hareket eden bakış unsurlarının göz ardı edilmesi; ikincisi de amaçsız-plansız ya da olumsal olarak nitelenebilecek bakış çizgilerinin önemsenmemesi. Bu eleştiriler, “post panoptikon”u ortaya çıkartmıştır. Gözetimin panoptik bağlamı olan sabitleştirici mekan ve özneleştirme stratejileri, post panoptikon’da radikal değişimlere uğrayarak yerini mekansız, mekan aşırı bir iktidar dinamiğine bırakmıştır. Post panoptikon, uzamı bir dizi mekana bölerek özneyi belirli bir mekânsal kurgu içinde sabitleyip bedenini

¹⁶⁸ A.e., s.283.

¹⁶⁹ John S. Brown and Paul Duguid, **The Social Life of Information**, Watertown, Harvard Business School Press, 2002, s. 13’den akt Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, s.4.

kaçışını imkansızlaştıran panoptikon'un tersine, uzamı mekansızlaştırarak mekanı bedenden ya da bedenın iradi potansiyelini edimselleştireceği bir alan olmaktan kopartma girişiminin tezahürü olan bir iktidar mantığını işaret eder. Post panoptikon evresinde mekan düşüncesi genellikle bireyin fiziksel var oluşunun ikincil plana atılarak inşa edilen ve panoptik mekandan farklı olarak beden içermeyen dijital ortamlar gibi soyut alanlar olarak tasavvur edilmiştir. Böylece özneyi kapatmadan gözetleyen farklı bir gözetim tekniği oluşmaktadır.¹⁷⁰

Panoptizm, görünebilir kıldığı beden üzerinden anlamlandıran ve sınıflandıran bir mekanizma olduğu için her zaman bedenın kendisine ihtiyaç duyar. Panoptikon'un özneleri olan suçlu, asker, hasta, deli, öğrenci, işçi, memur, vb. kategorik bedenlerin kendilerini görünebilir kılmaları için mekana ihtiyaç vardır ve bu noktada panoptikon mekansal sınırlılıkla karşı karşıyadır.¹⁷¹

Panoptik gözetim, öznenin gözetlenmesi için uygun kapatma mekanlarına ihtiyaç duymaktadır çünkü gardiyan ancak bu sınırlandırılmış mekanda gözetlenene hakim olabilmektedir. Fakat insanın yerini makinenin aldığı post panoptik dönemde gözetimin kurulabilmesi için sınırlanmış mekan değil, dijital evren gibi sınırsız bir uzam gerekmektedir.¹⁷²

Gözetimin mekansal işleyişinin sembolü olan panoptikonun aksine post panoptikon sınırsız ve mekan aşırıdır. Panoptikonda beden, görünürlük ve hareketlilik üzerinden özneleştirme işlevi görürken post panoptikon bedenın mobilizasyonundan bağımsız bir sürece işaret eder. Panoptikon gözetleme mekanına ihtiyaç duyarken post panoptikon bireylerin sosyal çevrelerini sabit olarak alıp kendilerini dönüştürmesi üzerinedir.¹⁷³

Panoptikon, iktidar ilişkisi olarak gözetime gönderme yaparken; post panoptikon gözetimin gündelikleşmesini sağlar.¹⁷⁴ Bu noktada gözetim toplumu ifadesi, siyasal kavrayış olarak yönetim ilişkisi olmanın ötesindeki bütündür.

¹⁷⁰ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.121-123.

¹⁷¹ **A.e.**, s.133.

¹⁷² **A.e.**, s.199-200.

¹⁷³ **A.e.**, s.337.

¹⁷⁴ **A.e.**, s.4.

Gözetimi bir tür yönetim, disiplin ya da hakimiyet ilişkisi olarak kuran paradigmaların tersine gözetim toplumu, gündelik hayatın içerisinde olağanlaştırılan bir kullanım biçimidir.¹⁷⁵ Gözetim toplumu ile birlikte bireyler hem gözetleyen hem de gözetlenendir. Bireyler, gündelik hayatın rutininde gözetim cihazları kullanarak gözetlemekte; aynı zamanda herhangi bir işlemde bulunurken gözetim aygıtları tarafından gözetlenmektedir. Gözetim araçlarının kullanım tekeli, devletler ve güvenlik birimlerinden çıkmış; günlük hayatın içerisinde sivil bireyler tarafından kullanılan aygıtlara dönüşmüştür.¹⁷⁶ Bir zamanlar askeri yapıların kullandığı GPRS teknolojilerinin bugün cep telefonlarında kullanılması, yine istihbarat tekniği olarak ön plana çıkan navigasyon cihazlarının artık arabalara ve hatta cep telefonlarına yüklenebiliyor olması bunun popüler örneklerini oluşturmaktadır.¹⁷⁷

Panoptikon, içeriği saf bir kapatma düzeneği olarak örgütleyerek dışarı düşüncesini etkisiz kılacak şekilde mekanı negatif bağlamda kurarken; post panoptikon'da ise görüntünün simüle edilmiş bir gerçeklik olarak sunulduğu mekan pozitif bağlamda kurulmaktadır.¹⁷⁸ Bauman'a göre, panoptikon Bentham ve Foucault'nun tahminin çok ötesinde güçlenmiştir. Panoptikon benzeri kurumların asıl hedeflediği; “mekânlar içinde bedenlerin faydalı bir iş için kullanılmasından ziyade, gittikçe güçsüzleştirilmesidir.”¹⁷⁹

Panoptizmin mekana bağlı hali, bedeni sürekli olarak belirli bir noktada tutarak özneyi bilgi nesnesine dönüştürür. Bu noktada panoptizm, spesifik mekansallık içerisinde anlam kazanır. Çünkü beden, sabit olmazsa gözlem nesnesi olmaktan çıkarak iktidarın bilgi üretim sürecine dahil olamaz.¹⁸⁰ Gözetimdeki değişimin temeli, salt gözetim tekniklerinde değil; gözetimin gündelik yaşama sızabilmesi ve insanların gündelik hayatlarındaki rutinlere ya da eylemlerine yerleşebilmesidir.¹⁸¹

¹⁷⁵ A.e., s.197.

¹⁷⁶ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.29 'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.201.

¹⁷⁷ A.e., s.200

¹⁷⁸ A.e., s.212.

¹⁷⁹ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.70.

¹⁸⁰ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.140.

¹⁸¹ A.e., s.141.

Agemben'in iktidarın nüfuz ettiği alanların belli bölgelerden ziyade, 'ayırt edilemezlik bölgeleri' olduğunu ve bunların ampirik olarak akışkan gözetim olarak ifade edebileceğimizi belirtir. Bu nokta, gözetimdeki hem kapatma alanlarının dışına mekânsal hem de geçmişten geleceğe doğru zamansal bir değişime işaret eder.¹⁸²

Gilles Deleuze, gözetimin Panoptikon gibi nispeten daha katı ve dikey bir düzlemde, "bir ağaç gibi köklenip büyümesinden ziyade, sarmaşık gibi sürünerek yayıldığı toplumlar için kontrol toplumu" terimini ortaya atmıştır.¹⁸³ Deleuze, "Denetim Toplamları Üzerine Ek" adlı makalesinde "disiplin"den "denetim"e geçişi açıklar. Foucault, kapalı mekansallık üzerine kurulu iktidar düşüncesine odaklanırken Deleuze, eskisinin analogik alanlarını bugünün yeni dijital araçlarla karşılaştırarak ortaya koyar. Deleuze'ye göre, disiplin toplumlarındaki bireyler bireyselleştirilerek bir araya getirilir. Şimdi gereken tek şey kartı tarayıp parmak izini ekrana bastığın bölünmüşlükleri kodlayarak evrensel modülasyon sisteminden geçiştir.¹⁸⁴

Deleuze'a göre nasıl ki korporasyon fabrikanın, sürekli eğitim okulun yerini alıyorsa, Foucault'cu disiplin toplumlarının yerini denetim toplumu almıştır. Disiplin toplumlarında okuldaki kışlaya, kışladan fabrikaya birey her zaman yeniden başlamakta iken denetim toplumlarında bu süreç kesintisiz olarak devam etmektedir. Disiplin toplumları, "bireye işaret eden 'imza' ve bireyin bir 'kitle' içindeki konumunu işaretleyen sayı ya da idari rakam olarak sadece iki kutuplu iken; denetim toplumlarında, önemli olan artık bir imza ya da sayı değil, bir koddur ve süreklilik ilişkisi yaratır."¹⁸⁵

Deleuze'ün "denetim toplumu", yeni penoloji fikriyle çok benzerlik göstermektedir. "Bu teoremin bileşenleri, suçu bireylere yüklemek, onları suçlamak ve ceza ve tedaviyi dayatmak yerine, yeni penolojinin 'grupları içerdikleri tehlike

¹⁸² Giorgio Agamben, **Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life**, Stanford, CA: Stanford University Press, 1998' den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.134.

¹⁸³ Gilles Deleuze, "Postscript on the Societies of Control", October 59, Kış 1992: s.3-7'den aktaran Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, s. 14

¹⁸⁴ Gilles Deleuze, "Postscript on the Societies of Control" s. 3-7' den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.93.

¹⁸⁵ Gilles Deleuze, "Denetim Toplamları Konusunda Bir Ek", Çev: Ulus Baker, **Birikim Dergisi**, Şubat-Mart 2001, s. 142-143.

düzeyine göre tanımlama, sınıflandırma ve yönetme teknikleri ile' ilgilenir.” Risk yönetimindeki yeni suç yaklaşımları, şüpheli temelli kişisel gözetim stillerinden ziyade gözetimi analiz etmek istemektedir.¹⁸⁶

Deleuze, bu metinde iktidar ilişkilerinin kurulma nedenleri ile prosedürlerini günümüz anlatarak iktidarın nasıl işlediğinden çok, neye karşı kurulduğuna odaklanır. Kendini mekânsal olarak ayıran öznelere kapatma pratikleri üzerinden kuran bir iktidar yerine, mekansızlaşan yeni bir iktidar bağlamı sunarak disiplin toplumundan denetim toplumuna geçişteki iktidar değişimlerini ortaya koymuştur. Bireyi mekan sınırlarının içinde sabitleyerek iktidarı disipliner aygıt olarak tasarlayan panoptik gözetimin yerine gelen denetim toplumları, sonsuz hareketlilik içerisinde mekânsal kapatmalar yerine akışları kontrol eden bir işlev görmektedir. Denetim toplumları disiplin toplumlarından farklı olarak, kapatılan öznelerle süreklilik atfetmeyerek özneleşmeler arası ikilikleri sürekli olarak tersine döndürür. Örneğin, disiplin toplumunda kapatma altında tutulan işçi, denetim toplumlarında fabrika dışı alanlarda işçinin tersini imleyen tüketiciye dönüşerek nesnelik kimliği sabitlik ekseninden kopar. Denetim toplumu, kapalı mekanın içindeki işçi, mahkum, asker, öğrenci gibi öznelerin değil, tüketici, home-office çalışan, part-time işçi gibi yaşamın içindeki akışkan öznelerin kontrol edildiği bir iktidar mantığıdır. Bu yüzden de performans ölçümleri artık bedenin disipline edildiği kapalı mekanlarda değil, tekilliğin sonsuz ve bitimsiz evreninde yapılmaktadır.¹⁸⁷

Deleuze, panoptik mekanların içinde bulundukları krizi, denetim toplumuna geçiş içerisinde okuma gayretinde olarak, bu mekanların giderek içlerinin boşaltıldığını fakat tüm toplumsala yayıldığını ifade eder. Deleuze'e göre, panoptik kapatma mekanları kriz içindedir ve akışlar, belirli bir mekânsal sabitlik ile değil; mekanlar arası geçişlerle mümkün olur. Mekânsal kapatmanın ürettiği öncesi ve sonrasına dair zamansal dikotomi, denetim toplumunda ters yüz edilerek öncesizlik-

¹⁸⁶ M. Feeley and J. Simon, “The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications”, **Criminology**, Vol:30, Issue:4, 1992, s. 449-74. Ve M. Feeley and J. Simon, “Actuarial Justice: The Emerging New Criminal Law”, içinde D. Nelken (ed.), **The Futures of Criminology**, London, Sage, 1994 ‘den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.93.

¹⁸⁷ Gilles Deleuze, **Müzakereler**, Çev. İnci Uysal, İstanbul, Norgunk Yay., 2006, s.188’ den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.251-258.

sonrasızlık halini doğuran sonsuzluğa işaret eder. Örneğin panoptik disiplin toplumunda bir öğrenci okula sabitlenmiştir ve özneliği mekânsal olarak anlam kazanır. Denetim toplumunda ise kontrol, mekan sınırlarını aşarak okul yönetiminin öğrenciyi evde denetleyecek prosedürlere sahip olması ve dışarı düşüncesini yok etmesi Deleuze’cü bakışın farkını ortaya koyar.¹⁸⁸

Panoptikon sonrası gözetim ile ilgili tartışmalar birçok farklı yoldan devam etmektedir ve Lyon’a göre Roy Boyne’un Post Panoptizm’i panoptik paradigmanın ardılı olarak görülmesi teklifi bunlardan bir tanesidir. İlk olarak, Zygmunt Bauman’a dayanan Boyne, tüketiciyi çekme yöntemlerinin panoptik rejimin yerini aldığını öne sürer. İkincisi, Batılı kapitalist ülkelerdeki öz gözetimin, orijinal panoptik dürtüyü gereksiz kılan büyüklükte etkili bir şekilde yürütebileceğini iddia eder. Üçüncüsü, Eilliam Bogard’ın olay öncesi senaryo, tahmin ve eylemin eski gözetim formlarına olan ihtiyacı azaltabileceği iddiasını atıfta bulunur. Dördüncüsü Boyne, Mathiesen’nin çok kişinin az kişiyi izleyebildiği kitle iletişim sinoptikonunun az kişinin çok kişiyi izleyebildiği Panoptikonun ile birlikte çalıştığını ve bunun etkilerini tartışır. Son olarak, Panopticon’un itaat eden öznelere yaratmada tartışmalı başarısızlığı, panoptik teori için son zorluk olarak görülmektedir.¹⁸⁹

Sistemin kendini sürekli olarak yeniden üreterek üretim için gerekli döngüyü sağlayan tüketime dayalı sürecin gerçekleşmesi için “gerekli olan denetim ve gözetim faaliyetleri, teknolojik araçların yarattığı kültürel değerlerin içinde gizlidir.”¹⁹⁰ Sayıca az olan iktidar tarafından çok sayıdaki mahkumun izlendiği Panoptikon’un adem-i merkezileştiği ve atomlaştığı bir gözetim biçimine geçilerek herkesin birbirinin ‘küçük biraderi’ konumuna gelmesi sağlanmıştır.¹⁹¹

Panoptizm, Panoptik mekanının duvarlarını dışarıdan örmektedir. Panoptik duvarların içerisine hapsolmek istemeyen özne, panoptizmin soyut duvarlarına tuğlaları kendi taşımaktadır. Bu soyut duvarları ne kadar yüksek ve kalın örerse,

¹⁸⁸ A.e., s.258-259.

¹⁸⁹ Roy Boyne, “Post-Panopticism”, **Economy and Society**, Vol:29, Issue:2, 200, s. 285-307’den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.92.

¹⁹⁰ Ali Ergür, “Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantiği Olarak Gözetim”, der: Barış Çoban, Bora Ataman, **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss.5-14, s.6.

¹⁹¹ A.e., s.8.

panoptik kapatmanın dışında kalacağı inancına güdülenmiş özne, iktidarın kesintisiz ve uzamsız gözetiminin altında salt bedenini değil; duygu, düşünce ve soyut varlığını temsil eden bütün görüntüsünü normalleştirir. Öznenin kendini bütünle uyumlu kılma haline dair yaptığı bütün eylem pratikleri, bir Biyoiktidar uzantısıdır.

3.3. Superpanoptikon

Superpanoptikon, Mark Poster'ın geliştirmiş olduğu bir kavramdır. Poster'a göre gözetleme merkezi ve duvarlar olmaksızın bugünün toplumunda Superpanoptikon kurumu vardır.¹⁹² Lyon'a göre "görünürlüğün bir tuzak haline getirilmesi sonucu belirsizlik altında itaat ettirme, sınıflama ile kural oluşturulması, bilgisayar veri tabanlarının rutin, uzaktan ve verimli kullanılmasıyla gerçekleştirilir."¹⁹³

Staples'e göre postmodern gözetim; teknoloji tabanlı olup bedeni nesneleştiren bir ilişki yaratarak, "otomasyonun etkisi altında, veri kopyalarına ya da gerçek karaktere ilişkin güveni gittikçe artırır." Poster'a göre bu, "süperpanoptikon"un kendisidir. "Beden artık özel alan olarak korunması gereken bir kale olmaktan ziyade süperpanoptikonun bir parçası olmuştur."¹⁹⁴

G.T. Marx'a göre yeni gözetimin panoptik gözetimden önemli farkları vardır. Yeni gözetim, görünürlüğü düşürerek duyuları genişletir. Veri toplama genellikle rutin aktiviteleri içine alacak şekilde genişletilir. Doğrudan bir zorlama yaratmaktan ziyade manipülasyon içerir. Veri toplama, insan tekelinden çıkarılarak makinelerce ya da uzaktan araçlarla yapılır ve otomatik hale getirilir. Veriler, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek hakkında bilgi verebilir. Gözetim, bireyin somut varlığının ötesinde sistemlere ve ağlara genişletilir. Uzmanların denetimine genellikle kendi kendini denetleme de eşlik eder.¹⁹⁵

¹⁹² Lyall King, "Information, Society and the Panopticon", **The Western Journal of Graduate Research**, Vol:10 Issue:1, 2001, s.40-50, s.46-47'den akt Sevgi Kesim Güven, "Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet", s.84.

¹⁹³ David Lyon, **Elektronik Göz**, s.232.

¹⁹⁴ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.85.

¹⁹⁵ Gary T. Marx, "What's New About the 'New Surveillance'? Classifying for Change and Continuity", **Surveillance & Society Journal**, Vol.1, Issue 1, 2002, s. 9-29, s.15, (Çevrimiçi) <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3391/3354>

Gandy, post modern gözetimini “panoptik ayırma” tanımlaması üzerinden anlatır. Karmaşık bir ayırmacı teknoloji olan panoptik ayırma, bireye ait bilgilerin işlenmesi için kullanılır. Gandy’e göre bu sistem, bireyin kişisel statüsü ve davranışları hakkındaki tüm enformasyon ve kişinin ekonomik değerinin bilinmesi adına faydalı olabileceği için panoptik; özneleri bu tahminleri baz alarak gruplar oluşturduğu için ayırmacı bir modeldir. Panoptik ayırma, kişiye ait bilgileri kullanmayı sağlayan, özneleri kârı arttırmaya yönelik modeller ve stratejilerle birbirinden ayıran ve gruplandıran analitik yaklaşımları içerir. Panoptik ayırma sisteminde bireylere ait bilgiler belirlenir ve sınıflandırılır. Sınıflandırma sistemi, gücün uygulanmasını kolaylaştırdığı için Foucault’nun Panoptikon düzeninde önemli bir süreçtir. Gandy, disiplinize edilmiş kişilerin gelecekteki davranışları konusundaki belirsizlik azaltıldığı için sınıflandırmanın efektifliğini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Sınıflandırma, artık sadece disiplinize edilmişler için değil, tüketicinin potansiyel değeri hakkında enformasyon sahibi olacakları için şirketlerin karlılığını arttıracığı pazarda da önemlidir. Panoptik ayırma, Gandy’e göre Panoptik sistemin ayrılmaz bir parçasıdır.¹⁹⁶

3.4. Biyopolitik Sınıflandırma: Bedenin Dijitalleşmesi

Sınıflandırmalar, yirminci yüzyıl boyunca bürokratik yapılarda, özellikle de polis, emniyet güçleri, refah ve toplumsal denetim ilgili birimler aracılığıyla mülteciler, göçmenler, etnik azınlıklar, dini cemaatler gibi yeni gruplar oluşturmak üzerine kurulur. Foucault’cu bir söylemle iktidar pratiğinin kendisi daima yeni bilgi nesneleri yaratır.¹⁹⁷ David Garland, denetim kültürü ile ilişkili olarak polis devletlerinin yukarıdan aşağıya komuta yoluyla “egemen” yönetim tarzını değiştirdiğini ve yönetsellik düzenine geçerek ötekilerin kaydedilmesi, teşviklerin düzenlenmesini içeren bir yöntem geliştirdiğini söylemiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Oscar H. Gandy Jr. “Coming to Terms with the Panoptic Sort”, **Surveillance, Computers, Privacy**, Editors: David Lyon and Elia Zureik, London, University of Minnesota Press, 1996, s.133-136 ‘den akt Sevgi Kesim Güven, “Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet”, s.94.

¹⁹⁷ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.121.

¹⁹⁸ David Garland, **The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society**, Chicago, University of Chicago Press, 2001, s.125’ den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, Çev. s.95.

Burrows ve Gane'nin "kendiğinden sınıflandırma"sı ise Weberyan perspektifle sınıf ve statü arasındaki korelasyonu derinleştirecek şekildedir. Sınıfsal standartların statüsel yaşam tarzı oluşturduğu tüketim modelinde sınıflandırma kendiğinden gerçekleşir. Örneğin, insanların kendi sosyal statüleri ile ilişkilendirdiği mahallelerde ikamet etmeyi arzulaması gibi tercihler, sınıflandırma ilişkisi doğurur.¹⁹⁹

Tocqueville, bireysel özgürlüğün gelişmesi ve ara yapıların ortadan kalkmasıyla, bireyler ve devlet arasındaki mesafe azalarak bireylerin devletin karşısında yalnızlaşıp korumasız kaldığını; böylece özgürlüğün ironik bir hal aldığını ifade etmiştir. Modernite, tam da Tocqueville'in eleştirilerindeki gibi bireyleri biricik ve tekil hale getirdikçe, onları tanımlanabilir ve ayırt edici hale getiren kimliği ortaya çıkarmıştır. Bireylerin tekilliği ön plana çıktıkça birey kontrol edilmesi kolaylaşan bir nesneye dönüşmüştür.²⁰⁰

3.4.1 Kimlik Kartları

David Lyon'a göre kimlik kartlarının geçmişi Virginia'da 'yükümlülüklerinden kaçmaya' çalışan yoksul beyaz İrlandalı sözleşmeli köleler gibi kişileri hedef alan geçiş izni yasalarının uygulamaya konduğu 1642 gibi modern zamanların başlarına kadar gider. 1656 yılında, kolonileri ticarete açılan Kızılderililer bilet taşımak zorundayken Christian Parenti'ye göre birkaç yıl sonra, Barbados'taki köle sahipleri kölelerin pasaport taşımasını gerekli görmüş ve 1680 yılında Virginia'nın bir köle pasaport yasası olmuştur. Bundan yüz yıl sonra ise Güney Carolina'da yıllık köle vergilerinin kayda alınması amacıyla kölelerin iş, tarih ve numaralarıyla damgalı olduğu etiketler kullanılmıştır. Zamanla, benzer sistemler ceza yargı yetkileri haline gelerek modern kimlik ve biyometri araçları, askeri pasaportlar ve göçmen işçilerin kontrolü ile ilgili planlar yaygınlaşmıştır.²⁰¹

¹⁹⁹ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.97-98.

²⁰⁰ N. Abercrombie ve B. Turner, **Sovereign Individuals of Capitalism**, Londra, Allen&Unwin, 1986'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.290-291.

²⁰¹ C. Parenti, **The Soft Case: Surveillance in America from Slave Pases to the War on Terror**, New York, Basic Books, 2003, s.19' den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.185.

Kimlik kartları, içeridekiler/dışarıdakiler ya da meşru vatandaşlar ve ötekiler ayrımı yaparak toplumu sınıflandırır.²⁰² O ülkenin kimlik kartına sahip olmak, o ülkede özgürce bulunma hakkını vererek dışarıdakilerden ayırır. Fakat bu ayrılma ilişkisi, çift taraflı çalışır. Bu dikotomi, bir ülkede yaşamaya dair özgürlüğü sağladığı yönünde olumlayıcı bir algı yaratsa da o ülkede özgürce bulunma hakkı aynı zamanda diğer ülkelerde bulunma yasağıdır. Bu kimlik kartları ise verili olarak gelir. Vatandaşlar genelde sahip oldukları kimlik kartlarını seçmezler. Bunu bir “doğum piyangosu”na benzetebiliriz. İnsanlar, hangi coğrafyada dünyaya geleceklerine, yoksul ya da varlıklı bir ailenin çocuğu olacaklarına, hangi etnik köken etiketini alacaklarına ve çoğu durumda da hangi dine mensup olacaklarına dair bir seçim yapmazlar. Norveçli bir beyaz Protestan olarak da doğabilirsiniz; Suriye’de iç savaşın içinde babasını doğmadan kaybetmiş Müslüman bir Arap veyahut Katolik bir Suryani olarak da. Bu yüzden bu kimlik kartlarının size sunacağı ekonomik ve sosyo-kültürel imkanlar birbirinden taban tabana farklılık gösterir. Bu bir doğum piyangosudur ve bu piyangoonun kazanılma olasılığı çok düşüktür.

3.4.2 Dijital Beden ve Veri İkizinin Oluşumu

Enformasyon çağında kişiler bedensizleşmekte²⁰³ ve gözetim çalışmalarında bedenın yitimi önem kazanmaktadır.²⁰⁴ Etkileşimin internetin kullanımıyla ulusal sınırları aşarak küreselleşmesiyle birlikte, “veri-özneler”e dönüşen kullanıcılar, kendilerine ait bilgilerin kaydedilip depolanması ile birlikte savunmasız kalmaktadır.²⁰⁵

Beden, geçmişten itibaren gözetimin bir parçası olmasına rağmen enformasyon toplumunda bedenın biyolojik varlığı fiziksel varlığından kopararak veri olarak saklanabilen ve gerçek kimlik olarak stoklanabilen özgün bir denetim protokolü üretilmiştir. Enformasyon toplumuyla birlikte dijitalleşen bedenler,

²⁰² David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.184.

²⁰³ John Stratton, “Siberalan ve Kültürün Küreselleştirilmesi”, **Cogito Dergisi**, Kış 2002, Sayı:30, s. 85. ‘den akt Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, s.8.

²⁰⁴ David Lyon, **Surveillance Society: Monitoring Everyday Life**, Berkshire, Open University Press, 2001, s.15. ‘den akt Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, s.7.

²⁰⁵ A.y., s.16.

tekilliğin toplumsallığın içerisinde izole edilmesini sağlamaktadır. Enformasyon toplumunda teknolojinin gelişmesiyle özneleşmenin elektronikleşmektedir. Dijitalleşmiş kimlikler, var oluşu tüm insani özelliklerden izole ederek uygun bir yaşam alanı kazandırır. Bedenler, birer göstergeye dönüştürülerek anlamlandırıldığı dijital öznelliklerin göstergeleri durumuna indirgenerek öznelliklerini fiziksel dünyada değil, insanilikten arındırılan sanal bir evrende üretmektedirler. Bedenlerin izleyici ile aynı mekanda bulunduğu panoptik modern evrenin aksine bugünün post modern dünyası, nesnelerin sanal dijital ortam gibi çok uzaklardan ama daha ayrıntılı incelenebildiği bir sürece işaret eder. Nesneler, fiziksel bir yakınlığın kurulup fiziksel olarak izlemeye gerek duymaksızın takip edilebilmektedir. Beden uzaktan görüntülenebilir hale geldiği için onu herhangi bir kapatma pratiğine ihtiyaç yoktur. Enformasyon toplumu ile beraber beden ve bedene ait acı, haz, ağrı, keder gibi duygular gerçekten koparılmış; beden sanallaşmıştır. Beden, ait olduğu insanı aşmış ve beden bu sanallaşması, yönetilmesini giderek hissizleştirmiştir. Örneğin hasta, doktorun elindeki sanal verilerden ibarettir ve bu veriler içerisinde bedene ait herhangi bir duygu, acı, ağrı ya da his yoktur. İnsanlar arasındaki ilişkilerin benzer şekilde dijital ortamlarda gerçekleşmesi ve iletişimin sanal kimlikler üzerinden ilerleyişi, fiziksel temasla ortaya çıkan kimi duygusal veya psikolojik etmenleri dışsallaştırmaktadır. Bireylerin fiziksel gerçeklikleri yerine dijital kimlikleri ile var olduğu bir simülasyon dünyası oluşmaktadır.²⁰⁶

Enformasyon toplumunda insanlar hakkında bilgiler, sanal kimlikler yoluyla elde edilmekte, insanlar da kendilerini iletişimsel bir özne kılabilmek için dijital kimlikleri yoluyla etkileşim kurmaktadır. Sosyal medya kültürü, sosyalleşmeyi bütünüyle teknolojikleştiren ve dijitalleştiren bir olgu olarak kişinin kendisini tanımlanabilir ve iletişim kurulabilir kılabilmesinin temel koşulu sanal kimliklendirilmedir. Kimliğin dijitalleşmesiyle mail hesaplarının yaygınlaşması ya da çalışanların yalnızca iş saatleri içinde değil, günün her saati ulaşılabilir hale gelmesi; panoptik mekânsal gözetimin aşılacak akışkan ve anında ulaşılabilir kılınan gözetim süreçlerini geçilmesinin örnekleridir.²⁰⁷

²⁰⁶ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.283-285.

²⁰⁷ **A.e.**, s.293-294.

Bowker ve Star'a göre, veri ikizleri bir kişinin direkt karşılığı değilken günlük yaşam üstünde etkisi olan kişinin veri ikizidir. Bu noktada veri ikizinden elde edilen bilgiler kişinin fiziksel gerçekliğinden daha önemlidir. Örneğin kimlik hırsızlığı durumunda, kredi kartları başkaları tarafından kullanılan kişinin, bankanın, kredi firmasının veya güvenilir bir müşteri olmasına rağmen kendi kurumu ya da diğer kurumlara bu durumu inandırması çok zamanını alabilir. Veri ikizinin sanal hayatı, mağdurun fiziksel hayatından daha gerçekçidir.²⁰⁸ Bowker ve Star'ın kimlik hırsızlığı üzerinden anlattığı veri ikizi durumunu cep telefonları üzerinden de örneklemek mümkün. Adınıza kayıtlı bir cep telefonundan başka birine taciz içerikli mesajlar gittiğinde, masumiyet karinesi yön değiştirir. O mesajları sizin telefonunuzdan gönderen kişiyi tespit etmek, mağdurun görevi olmuştur. Böylece hukuki terminolojiyle savunma makamı iddia makamına dönüşür.

Gözetim tekniklerinin telekomünikasyon teknolojileri aracılığıyla anlık paylaşımlara dahil olmasıyla farklı veri tabanları birbiriyle yakından bağlantı kurarak bilgiyi birbirinden farklı strateji, algı, hedeflere sahip olan kurumlar arasında paylaştırılarak paylaşılmış ve çoğaltmıştır. Örneğin sosyal sigorta kaydı için bilgisayarda veri girişi yapılan bireyin dökümü, emniyet kurumlarında takip edilip sosyal sigorta ile ilgili olan bilgiyi bu defa güvenlik ekseninden okuyarak, veri çoğullastırıp veriye çifte anlam kazandırılır.²⁰⁹

Torpey, pasaportun salt yurttaşlık bilgilerini ya da geçiş hakkını simgeleyen durumsal döküm belgesi içeren bir kimlik olmadığını, bireyin aynı zamanda bireyin yaşamda sürdürdüğü fiziksel var oluşu dışında kategorize edilmiş sanal veri ikizi olduğunu belirtir. Dijital kimlik, bireyin fiziksel yaşamında deneyimleri yoluyla ürettiği ve kendisiyle tanımlanacak bir bağı temsil etmek yerine bireyin deneyimlerini yorumlayan ve onları farklı deneyimlerle ilişkilendirerek yeni bir profil inşa eden sanal bir rasyonalitenin ürünüdür.²¹⁰

²⁰⁸ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.132.

²⁰⁹ David Lyon, , **Elektronik Göz Gözetim Toplumunun Yükselişi**, s.64'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.272.

²¹⁰ John C. Torpey, **The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000'den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.297.

3.4.3 E-Devlet

Devlet idarelerinin güçlenmesi, otomasyon ve “e-devlet” kullanımıyla gerçekleştirilmektedir.²¹¹ Yeni teknolojiler otomasyon ve sürekli kayıt tutmayı mümkün kılarak bedenin farklı yollardan izlenmesini ve incelenmesini sağlar.²¹²

Enformasyon toplumuyla birlikte devlet ile vatandaşları arasındaki ilişki elektronikleşmeye başlamıştır. E-devlet sistemiyle birlikte vatandaşların idari hizmetlerden kolayca yararlanması amacıyla, devlet varlığını sanal ortama genişletmiştir. Yurttaşlar, devlet ile olan iletişimlerini interaktif şekle getirerek resmi dairelere başvuru yapmak, şikayette bulunmak, pasaport çıkartmak gibi işlemlerini e-devlet üzerinden yapmaktadır.²¹³

Vatandaşlık numarası, bireyin kamu kurumlarıyla ya da kişisel hayatındaki kurumlarla ilişkisinde hayatın merkezine oturan bir kişisel bilgidir. Vatandaşların kişisel bilgilerini farklı yerlerden toplayarak anlamlı bir bütün oluşturmak oldukça kolaydır. “Örneğin bir kurumun internet sitesinin ilgili kısmına yazılan TC kimlik numarasıyla kişinin adı, soyadı ve doğum tarihine; oradan da kişinin adres bilgilerine, vergi ya da sigorta numarasına; anne ve baba adı, kızlık soyadı, işe giriş tarihi, aldığı maaş ve zamlar, sigortalılık süresi, devamsızlığı, hangi işyerlerinde çalıştığı gibi bilgilere kadar ulaşmak; oradan kişinin anne ve baba adı ile birlikte bu verilerle Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinden aile sıra no, cilt no, birey sıra no, mahalle ve köy bilgilerine; T.C. kimlik numarasıyla ÖSYM'nin internet sitesinden kişinin lise diploma notu, liselere ve üniversitelere giriş puanları, burs durumu, mezun olduğu okul ve bölümü öğrenmek mümkündür.”²¹⁴

Sıradan bir internet kullanıcısının internetteki her “tık”ı farklı şirketlerce kaydedilerek birbirinden farklı yerlere satılmaktadır. İnternette kullanılan birçok sitelerin önemli bir kazanç kaynağı bu verileri satmasıdır. Üstelik bu veriler, hesap

²¹¹ David Lyon, **a.g.e.**, s.55.

²¹² **A.e.**, s.84.

²¹³ Uğur Dolgun, **a.g.y.**, s.18-19.

²¹⁴ Muhittin Tataroglu, **a.g.y.**, s.104-105.

oluştururken hiç okumadan kabul edilen “Kullanıcı Sözleşmeleri” ile kişisel hakların mahremiyetine dair hukuki altyapısı kolayca oluşturulmaktadır.²¹⁵

3.4.4 Biyometrik Teknolojiler

Dijital teknolojiler içerisinde veri gözetiminin en uç noktası olan simgeleyen biyometrik teknolojiler, 11 Eylül saldırıları sonrası kimliklerin detaylı tasnifi noktasında yetersiz kaldığı iddia edilen dijital görüntüleyici teknolojilerinin yerine kullanılmaya başlanıp günümüzde kimliğin kurulduğu ve sergilendiği bütün alanlara yayılmıştır. Biyometri, genel olarak havaalanları ve geçiş noktaları gibi ülkelerin sınır noktalarında kullanılmak için tasarlanan ve “kimlerin giriş yapabileceği” hususunda detaylı bilgi sağlayan bir aygıttır. Biyometri, bedenin fiziksel görüntüsünden biyolojik varlığına geçişin temsilidir.²¹⁶

Beden gözetlemenin çağdaş boyutu olarak bedenin; parmak, göz, el, ses gibi fiziksel ya da DNA, kan, kalp ritmi gibi biyolojik unsurları üzerinden kimlik oluşturulması tekniği olan biyometrik teknolojiler, verileri depolayıp transfer ederek bedenleri şifre haline getiren bir sürecin işletimidir.²¹⁷

Lyon’a göre görme ilişkisi değişerek bedenlerden verilere doğru dönüşüme uğramıştır. Görülen, insanlardan ziyade onlardan alınan DNA ve parmak izi gibi verilerdir.²¹⁸ Roger Clarke ise “dijital kişi” terimini ortaya atarak tabanlı bilgi işlemin kişisel veri toplama, depolama ve analizinden doğru oluşturduğu bir birey modelini imler.²¹⁹ Bauman’a göre bedenler, sınırlardaki biyometrikler ile verilere indirgenerek gittikçe daha da fazla bilgileştirilmektedir.²²⁰

²¹⁵ Ahmet A. Sabancı, “Dijital Gözetime Karşı Savunma Rehberleri Neden İhtiyacımız Var? Nasıl Daha İyi Kullanılabilirler?” **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss. 61-70, s.62.

²¹⁶ Margaret Hu, “Biometrie ID Cybersurveillance”, **Indiana Law Journal**, vol:88, 2013, s.1477’den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.283.

²¹⁷ See A. Davis, “The Body as a Password”, **Wired**, Vol:5, Issue:7, 1997,s.132-140, s.135’den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.285.

²¹⁸ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.11.

²¹⁹ **A.e.**, s.131.

²²⁰ Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, s.149.

Enformasyon toplumunda biyometrik teknolojilerin konusu bedendir. Biyometrik teknolojiler, ilk olarak suçlu ve şüphelilerde kullanılmakla birlikte, bugün artık kapsamı göçmenler, yoksulluk yardımı alanlar ve mültecilere kadar genişlemiş; bedenlerden alınan veriler elektronik veri tabanlarında saklanmaktadır.²²¹

Lyon'un demesiyle 1995 yılında İngiltere'de bütün faal suçluların bilgilerini depolama vaadiyle dünyanın ilk ulusal DNA veri tabanını oluşturulmuş ve bundan on yıl sonra, bu veri tabanı 3 milyon 150 bin kişinin kayıtlarını içerir hale gelmiştir. Ayrıca biyometrik teknolojilerin mekânsal bir boyutu da vardır. Olay yerinden alınan DNA örnekleri sayesinde zanlının mekân ile ilişkisi kurulabilir.²²²

3.4.5 Siber Gözetim

İnternetin siber alanında, ulus-devletlerin ulusal kültürel iddialarını destekleyen coğrafi uzamsal oluşum kaybolarak daha küçük elektronik toplulukların değerleri ulus-devlet değerlerinin çoğunun yerini almaya başlar.²²³ “Sanal Cemaat”ler olarak adlandırılabilen bu topluluklar, girdikleri kamusal tartışmalar ile siber alanda yeni bir ilişki biçimi oluştururlar.²²⁴

Bauman'a göre sosyal medyadaki iletişimlerle geleneksel ilişkiler arasında belirgin farklar vardır. Sosyal medyadaki dijital etkileşimler soğuk ve gayri insanidir. Sosyal medya ile uzaktaki insanlar yakına gelse de birine sarılmakla birini “dürtmek” arasındaki farkta görülebileceği gibi, sosyal medya aynı anda hem yakınlaştırır hem de uzaklaştırır. Bu noktada çevrim dışı yakınlık, çevrim içi uzaklıkla yer değiştirir. Sosyal medya ile kazanılan, cemaat değil, ağdır. Cemaat daha fazla sorumluluk istese de çok daha güvenlidir. Cemaat aforoz ya da sürgün edebilir ama bireyin kendi iradesiyle çıkmasına izin vermez. Ağ normlara uyulup uyulmadığını umursamazken bireyi özgür bırakarak birey çıkmak istediğinde cezalandırmaz. Bir iletişimden çıkmak için sil tuşuna basmak veya mesajları cevaplamamak yeterlidir. Bu noktada,

²²¹ Simon A. Cole, **Suspect Identities: A History of Fingerprinting and Criminal Identification**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001'den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.164.

²²² David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.165.

²²³ Nicholas Negroponte, **Being Digital**, New York, Alfred A. Knopf, 1995, s. 14. 'den akt Uğur Dolgun, **a.g.y.**, s.10.

²²⁴ Howard Rheingold, **The Virtual Community: Homesteading the Electronic Frontier**, New York, Harpel Perennial, 1994, s. 5 'den akt Uğur Dolgun, **a.g.y.**, s.10.

cemaat ile ifade edilen geleneksel ilişkiler daha güvenlidir fakat dijital ilişki daha özgürlükçüdür.²²⁵

Geleneksel cemaatler, ötekileri bilinir kılarak, karşılaşılabilecek herkesin diğerlerince tanınabilecek bir çerçeve oluşmuştur. Cemaatlerdeki bireyler, birbirini sürekli izlediği ve kontrol ettiği bir yapılanmaya sahiptir.²²⁶

Dolgun'a göre internetin sosyolojik etkileri iki şekilde özetlenebilir. İlkinde, bilgi toplumu ilerici bir bakış açısıyla bilgi teknolojisinin 'özgürleştirici' etkisini vurgulayarak serbest yapı sergileyecek; internetin anarşizmi sayesinde sansürden kaçılacağı belirtilir. İkinci görüş, internetin direkt bir dönüşüme sebep olamayacağı, aksine, yerleşik düzeni güçlendireceğini, bu yüzden teknolojinin de sosyal olarak inşa edildiğidir.²²⁷

Bauman, sosyal medyadaki görünürlüğün devletle birey arasındaki ilişkide biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki yanının olduğunu düşünür. Olumlu tarafı, iktidarlara ya da şirketlere karşı düzenlenen eylemlerin örgütlenme kapasiteleri ve hızlarının sosyal medyanın gündelik hayata oturmasıyla beraber artmasıdır. Olumsuz tarafı ise iktidarın gözetim gücünün sosyal medyayı kapsayacak şekilde genişlemesi ve bu alanı da kontrol altına alma ihtimalidir.²²⁸

Dolgun'a göre internet üzerindeki gözetim pratiklerini iktidar için zorunlu hale getiren; “sanal cemaatlerin içindeki Bach hayranlarından Michael Jackson fanatiklerine, Harley Davidson fan kulüplerinden nükleer santral karşıtlarına, bomba yapımına ait teknikleri öğretenlerden çocuk pornocularına kadar çok geniş bir yelpazede yer alan her kesimden kişinin ağ üzerinde rahatça örgütlenebilmesi olmuştur.”²²⁹ 2008 yılındaki finansal krizden başlayarak bir süre boyunca işsizlik, adaletsizlik, baskı ve sömürüye karşı dünyanın birçok yerinde Occupy eylemlerinin örgütlenme pratiklerinin önemli bir kısmının internet üzerinden yapıldığı

²²⁵ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.47-65

²²⁶ Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.7.

²²⁷ Uğur Dolgun, **a.g.y.**, s.12.

²²⁸ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.18.

²²⁹ Uğur Dolgun, **a.g.y.**, s.11.

düşünülürse, iktidarların bu “güvenliksiz” alanı, “güvenli” kılması kaçınılmaz olmuş ve böylelikle gözetim pratikleri siber alanı içine alacak şekilde genişletilmiştir.

3.5. İşçi Denetiminin Biyopolitikleşmesi

Giddens, gözetimin tarihin başlangıcından itibaren olduğunu ancak yazının bulunuşunu takip eden kaydetme uygulaması ile başladığını belirtir. Weber’e göre “yazı, özellikle kayıt ya da çetele tutmak için bir idari aygıt aracı olarak kullanılarak devletin hem nesneler hem de kişiler üzerinde uyguladığı idari denetimin kapsamını genişletmek üzere bir şifreleme bilgisi sağlamaktadır.” Yazıyla birlik devlet, vatandaşlarının hareketlerini gözlemledikten sonra kaydedip tasnif ederek modern devlet aygıtının başlangıcı olmuştur.²³⁰

Kapitalist üretim biçimi olan Fordizm zamanla değişime uğrayarak “standart malların seri üretiminden, tasarım mallarının esnek üretimine; daha çok çeşitte malın daha az seri üretimine; Post Fordizm’e, kimilerinin deyimiyle ‘Toyotizm’e dönüşmüştür.”

“Hardt ve Negri’ye göre Fordizm ile Toyotizm arasındaki en önemli değişim, fabrika ile piyasa arasındaki enformasyon akışıyla ilgilidir. Fordist modelde üretim, tüketim talepleri dikkate alınmadan, kitlesel olarak gerçekleşir ve fazla malları stok yapılması söz konusuyken; Toyotizm’de stoku önlemek için tüketime ve taleplere ait bilgiler sürekli güncellenerek takip edilir ve üretimin tüketimi aşması engellenir. Toyotizm, ilk olarak 1948 yılında Toyota fabrikasında denendiği için ismini buradan alır. Parçalarda sıfır hata, makinelerin işleyişinde sıfır hata, sıfır stok, sıfır gecikme, sıfır bürokrasi olarak beş sıfıra dayalı üretim anlayışına sahiptir. Toyotizm, bu özelliklerinin yanında, ekip çalışmasıyla karar merkezini genişletmek, işçilere kararlarda daha fazla söz hakkı tanımak, idari hiyerarşilerini en aza indirmek gibi önemli özellikleriyle beraber Fordizm’e karşıt olarak konumlanmıştır.”²³¹

²³⁰ Anthony Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay, İstanbul, Devin Yay., 2005, s. 66-67. ‘den akt Sevgi Kesim Güven, “Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet”, s.67-68.

²³¹ M. Hardt, ve A. Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2003, s.302 ve M. Castells, **Ağ Toplumu ve Yükselişi**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yay., 2008, s.215’den akt Merve Gücüner, **a.g.y.**, s.75-76.

Modern çağın başlangıcına doğru, evden ayrı bir işyeri olması düşüncesinin kendisi bile modern bir durumken; büyük bir kısmı işyerlerinde görülen bir değişim ortaya çıkmıştır. Modern öncesi zamanda emeğin büyük kısmı geçimlik yapılmakta ve insanlar temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmaktadır. Kapitalist sanayileşmeyle birlikte ücretli işgücü oluşmuş, bu durum da emeğin denetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İşçiler anlaşmalı bir emek ücretinden ziyade, yalnızca çalışma sürelerini kapitaliste sattıkları için kapitalistlerin işçilerin emeklerini azami ölçüde kullanmasını sağlamaya dair denetim başlatmıştır.²³²

Modern devletler, kapitalizmle birlikte fabrika ve üretim merkezlerinde askeri disiplinden ithal edilen gözetim tekniklerini kullanmıştır. Kapitalist fabrika askeri disiplini model alarak oluşturulmuştur. Fabrikalardaki gözetim, çalışanların performanslarını denetleyip işin sürekliliğini ve verimliliğini sağlamaya çalışarak işverenin çıkarlarına hizmet eder.²³³

Marx'a göre modern sanayi, kapitalistin fabrikasındaki emekçileri askerler gibi örgütlerken, emekçilerin askeri hiyerarşinin en altında kendilerine yer bulmasına sebep olmuştur.²³⁴ İşçinin üretim sürecinde tek bir aşamayı bozması, montaj bandı üzerindeki tüm üretim sürecini sekteye uğratabileceği için gözetim en yoğun formuyla uygulanır. Gözetimin yayılması fabrikaları aşarak üretim sistemi içinde bütün işyerlerinin senkronize bir şekilde hareket etmesini sağlayarak çalışanlarının aynı zaman dilimi içinde uyanıp işe gidip eve dönüp uyumasını sağlayarak bedenlerine hükmeder.²³⁵

Kapitalist üretimin amacı karlılığını arttırmaktır. Kapitalistin üretim maliyetlerini düşürmek yaptığı eylemlerden biri Karl Marx'a göre "artı değer" üretmektir. Artı değer, emek gücünün belirli bir ücretle satın alınıp o ücretle sabitlenmesi, fazlası üretildiği halde o belirlenen ücretin verilmesidir. İşçinin emeği saatlik/günlük/aylık olarak satın alınmıştır ve ürettiği ürünün katma değeri, aldığı

²³² David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.117-118.

²³³ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Baskı:6, Çev., Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.334'den akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**,s.41-42.

²³⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Çev., M. Erdost, Ankara, Sol Yayınları, 2005, s.124.

²³⁵ Uğur Dolgun, **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, s.85-86.

maaştan daha yüksek olmasına rağmen aradaki farkı kapitalist kendine ayırır. Burjuvanın işçi üzerinden kazandığı artı değeri ve karlılığını arttırabilmesi için işçinin çok daha fazla çalışması, bu çalışmanın kaytarmadan gerçekleşebilmesi için işçi üzerindeki denetimin arttırılması gerekmektedir. Denetim, işyerinde bürokratik ağlar yaratarak yukarıdan aşağıya doğru yapılır. Yukarıdan aşağıya bu denetimin sorunsuzca yapılabilmesi patronun müdürleri, müdürlerin ustabaşları, ustabaşların da işçileri gözetlemesine bağlıdır. Yukarıdan aşağı hiyerarşik yapılanmada karlılığın düşmesinden hiyerarşinin bir üstündekiler, hep bir altını sorumlu tutacakları için işyerindeki bütün oyuncular rollerini en iyi şekilde oynamaya güdülenirler. “...nasıl ki salyangozlar evlerini sırtlarında taşıyorsa, aynı şekilde, cesur yeni akışkan modern dünyanın çalışanları da kendi kişisel panoptikonlarını kendi bedenleri üzerinde büyütmek ve taşımak zorundadır.”²³⁶ Böylelikle işyerindeki beden gözetimine dayanan bu denetim, işçileri kendi var oluşlarından ayırarak, sisteme katma değer ürettiği kadar anlamlı kılan, Foucault’cu söylemle özneleri nesneye çeviren bir biyopolitika durumudur.

Weber için rasyonelliğin temelinde bürokrasi vardır. Buna göre, kurumun amacına olmayan bütün kişisel bağlılıklar, sorumluluklar, inançlar ve seçimler reddedilmeli; kişinin özel alanına ilişkin olanlar, işyerindeki kapıdan içeri girerken bırakılmalı, mesaiden sonra geri alınmalıdır. İşçiler, sahip oldukları tüm kişilikleri ve uyanık oldukları tüm zamanı şirketin amaçları için kullanmaktır.²³⁷

Fordist üretim biçiminde patronların çalışanlarının bedenleri üzerinde işyerinde kurdukları gözetime bağlı denetim ilişkisi, post modern çalışma sisteminde çalışma saati sonrası çalışanın özel yaşantısı üzerinde de denetim kurmaya doğru genişlemiştir. Bauman bu yayılmayı işçinin özel yaşantısında gezintiye çıkarken yanına almayı unutması ve üstünün emirlerini kesintiye uğratmasının kabahat görülmesi olarak örnekler. İşlerini kaybetmek istemeyen astlar da panoptikona ihtiyaç bırakmayacak şekilde kendi kendilerinin gardiyanı olacak şekilde hareket eder.²³⁸

²³⁶ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.73.

²³⁷ **A.e.**

²³⁸ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.74.

Zuboff, arayüz gözetimi yoluyla işyerlerinde çalışanların gözetiminde panoptik farklılaşmaya dikkat çekmiştir. Zuboff, insan gözetiminin eksik bıraktığı unsurları takip ederek işçi performansına ait verileri doğrudan bilgisayar yoluyla sağlayan bir işyeri performans ölçütüdür. Çalışan gözetimi, çalışma dışı zamanı da kapsayacaktır.²³⁹

Zuboff'a göre, bilgisayarın kullanımı işyerlerinde gözetim açısından dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur. “Kuş Bakışı Sistemi” olarak adlandırdığı bu sistem, idareye fabrikanın ufak ayrıntılarını kuş bakışı izleme olanağı sunarak uyuklayan bir santral memuru, kaytaran işçiler ya da yetersiz idari kararlar gibi aksiliklerin sorumlusunun tespit etmeye yardımcı olur. Zuboff, “yüksek görünürlük” imkanı veren ve daha iyi bir denetim vaat eden panoptik gözetimin yöneticiler tarafından kontrolün sağlanmasını kolaylaştırdığını ifade eder.²⁴⁰

Bentham ve Marx için işyeri fiziksel çalışma bölgesiyken, çalışma alanları ve dolayısıyla işçilerin gözetlenmesi, işyerini sınırlarını aşarak hem zaman hem de mekân bağlamında genişlemiştir. İşçiler sık sık patronlarından fiziksel olarak uzak bölgelerde çalışmalarına rağmen kullandıkları cep telefonu, bilgisayar, GPS bağlantılı araçların yardımıyla “uzaktan gözetim” pratikleri yapılabilmektedir. Bu genişleme, istihdam edilmeden alınan sağlık raporu ya da evde cevaplanmak zorunda olunan maillere kadar gidebilir.²⁴¹

Gary T. Marx, “hareket eden her şeyin ölçülmesi” şeklinde adlandırdığı yeni gözetim anlayışında, gözetimdeki genişlemeyi göstermeyi amaçlamıştır.²⁴² Örneğin, “Bir işveren, şoförlerinin varış yerine ne kadar sürede ulaştığını, molalarının ne kadar sürdüğünü ve hatta anayolda kaç kilometre hızla gittiklerini pekâlâ kontrol

²³⁹ Shoshana Zuboff, **In the Age of the Smart Machine**, New York, Basic Books, 1988’den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.274-275.

²⁴⁰ Shoshana Zuboff, **a.g.e.**, s.323’den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.128.

²⁴¹ **A.e.**, s.59.

²⁴² Garry T. Marx, “Measuring Everything that Moves: The New Surveillance at Work”, içinde D. Lyon and R. Simpson (ed.), **Deviance in the Workplace**, Stanford, CT: JAI Press, 1999’den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, Çev. Ali Toprak, İstanbul, Kalkedon Yay., 2013, s.59.

edebilir.”²⁴³ Böylelikle Lyon’un demesiyle “İşyeri gözetimi ‘performans izleme’ şeklinde yeniden yazılmıştır.”²⁴⁴

GPS gözetimi, gözetim ilişkisinin mekânsal kapatmadan sıyrılarak hareketli kurulduğu bir biçimdir. Örneğin, cep telefonları, kullanıcısının seyahat hâlinde izlenmesine olanak tanır. Bu sayede işverenler, şoförlerinin hangi yolda ne kadar hızla gittiğini görebilir; polis, suçluların konumlarını belirleyebilir; şirketler, tüketicilerin bulundukları yere göre reklam yapabilir.²⁴⁵

David Lyon, kapitalist gözetim ilişkisinde üç ana dönemde inceler. Birincisi Lyon’un “yüz yüze” olarak adlandırdığı işyerindeki ustabaşının işçileri gözlemlemesi gibi doğrudan ve yüz yüze olan modern öncesi gözetimdir. Bu gözetim biçiminde mekansallık yereldir ve şimdiki zaman üzerine kurulur. İkinci olarak “dosyaya dayalı” modern gözetim biçimleri ise bugün ve geçmiş zaman üzerine kurulur; yerel ve ulusaldır. Üçüncüsü “arayüz” olarak adlandırdığı post modern gözetim ilişkileri ise davranışsal ve biyometrik özelliklere dayalı olup gelecek yönelimli dijital bir gözetimdir. Bu gözetim biçimleri birbirinin üstüne binebilmeleri, aynı zamanda aynı bağlamda bulunabilmeleri açısından yapay ve analitik ayrımlardır.²⁴⁶

Arayüz, kişisel verilerin dijital ortamlarda depolanmasından daha fazla anlama sahip bir çeşit dijital kimliktir. Kişiler arayüzle birlikte ikinci bir kimliğe sahip olurlar ve bu sanal kimlik giderek kişinin gerçekteki fiziksel yaşamından bağımsızlaşır.²⁴⁷

Bu bölümde yapılan tartışma, işçi bedeninin üzerindeki denetim ve kontrolün çeşitli gözetim pratikleri ile genişletilmesi üzerine olmuştur. Sınırlı mekana hapsolan işçi denetimi mekanı aşarak sınırsızlaşmış ve hatta işçinin bedeni gözetimin bizzat çalışma alanı haline gelmiştir.

²⁴³ A.e., s.35.

²⁴⁴ Graham Sewell, “On the Possibility of a Sociology of Workplace Surveillance”, University of Melbourne Department of Management, Working Paper no:4, s. 3 ‘den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.118.

²⁴⁵ A.e., s.165.

²⁴⁶ A.e., s.113-114.

²⁴⁷ Efe Baştürk, a.g.e., s.274.

3.6. Tüketici Tercihleri Manipülasyonu ve Tüketim Toplumunun Yaratılması

Neoliberal politikalara geçişle birlikte dünya pazarlarının küreselleşmesi sonucu Post-Fordist anlayış, tüketim ihtiyaçları yönetebilecek şekilde kurgulanmıştır. Toplumsal ve kültürel yaşam, kapitalizmin ve pazar işleyişinin güdümüne girerek gözetleme pratikleri, müşteri analizleri ile tüketici profilleri çıkartılmaya başlanmıştır. Tüketiciler, Fordizm'in standart seri üretim mallarını tüketen kitlesel tüketici kimliğinin ötesinde, Post Fordizm'in tek seferlik üretiminin yarattığı kendi niteliklerine uygun biçimde üretilen malları tüketen bireysel tüketiciler olmuşlardır. Gelişen enformasyon ve iletişim teknolojisinin sunduğu imkanlarla üreticiler, tüketicileri tüketmeye daha kolay bir biçimde ikna etmiştir. Tüketici davranışlarının gözetlenmesi merkeze otururken; tüketim alışkanlıkları, süperpanoptik gözetim ve enformasyon teknolojileri ile birlikte inşa edilmiştir.²⁴⁸

Modernizmin, bedeni üretken kılmak ve işgücünü hem disipline etmek hem de onu üretim süreci içerisinde ikame edilebilir bir nesneye dönüştürmek için üretimin sosyolojisini üreterek bedeni dönüştürücü pratikleri işlevsel kıldığı gibi post modernizm de tüketim sosyolojisi üreterek bedeni bu yeni duruma uygun kılmıştır. Üretim sosyolojisinde önemli olan, bedenin işgücü bağlamı içerisinde ikame edilebilir kılarak bedenleri birbirilerinin yerini alabilecek bağlamda kurgulayıp onları tikel var oluşlarından soyutlamaktır. Panoptikon, sapsmaları önleyecek veya kontrol edecek bir dizi disiplin uygulaması olarak bedenin olumsuzluğunu engellemenin mekânsal bağlamına işaret eder. Post modern paradigmanın bedeni kökensizleştirerek onu saf hareketliliği içerisinde ele alan kavrayışının asıl önemli tezahürü, bedeni kapatmanın tersine onu açmanın yollarını aramasıdır. Tüketim toplumu bedeni mekansızlaştırıp zaman aşırı kılarak farklılaştırmaya teşvik eder.²⁴⁹

Lyon'a göre kişisel verilerin ekonomik politiği üzerine Oscar Gandy'nin klasikleşen yapıtı The Panoptic Sort önemlidir. Gandy, "panoptikondaki kümeleme

²⁴⁸ Krishan Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 2004, s.47'den akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.76-77.

²⁴⁹ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.181-183.

ve sınıflandırma süreci analiziyle tüketici profili oluşturma süreciyle tüketici profili oluşturma sürecini birleştirerek ayrımcı teknolojinin işleyişini ana hatlarıyla belirlenmesiyle sonuçlanan ampirik bir kişisel bilgi ekonomi politiği incelemesi yapmıştır.” Şirketler, kendilerini potansiyel tüketiciler olarak özellikle çekici kılan bireyleri tanımlayarak, dışarıda bıraktığı belli potansiyel tüketicileri gözden çıkarır.

250

Gandy’e göre panoptikon, mekânsal-disiplin yöntemi olmaktan çıkarak giderek ekonomik yaşamın yeniden üretildiği yere dönüşmüştür. Gandy, panoptikon’daki kapatma dinamikleri yerine tüketici profillerinin hesaba katılarak mal ve hizmet sunumlarının gerçekleştirildiği bir evreye geçildiği söyler. Pazarlama faaliyetinin hedefindeki kişiler, belli sınıflandırmalar yoluyla tüketici profiline dair özellikleri kodlanıp mal ve hizmet piyasasının konusu haline gelirler. Sınıflandırma, panoptik kapatma pratikleri yoluyla bir kereliğine üretilerek daha sonra sabitlenmiş dar kapsamlı kimliklendirme ile değil, sürekli olarak yeniden üretilen, giderek sınırsız bir bağlama yerleşen olguyu işaret eder.²⁵¹

Gandy, “kişisel bilginin ekonomi politiği” tanımlamasıyla mal ve hizmetlerin piyasaya sunulması yerine üretilen malların hangi müşteri profiline tüketimine açıldığının bilgisini veren ve tüketiciyi kategorize eden işleyişi ortaya koymuştur.²⁵² Şirketlerin yeni pazarlara açılmak için tüketici havuzunu büyütülmesi gerekliliği, tüketimin denetimi ve manipülasyonu konusunu gündeme getirerek reklamcılığın büyük önem kazanmasının önünü açmıştır.²⁵³ Reklamın yeni ihtiyaçlar yaratması sonucunda o ürüne sahip olan kişiyi sadece ürün sahibi yapmaz; aynı zamanda o ürünün sağladığı yaşam idealini de yanında getirir.²⁵⁴ Böylece insanlar, satın aldıkları metalar ile belirli yaşam tarzlarını da satın alarak “yaşanmamış deneyimler”i

²⁵⁰ Oscar H Gandy Jr, *The Panoptic Sort: A Political Economy of Personal Information*, Boulder, CO:Westview, 1993’ den akt David Lyon, *Gözetim Çalışmaları*, s.68.

²⁵¹ Oscar H. Gandy Jr, *The Panoptic Sort: A Political Economy of Personal Information*’ den akt Efe Baştürk, *a.g.e.*, s.204

²⁵² Oscar H. Gandy Jr, “Coming to Terms with the Panoptic Sort”, D. Lyon ve E. Zureik (der), *Computers, Surveillance and Privacy* (içinde), Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996, s.152’den akt Efe Baştürk, *a.g.e.*, s.204-205.

²⁵³ Paul Virilio, *Enformasyon Bombası*, Çev. Kaya Şahin, İstanbul, Metis Yay., 2002, s.46’ den akt Merve Gücüyener, *a.g.y.*, s.98.

²⁵⁴ Jacques Ellul, *Teknoloji Toplumu*, Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yay., 2003, s.421’den akt Merve Gücüyener, *a.g.y.*, s.98.

yaşanmış gibi sunmayı başarırlar.²⁵⁵ Baudrillard'a göre "tüketim, nesnelerin bir hiyerarşinin içinde statüsel değerler olarak düzenlendiği toplumsal sınıflandırma ve farklılaşma süreci" olarak görülerek, bir grubu diğerinden ayırma ya da grubun kendi içinde farklılaştırma yaratabilmesi adına gerçekleşir.²⁵⁶

Bourdieu'ye göre beğeniler her zaman bir sınıflandırma özelliğinin göstergesidir. Tüketim tercihleri, meslek, sınıf ve yaşam tarzına dair fikir verir. Her sınıfın, sınıf içindeki her bir fraksiyonun beğenisini şekillendiren, bilinçdışı ve sorgulanmaksızın kabul edilen tercihlere gönderme yapan bir üslup birliğine işaret eden kendine ait bir "habitus"u vardır. Habituslar, her grup, sınıf ve bunlar içerisindeki fraksiyonların ayrıştığı farklılaştırıcı ve ayrıştırıcı özelliklere sahiptir.²⁵⁷

Bacock, satışa sunulan ürünlerin alıcıda uyandıracak tepkiler kodlanarak paketlenildiğini ileri sürmüştür.²⁵⁸ Post modern zamanda kimlikler, tüketimin sınırları içinde kurulmaktadır.²⁵⁹ Başka bir deyişle satın alınan ürünün kendisi, satın alan kişiyi anlamlandırmaktadır.

18.yy ünlü Aydınlanma filozofu olan Diderot, "Eski Sabahlığım İçin Pişmanlık" makalesinde literatüre "Diderot Effect"²⁶⁰ giren bir fenomeni ortaya koymuştur. Diderot, tek göz odalı, duvarların sıvaları dökülmüş bir evde çok fakir bir yaşam sürerken bir gün kırmızı bir sabahlık satın alır. Yeni aldığı sabahlığın eviyle uyumsuzluğunu fark eden Diderot, önce eski resimlerini yenileriyle değiştirir. Sonra yeni resimlere uygun bir deri koltuk, yeni bir masa derken evindeki bütün eski eşyaları yenileriyle değiştirmiş olur. Tüketim sarmalını ilk tarif eden kişi Diderot olduğu için Diderot Etkisi olarak anılan bu durumda, tüketicilerin satın aldığı metalar onların kimliğinin bir parçası olarak birbirlerini tamamlama eğilimindedirler. Tüketimle inşa

²⁵⁵ R. Crawford, "Computer Assisted Crises", G. Gerbner, H. Mowlana ve H. Schiller (der), **Invisible Crises** (içinde), CO: Westview Press, 1996, s.59' den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.209.

²⁵⁶ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2010, s.68'den akt Merve Gücüyener **a.g.y.**, s.100-101.

²⁵⁷ Pierre Bourdieu, **Pratik Nedenler-Eylem Kuramı Üzerine**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yay.,1995, s.23'den akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.100-102.

²⁵⁸ Robert Bacock, **Tüketim**, Çev. İrem Kutluk, Ankara, Dost Kitabevi, s.58.

²⁵⁹ Ali Ergür, "Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim", der: Barış Çoban, Bora Ataman, **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss.5-14, s10.

²⁶⁰ Scotty Hendricks, "How the Diderot Effect Explains Why You Buy Things You Don't Need", **Bigthink**, 16 Haziran 2018, (Çevrimiçi) <https://bigthink.com/scotty-hendricks/how-the-diderot-effect-explains-why-you-buy-things-you-dont-need>, 1 Nisan 2020.

edilen kimlikten ayrı düşen yeni bir eşyanın alınışı, başka bir bütünsel kimlik oluşturabilmek adına yeni bir tüketim sarmalına sürükler. Post modern toplumda da tüketiciler, yeni bir metaya ihtiyacı olduğu yönünde güdülenirler. Bu ihtiyaç hali, Bourdieu'cu perspektifle habituslara dahil olmak ya da Baudrillard'cı bakışla tüketime sembolik değer yüklemek gibi tüketici menşei de olabilir; karlılığı arttırmak adına şirketler tarafından yaratılan soyut bir güdüleme de.

Bauman'a göre "tüketim toplumunun gelişimindeki en büyük devrim, ihtiyaçların giderilmesinden (mevcut talebe yönelik üretim) ihtiyaçların yaratılmasına (mevcut üretime yönelik talep) geçilmesiyle"²⁶¹ olmuştur. Sıradan bir tüketici, Diderot Etkisi'nde olduğu gibi yeni bir ayakkabı aldığında o ayakkabıya uyumlu bir çanta, çantaya uyumlu bir ceket, cekete uyumlu bir pantolon, pantolona uyumlu bir gömlek, gömleğe uyumlu bir saat, saate uyumlu bir kemer almaya dair ihtiyacının olduğuna iknadır. En son aldığı kemer, ilk aldığı ayakkabıya uyumlu olmazsa, sarmal kendini tekrar edecektir. Şirketler de bu ikna sürecini hızlandırmak ve tüketiciyi manipüle etmek için reklam kampanyalarını buna göre dizayn ederler.

Tüketici davranışlarına odaklanan ve kişilerin satın aldıkları ürünlerin piyasadaki nicel dağılımına bakan şirketler, edindikleri bilgilerle kendi üretim, maliyet, sermaye analizlerini yapıp piyasadaki firmalara bilgi sunarak gelecekteki yönelim konusunda onları bilgilendirirler. Bu şirketler, yalnızca ürün endeksli enformasyon sunmayıp, bireylerin yaşamsal aktivitelerini de içine alan oldukça geniş bir takip ve bilgi sistemi kurarak bireylerin sadece tüketim tercihlerine değil, bu tercihler ile ilintili olduğu varsayılan yaşam tarzları, zevkler, alışkanlıklar gibi unsurlara da ulaşırlar.²⁶²

Çevrim içi alışveriş yaparak arkalarında veri ayak izleri bırakan tüketicilerin bilgilerini takiben şirketler; tüketicilere ait kişisel bilgileri satarak gelir elde etmektedir. Şirketler böylece doğrudan internetteki tıklamaları kontrol ederek potansiyel müşterilerinin geçmiş kaydını kolaylıkla çıkarabilmektedir.²⁶³ Cookies,

²⁶¹ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.139.

²⁶² Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.272-273.

²⁶³ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.69.

internet kullanıcılarının hangi siteleri ziyaret ettiğine dair verileri kaydetmenin bir yolu olarak şirketlerin reklamlarında kullanıcı hedeflerini belirlemelerini sağlar.²⁶⁴

İnsanlar, gündelik hayatın içinde, yılın her gününde farkında ya da farkında olmaksızın bankalarda, mağazalarda, ticaret merkezlerinde günlük işleriyle uğraşırken elektronik işaretlerden oluşan koca bir iz bırakır.²⁶⁵ Gözetim, disipline edici bir pratik olmaktan çıkarak gündelik ekonomik yaşamdaki alışveriş, üretim, tüketim gibi rutinelere sızması sonucu, insanların tercihleri üzerinden bir profil yaratarak üretimini bu profile göre düzenleyen şirketleri doğurmuştur.²⁶⁶ İnternetteki sitelerin her birinin ne kadar tıkladığı, o sayfada ne kadar kaldığı, hangi reklamlara tıkladığı gibi bilgiler kaydedildiği için internetteki her hareket bir gözetim ağıdır.²⁶⁷

Bilgisayar teknolojilerinin tüketici taleplerin yakından izleyebilmesini ve müşteriye özel ürünler üretilmesini fark eden kullanan şirketler, tüketim alışkanlıklarını izlemeye ve tüketimi yönlendirmeye başlamışlardır. Şirketler büyüyebilmek ve pazar paylarını arttırabilmek için tüketici bilgilerine erişmeyi hedef haline getirerek sahip oldukları büyüklükleri arttırmaya çalışırlar. Reklamcılık ve pazarlama sektörünün etkisiyle özneler, kendilerini ürettikleriyle değil, tükettikleriyle tanımlamaya başlamışlardır.²⁶⁸

Tüketim toplumunda şirketlerin satışlarını artırabilmesinin önkoşulu, ürünlerin ve hizmetlerin müşteri isteklerini karşılıyor olmasına bağlıdır. Ürünler, tüketicinin gelir ve ihtiyaç durumuna, hayattan beklentilerine uygun olursa satın alınır. Şirketler, bu noktada sadece yaşam tarzlarını tespit etmez; aynı zamanda bu yaşam tarzlarını biçimlendirip arzuları belirler. Bu yüzden şirketler, tüketicii gözetleyerek tanımak durumundadır. Tüketicilerin hobileri, demografik verileri,

²⁶⁴ David Lyon, **Gözetlenen Toplum**, s.88.

²⁶⁵ Mathiesen, **Internet and Surveillance**, s.xix ‘den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.136.

²⁶⁶ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.204.

²⁶⁷ İpek Sucu, “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı: 2, 2011, s.125-140, s.128.

²⁶⁸ Eugene Holland, “Şizofreniden Toplumsal Denetime”, **Gilles Deleuze’de Toplum ve Denetim** içinde s.73-84, Çev. B. Başaran, İstanbul, Bağlam Yay., 2005, s.83’den akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.77.

inançları ve tüketim alışkanlıkları sürekli olarak kaydedilerek şirketlerin her bir müşteriye ilgisini çekecek şekilde kampanyalar sunmasını sağlar.²⁶⁹

Bauman, tüketici bilgilerinin şirketler tarafından kullanılmasının değişen kapitalist sistem ve gözetim dinamikleri açısından önemli olduğunu düşünür. Bir kitap sitesinde tüketicinin göz atmakta olduğu ürünü kendisinden önce alan kişilerin tercihlerine göre tüketiciye tavsiye listesi sunar. Yani her tercih, sonraki müşterilerin seçimlerine rehberlik etmekte kullanılacak bilgiler üretir. Aynı şekilde Google'ın arama sonuçlarını o kişinin daha önceki aramalarına bakarak geliştirdiği mekanizması ile birbirinden farklı kişilerin aynı kelimeyi aratmasının sonucunda her birine farklı sonuçlar çıkar. Bunun yanı sıra Amazon.com'un tüketicinin sonradan satın almak isteyeceği veya kendisine hediye edilmesini istediği ürünleri listelediği ve dileyen herkesin görebileceği "Wish List" özelliği sayesinde tüketiciler, başkaları tarafından izlendiklerinden haberdar şekilde gözetim dinamiğinin altına girerler.²⁷⁰ Bauman'a göre wish List gibi uygulamalar bir nevi müşteri röntgenciliğidir.²⁷¹

Bauman'a göre Toyotizm'deki ihtiyaç yaratma zorunluluğunun ortaya çıkardığı yüksek pazarlama maliyetleri tüketiciye yüklenmektedir. Amazon'un sitesine giren tüketici, "sizin için seçilenler" başlığıyla karşılaşır. Tüketicinin geçmişte satın aldığı kitapların kayıtlarına göre oluşturulan listeler, tüketiciyi manipülasyona açık hale getirir. Tüketicilerin itaatli işbirliği sayesinde, Amazon servis sağlayıcıları tüketicinin seçimleri veya hobilerini neredeyse kendisinden daha iyi bilir hale gelmiştir. Tüketiciler, önerileri reklam gibi değil, alışverişi kolaylaştıran dostça yardımlar olarak görmeye başlar.²⁷²

Panoptikon, bir isteğe irade sağlamanın yolu alternatifsiz bırakmak üzerine kurulu, ödül yerine ceza mekanizmasını çalıştıran bir gözetleme biçimidir. Piyasanın düzenlediği gözetimde ise talebi harekete geçiren, seçimlerin manipülasyonu esastır. Manipüle edilen tüketicinin gönüllü, hatta hevesli işbirliği sinoptik bir kaynaktır. Bu

²⁶⁹ A.y., s.78.

²⁷⁰ Zygmunt Bauman, David Lyon, a.g.e., s.135-139.

²⁷¹ David Lyon, "9/11, Synopticon, and Scopophilia: Watching and Being Watched" Haz. Kevin D. Haggerty ve Richard V. Ericson, **The New Politics of Surveillance and Visibility**, Toronto, University of Toronto Press, 2006 'den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, a.g.e., s.137.

²⁷² A.e., s.139-145.

şekilde pazarlamaya özgür seçim dahil edilerek ve gönüllü kölelik sistemi oluşturularak varlığına kesintisiz bir alan bulur.²⁷³

Toffler, kişisel enformasyonun serüvenini market analojisi üzerinden anlatır.

“Tüketici, raftan tuzlanmamış margarin alıp kasada sırasını beklerken önündeki raftan bir TV Guide dergisi alarak bu aldıklarını kasiyere uzatır. Bu işlemlerin sonunda tüketiciden elde edilen enformasyonlar korkunçtur: malın türü, markası, hacmi ya da miktarı, normal margarin yerine tuzlanmamış margarin tercihi, alımın zamanı, onu alırken başka ne gibi mallar ve markalar aldığı, ödediği toplam hesap ve daha fazlasının yanında eğer tüketici ödemeyi kredi kartıyla yaparsa; aynı zamanda adını, adresini, posta kodunu, kredi enformasyonunu, aile gelirinin öğrenilebileceği bir kaynağı ve büyük olasılıkla pek çok başka bilgiyi vermektedir. Bunların hepsini birleştğinde ise kişinin yaşam biçimi, araba kullanma alışkanlıkları, yaptığı seyahatler, eğlence ve okuma tercihleri, ne kadar sık dışarıda yemek yediği, ne kadar alkollü içki, prezervatif, vs. satın aldığı, hangi kuruluşlara bağış yapmaktan hoşlandığı da ortaya çıkabilecektir.”²⁷⁴

Gözetim temelli bir diğer çalışma da Röger Burrows ve Nicholas Gane'in “sosya sınıf teorisi”dir. Kişilerin yaşadıkları yerlere göre gruplara ayırmak amacıyla jeo-demografik verilerin kullanılmasının günümüzde sosyal sınıfları ortaya çıkarmada kullanılan eski bazı yöntemlerden daha verimli olduğunu ve bu jeo-demografik sınıflandırmaların büyük ölçüde pazarlama endüstrisinde kullanıldığını iddia ederler.²⁷⁵

Crawford'un analizi de tüketici enformasyonun hareketliliği açısından önemlidir. ABD’de hanelerde kullanılan elektrik kullanımı ile ilgili veriler toplanarak ülkenin genel elektrik kullanımının haritasını çıkarılmaktadır. Fakat burada amaç kimin ne kadar elektrik kullandığına tespit etmek değil; elektrik kullanımına dair toplanan verileri şirketlerin ulaşabileceği bilgilere dönüştürülerek yatırım sahasına

²⁷³ A.e., s.150.

²⁷⁴ Alvin Toffler, **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, Çev. Belkıs Çorakçı, İstanbul, Altın Kitaplar Yay., 1992, s.115-116.

²⁷⁵ Röger Burrows, Nicholas Gane, “Geomographics, Software and Class”, **Sociology**, Volue:40, Issue:5, 2006, s.793-812’ den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**.97.

dair ipuçları sunmaktadır Böylece bir telekomünikasyon şirketi, elde ettiği veriler üzerinden ilgili coğrafyada kullanım profili hakkında bilgi sahibi olarak yatırım politikalarını bu bilgiler ışığında düzenleyebilmektedir.²⁷⁶

3.6.1 Kişiselleştirilmiş Reklamcılık

Şirketler, reklamcılık ve pazarlama stratejilerini direkt olarak doğru hedef kitlesine oynamak üzere revize etmiştir. Televizyona reklam vermek ya da kamusal alanlardaki ilan panolarına afiş yaptırmak gibi eski tip yöntemler, şirketin mal ya da hizmetini satabileceği müşteri potansiyelinin yanı sıra, çok daha fazla sayıda müşteri potansiyeli olmayan insanı da içine alır. Fakat şirket, çok fazla sayıda insana ulaşacak olan ama müşteri olarak ayartamayacağı kitlenin de reklam giderini üstlenmek zorundadır. Şirket, televizyona reklam verdiğinde, reklam dönmeye başladığı anda kaç kişinin televizyonun başında olduğu, bu kişilerin sahip olduğu cinsiyeti, yaş grubu, sosyo ekonomik durumu, ihtiyaçları, hobileri, zevkleri bir kumardır. Şirketler ise maliyetlerini düşürmek için bu belirsizliği en aza indirmek zorundadır. Bu yüzden potansiyel müşterilerinin kişisel bilgilerini veri havuzunda toplayarak ya da hali hazırda kişisel bilgilerin toplanıp istatistiğe döküldüğü pazarlama şirketlerinden bu istatistikleri satın alarak kendi potansiyel müşteri profiline uygun televizyon ya da radyo kanalında, uygun saatte bu reklamı yayınlar. Örneğin, bir erkek şampuanı şirketi, reklamını muhtemelen bir futbol maçı ya da futbol yorumu programından sonra; hijyenik kadın pedi satan bir şirket ise gündüz kadın kuşağı sırasında yayınlayacaktır. Böylelikle “müşteri potansiyeli bölü reklama maruz kalan kişi sayısı oranı”nı olabildiğince 1 tam sayısına yaklaştırmaya çalışacaktır.

Şirketlerin reklam ve pazarlama stratejilerinin en yeni boyutu “kişiselleştirilmiş reklamlar”dır. İnsanların akıllı telefon ya da bilgisayar kullandığı sırada, internette bir video izlemeden önce karşısına çıkan “yaşınız”, “cinsiyetiniz”, “eğitim durumunuz” gibi cevaplaması zahmetsiz çoktan seçmeli soru ya da soruların bulunduğu anketler, bir puzzle’ın parçaları gibi zamanla kişinin bütün profilini ortaya çıkarırlar. Bu anketlerin iki temel amacı olduğu söylenebilir. Birincisi, ortaya sunulan video içeriğini ya da bir şirketin satış sitesini ziyaret eden kişilerin profilini çıkararak

²⁷⁶ Efe Baştürk, a.g.e., s.280-281.

üreticinin müşteri profiline göre içerik üretmesini ya da mal ve hizmetini sunmasını sağlar. Örneğin, bir giyim firması, oduncu gömleği satın alan ya da oduncu gömlekleri satılan sayfada zaman geçiren müşterilerinin 18-35 yaş arasında olduğunu tespit ettiğinde, muhtemelen bu yaş grubunun daha çok kullandığı sosyal medya platformlarına oduncu gömleği ya da benzer minvalde ürünleri öne çıkaran reklam vermeye daha çok gönüllü olacaktır. İkincisi ise çıkarılan müşteri profili bilgilerini başka şirketlere satmak ya da reklam pazarlığında kullanmak. Örneğin, Pink Floyd konserini yayınlayan Youtube şirketi, videoyu izleyen müşteri profillerini çıkararak, reklam vermek isteyen şirketlerle bu enformasyon üzerinden pazarlık yapar. Bu içeriği, çoğunlukla 40 yaşının üzerinde ekonomik durumu iyi bir kitle izlemişse muhtemelen potansiyel müşteri profilini gören bir otomobil şirketinin bu yayın sırasında yapmak isteyeceği reklamın maliyeti artacaktır.

İzleyicilerin ya da şirketlerin gözüyle potansiyel müşterilerin ise bu enformasyon paylaşımından kaçması çok zordur. “Anketi geç” seçeneği çoğunlukla bulunmamakla birlikte, tüketici de bu “basit” bilgileri paylaşmak konusunda mahremiyet sorunu görmemektedir. Mahremiyet sorunu hissettirmeyen bu küçük puzzle parçalarının aynı IP adresi üzerindeki farklı tıklamalar yoluyla kişinin veri ikizini inşa etmesiyle, internet kullanıcısı, şirketlerin “saldırıları”na hazır hale gelir. Kullanıcının bu durumdaki tek savunması, ankete yanlış cevaplar vererek “sivil itaatsizlik” yapmak kalır fakat salt kişinin kendi iradesiyle katıldığı anketlerle değil; girdiği bütün internet siteleri, orada geçirdiği zaman gibi birçok farklı parametre kişinin veri ikizini inşa etmeye devam ettiği için anket yanıltma taktiği de boşa düşüyor gibi gözükmemektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü “kaçacak hiçbir yer yok” denebilir.

Kişiselleştirilmiş reklamcılık, gözetim faaliyetlerini gittikçe arttırarak akıllı telefon üzerinden ortam dinleme yöntemiyle kişinin duyguları ve talepleri hakkında enformasyon sahibi olup bu enformasyonları satışları arttırmak için araçsallaştırarak özneyi bilgi nesnesi haline getirdiği biyopolitik bir süreci işaret eder. Gözetlenenler (dinlenenler), arkadaşlarıyla kışın ne kadar soğuk geçeceğinden söz ederken sosyal medyayı açtıkları anda karşılaştıkları sponsorlu reklamların bir bot markası olması tesadüfi değildir. Gözetleyen (dinleyen), görülmeden gördüğü(dinlediği) bu

panoptik gözetimde, o anda birinin dinliyor olması önemsizleşerek, dinlenenin her zaman dinleniyormuşçasına hareket etmesine sebep olur.

Kişiselleştirilmiş reklamcılık stratejisi, sadece şirket ve potansiyel müşteri arasında değil, partiler ve seçmenler arasında da kullanılır. Örneğin, 2016 yılındaki ABD Başkanlık Seçimleri'nde Hillary Clinton'ın kampanyası sadece 66.000'de iken Trump'ın Facebook üzerinden yaptığı reklam sayısı 5,9 milyon civarındadır.²⁷⁷ Bugüne kadar, Facebook'un algoritmasının nasıl çalıştığına dair tam olarak bilgi sahibi olunamasa da²⁷⁸ Trump'ın ekibinin sosyal medya üzerinden yayınladığı reklamların seçmen profiline göre farklılaştığı bilinmektedir.²⁷⁹ Teksas'taki internet kullanıcısı, Trump'ın göçmenler hakkında daha milliyetçi söylemlerine –Meksika sınırına duvar çekilmesi gibi- maruz kalırken; New York'taki orta sınıf beyaz Amerikalı, liberal demokrasi altında konsolide edilmeye çalışılmıştır. Elbette bu farklılaşmanın geleneksel bir stratejinin devamı olduğu söylenebilir. Seçimden önceki mitinglerde başbakan ya da cumhurbaşkanı adayının gittiği şehrin futbol kulübünün atkısını boynuna dolması ya da demografik bölgelerin politik eğilimlerine göre daha güvenlikçi veya daha demokratik söylemlerde bulunması seçmenle arasında bağ kurmaya çalışmasıdır.

Çalışmanın 3.Bölümünde genel olarak enformasyon toplumunda bedenlerin verilere dönüşümünü gözetim ve denetimin nasıl mekansızlaştığını derinleştiren post panoptik ve superpanoptik kavramlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Biyopolitik sınıflandırma ile bedenin dijitalleşmesinin boyutlarının incelenmesi ise çalışmanın son bölümündeki biyopolitik güvenliğin normalizasyon toplumunu inşasına bir ön

²⁷⁷ Lan Bogost and Alexis C. Madrigal, "How Facebook Works for Trump", **The Atlantic**, 17 Nisan 2020, (Çevrimiçi) <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/04/how-facebooks-ad-technology-helps-trump-win/606403/>, 30 Nisan 2020.

²⁷⁸ Jennifer Grygiel, "Facebook Algorithm Changes Suppressed Journalism and Meddled with Democracy", **The Conversation**, 24 Haziran 2019, (Çevrimiçi) <https://theconversation.com/facebook-algorithm-changes-suppressed-journalism-and-meddled-with-democracy-119446>, 30 Nisan 2020.

²⁷⁹ Lan Bogost and Alexis C. Madrigal, "How Facebook Works for Trump", **The Atlantic**, 17 Nisan 2020, (Çevrimiçi) <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/04/how-facebooks-ad-technology-helps-trump-win/606403/>, 30 Nisan 2020.

hazırlık olduğu da söylenebilir. Aynı şekilde işçi denetiminin biyopolitikleşmesi ve tüketici tercihlerinin şirketler, seçmen tercihlerinin siyasal partiler tarafından manipölasyonunu ortaya koymak, beden üzerindeki gözetim ve denetim pratiklerinin mekansızlaşmasını göstermek açısından önem arz etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİYOPOLİTİK GÜVENLİĞİN NORMALİZASYON TOPLUMU İNŞASI

4.1. Normalizasyon Toplumu

Foucault'ya göre normlar düzenli kılınmak istenen bir nüfus kadar, disipline edilen bir bedene de ihtiyaç duyarak disipline edici kurumlar aracılığıyla var olur. Normalleştirme toplumu ise disiplin normuyla düzenleme normunun kesiştiği bir toplumdur.²⁸⁰ Disiplin ve düzenlemenin aynı anda var olmasıyla yaratılan normalizasyon toplumun mekanizması ise bu başlığın konusu olacaktır.

Althusser'e göre, devletin dini, öğretimsel (özel ve devlet okullar), aile, hukuk, siyasal, sendikal, kültürel (edebiyat, güzel sanatlar, spor), haberleşme (TV - radyo) gibi ideolojik aygıtları vardır. Devlet'in fiziksel gücü “zor kullanarak” işlerken ideolojik aygıtları ideolojiyi araçsallaştırırlar. Devletin fiziksel baskı gücünde ideoloji, ikincil bir işlev görür. Bu noktada bütünüyle baskıya dayanan bir aygıt olmadığını söylemek gerekir. Devletin fiziksel gücünü temsil eden kolluk kuvvetler bile gücünü kabul ettirmek için ideolojiyi kullanır. Hiçbir sınıf ideolojik aygıtlar olmadan iktidarını sürekli olarak elinde tutamaz. Althusser, bu noktada Sovyet devrimi örneğini verir. Lenin'in, devlet iktidarını eline geçirmiş olan Sovyet proletaryası, proletarya diktatörlüğünün geleceğini ve sosyalizme geçişi güvence altına almak için öğretimsel ideolojik aygıtın kendisinde de devrim yapmak gerektiği yönündeki çabasını ortaya koyar.²⁸¹

Devletin baskı aygıtını meşrulaştıran, egemen sınıfın ele geçirdiği ve uyumlu bir şekilde çalıştığı ideolojik aygıtlardır. Tüm ideolojik aygıtlar, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi hedefine yöneliktir. Bu noktada Althusser'in topluma Marksist altyapı-üstyapı dikotomisi gözlüğüyle baktığı ortadadır. Althusser'in kapitalist sistemi her seferinde yeniden üretmeye odaklanan ideolojik aygıtlarını, siyasi erkin

²⁸⁰ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, s.258.

²⁸¹ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul, İletişim Yay., 2000, s.20-65.

devamlılığı için Gramsci’ci bir kültürel hegemonya yaratması üzerinden okumak da pekala mümkündür. Althusser’e göre haber aygıtı ve kültürel aygıt, vatandaşları TV - radyoyla günlük milliyetçilik, toplumsal doğrular ya da popülizme maruz bırakır. Böylelikle birey, devletin istediği çerçevenin içerisine girerek yönetilmesi kolaylaşır.

Bireyin yönetilmesinin kolaylaşması için devlet ve birey aynı düzlemde buluşmak zorundadır. Althusser bu noktada bireylerin sahip olduğu farklı kimlikleri önemsizleştirerek üst bir çatı kimliği inşa eden “özneleştirme”yi ortaya atar. Althusser’e göre bir ideolojinin var olabilmesi için özneler ihtiyacı vardır. Özne, her ideolojinin kurucu kategorisi olduğuna göre, her ideolojinin bireyi özne kılması gerekmektedir. İdeolojiler, özne "oluşturma" altında var olabilir. Bu yüzden her ideoloji somut bireyleri somut özneler olarak çatı kimlikte buluşturur.

Althusser’in ideolojik aygıtlarını Marcuse’un “tek boyutlu insan”ıyla birlikte okumak gerekir. Marcuse’a göre devlet aygıtı salt sosyolojik açıdan gerekli meslek ve yetenekleri değil, tekil gereksinimlere karar verdiği için totaliterdir. Böylece devlet aygıtı, özel alanı kamusal içinde eritmektedir. Toplumun gereksinimlerinin çıkar çevreleri tarafından manipulasyonu yoluyla bireyin taleplerini inşa eder. Talepleri belirli çizgilere hapsederek oluşturan devlet, böylece sisteme karşı etkili bir karşıtlığın doğuşunu engeller.²⁸²

Marcuse, “gerçek” ve “yanlış” gereksinimler arasında ayrım yapar. Yanlış olarak kategorize ettiği gereksinimler, bireye toplumsal çıkarlar tarafından yukarıdan dayatılanlardır. “Reklamlar ile uyum içinde eğlenme, hareket etme ve tüketme, başkalarının sevdiklerini sevmeye ya da nefret ettiklerinden nefret etme gibi yürürlükteki gereksinimlerin çoğu bu yanlış gereksinimler sınıfına girerler.” Birey gerçek ve yanlış gereksinimlerin hangileri olduğu üzerine doğru kararı verebilecek durumda değildir. Bu noktada Marcuse’un ifade ettiği, hiç şüphesiz ki bireyin irade sakatlığıdır. Birey tam olarak hangisinin kendisinin gerçek tercihi ya da gereksinimi olduğu konusunda hiçbir zaman doğru kararı veremeyecektir. Çünkü bu ihtiyaç, gereksinim ve talepler üstten üretilmektedir. Marcuse, kitle iletişim araçlarının konut, besin, giysi gibi metaların alışkanlık inşa edildiğini söyler. Toplumsal ile bireysel

²⁸² Herbert Marcuse, **Tek-Boyutlu İnsan**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., 2010, s.14-20

gereksinimlerin birbirlerine dönüşümleri olasıdır. Radyo ve televizyonun kitlesel üretimleri ile birey şekillendirilir. Bu noktada Althusser'in ideolojik aygıtları, sinoptik bir etkiyle son kertede Marcuse'un tek-boyutlu düşünce ve davranış kalıbını oluşturur.²⁸³

Her toplumun birlikte yaşam pratiklerini kolaylaştırdığı toplumsal kurallarına ayak uyduramayan kişiler toplumun dışında kalır. İçeride kalmak isteyen birey, toplumun genel doğrularını uygulamaya daha çok motive olur. Kurumlar, gözetlenen ve kuşatılmış beden üzerinde biyoiktidarını kurar. Biyoiktidar, “yarattığı normalizasyon toplumunda, yasalardan bile daha etkili bir düzenleme aracı olma potansiyeline sahip olan normları kullanır”. Toplumun marjinal gördüğü kişiler, bir işe girmek ya da ikamet edecek yer bulmak gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için “normal”leşerek ya da kimliklerini gizleyerek var olmaya çalışır. Kontrolü sağlamak için normalizasyon toplumuna; normalizasyon toplumu için bedeni disipline etmeye; bedeni disiplinize etmek için beden üzerinde bilgi toplamaya; bilgi toplamak için de gözetlemeye ihtiyaç vardır. Bu yüzden normalizasyon toplumu gözetlenmeyi kolaylaştıran ve normalleştiren mekanları yaratır.²⁸⁴

4.2. Sinoptikon

Thomas Mathiesen, panoptikondan hareketle “sinoptikon” kavramını bularak panoptikondaki “azın çoğu izlemesi”nin karşısına, “çoğun azı izlediği” bugünün haberleşme araçlarını koyar.²⁸⁵ Mathiesen'e göre “içinde yaşadığımız izleyici toplumu, yalnızca az insanın çok insanı izlediği bir gözetim toplumu değil, aynı zamanda çok insanın az insanı izlediği bir kitle iletişim” toplumudur. Mathiesen'in bu noktadaki iddiası, sinoptikon ve panoptikonun birlikte çalıştığı yönündedir.²⁸⁶

Bourdieu'ye göre “medyanın bilinçli yönlendirmesi ve yanlış bilgilendirmesi sonucu söylemsel bir simgesel şiddet”ten söz edebiliriz. Simgesel şiddet, Bourdieu'ye

²⁸³ A.e., s.20-42.

²⁸⁴ Seda Hayal, a.g.y., s.13-14.

²⁸⁵ Thomas Mathiesen, “The viewer society: Michel Foucaults panopticon revisited”, **Theoretical Criminology**, v:2, I:1, 1997, s.215-34'den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, a.g.e., s.83.

²⁸⁶ David Lyon, **Surveillance After September 11**, s.19-20'den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları** s.202-203.

göre “itaat olarak algılanmayan itaatleri, kolektif beklentilere, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir.” Fiziksel meşru güç kullanma tekelinin yanı sıra “simgesel şiddet kullanma tekeli” de devlete aittir. Bourdieu’ye göre devlet, “belirli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde fiziksel ve simgesel şiddetin meşru kullanımı”nı tekeline alan bir güçtür. Fiziksel ve simgesel şiddet, normalizasyon toplumunun oluşmasını sağlar.²⁸⁷

Günümüzdeki panoptik etkiler, sinoptik etkileri şekillendirmeye yardımcı olması açısından sinoptikten ayrı bir biçimde düşünülemez. 11 Eylül saldırılarının görüntüleri bu etkiyi göstermek açısından yerindedir. 11 Eylül saldırılarından sonra Dünya Ticaret Merkezi’nin yanan görüntülerinin haberlerden düşmemesi, tehdidin devam ettiği hissini yaymaya yardımcı oldu.²⁸⁸ ABD’nin göbeği Manhattan’da, finansın ve dolayısıyla kapitalizmin kalbi Dünya Ticaret Merkezi’nin saldırıya uğraması ve televizyonda haftalarca hatta aylarca bu görüntülerin gösterilmesi, küresel bir tehdidin büyüklüğünü göstermek açısından son derece önemlidir. Bu küresel terör ve ortak düşmanın önlenmesi ise yeni ve daha fazla gözetim ve güvenlik tekniğinin yayılmasını kolaylaştıran bir gerekliliği doğurur.

Sinoptik öğeler, iktidarın belirlediği politik yol haritası öncesi ve sırasında iktidarın dilini ana akımlaştırarak ulusal kamuoyunu uyumlaştırır. Örneğin, televizyondaki haber ve tartışma programları, sınır ötesi askeri operasyonların zorunluluğu konusunda gündem oluşturarak kamuoyunu bu operasyona hazırlar. İktidara muhalefet etmek, güvenlikçi ve ulusal çıkarı dayanan popülist ana akım politik tarafından oyun dışına atılır. Ulusal çıkar odaklı, ulusal çıkara ulaşma konusundaki araçları kapsayan tartışma alanı, ulusal çıkar ve ulusal çıkarın karşısı olarak yeniden düzenlenerek ana akım politikaya muhalefet etmek, öteki kimliğini içeriden inşa eder. Böylece sinoptik öğeler, iktidarın politik tercihlerini merkeze alma

²⁸⁷ Pierre Bourdieu, **Pratik Nedenler–Eylem Kuramı Üzerine**, s.188’ den Merve Gücüyener, **a.g.y.**,s.92.

²⁸⁸ David Lyon, “9/11, Synopticon, and Scopophilia: Watching and Being Watched” Haz. Kevin D. Haggerty ve Richard V. Ericson, **The New Politics of Surveillance and Visibility**, Toronto: University of Toronto Press, 2006, s. 35-54’den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, ,s.83.

ve merkezdeki güçlü ana akım politik söylem karşısında duran eleştirel çıkışı ehlileştirme ya da ötekileştirme işlevi görür.

Bauman, gözetim ilişkisinin değişimini “iki numaralı yönetimsel devrim” olarak kavramsallaştırmıştır. Yöneticilerin görevi olarak görülen “sıkıcı, zahmetli ve eziyetli bütün kontrol görevlerini kontrol edilenin üzerine yıkılması”yla gerçekleştirilen yeni yönetim anlayışında, devrimin ontolojik beklentisinden farklı olarak iktidar ve makam sahiplerinde hemen hemen hiçbir değişiklik olmadığı için bu yeni durumu bir darbe olarak da ele alır. Yeni gözetim tekniğine dayanan bu yönetim ilişkisinde direkt bir yönetimden ziyade işten çıkarmayla tehdit edilen çalışanların kendi kendilerini yönetmelerini talep edilen bir süreç gerçekleşir. Sözleşmeyi uzatma hakkı, oyunu kurallarına göre oynayanların ödüllendirildiği, sürekli yinelenen bir rekabete tabi kılınmıştır. Bu işleyiş, sinoptikonu panoptikonun yerine geçirilmesidir. “Mahkumları içeride tutmak için yüksek duvarlar ve gözetleme kuleleri yapmak ya da gözetmen tutmak” gereksiz hale gelmiştir. Çünkü “kendini disipline etmesi ve disiplin üretiminin maddi ve fiziksel bedellerini ödemesi beklenen kişiler, idari disiplin kaygılarının nesnesi olanlardır”. Bu yüzden öznelerin “kendi duvarları örmeleri ve duvarların içerisinde kendi iradeleriyle kalmaları” beklenir. Ceza yerine ödülün, kuralların yerine baştan çıkartmanın, masraflı gözetmenlerin yerine arzuların konulmasıyla birlikte gözetleme kuleleri ve gözetleme kulelerini temsil eden bütün stratejiler dönüşüme uğrar. Kısaca “zorunluluğun kurbanlarını kovalamasının yerini gönüllülerin kölelik fırsatlarının peşinden koşması” alır.²⁸⁹

Bauman’a göre iki numaralı yönetimsel devrimle birlikte Bentham’cı panoptikonda bahsedilen yöneticilerin bireysel tutkuları ya da fiziki varlıkları yerine kontrol ve hâkimiyet için daha ucuz ve karlılığı çok yüksek olan yani çok daha iyi bir çözüm bulundu. İdari görevleri işleyişin alt ucundakilere devrederek kontrolün maliyetinden kurtulan yöneticiler için yönetmek oldukça kolaylaşır. Bu yönetim devrimini en iyi açıklayan örneklerden biri IKEA’dır. “Fabrikada üretilen malların montajını bu işi yapma ayrıcalığını satın alan müşteri”lere bırakır.²⁹⁰

²⁸⁹ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.84-89.

²⁹⁰ **A.e.**, s.154.

Gözetimin merkeze alındığı Truman Show filminde sinoptikon ile panoptikon birbirine karışır. İzleyeciler, 7/24 Truman'ı izlerken aynı zamanda gözetimin yani izlemenin de bir parçasıdır.²⁹¹ Aynı şekilde Biri Bizi Gözetliyor programında da korkunç gözetim figürünün sürükleyici bir eğlence halini alması, görünürlüğü bir kapandan ziyade eğlenceli bir yolculuk halini almasını sağlar. Bunun ötesinde “gerçeklik programları banyo ve yatak odasının kutsal özel alanlar olduğu yönündeki geleneksel düşünceyi de tersine çevirerek” özel alanları bütün sıradan, olağan, dünyevi ihtişamlarıyla kamusallaştırır.²⁹²

Biri Bizi Gözetliyor programında izleyici, “aynı anda hem gözetleyen hem de gözetlenen” durumunda olduğu için kendi toplumsal örüntüsünü ekranda görür.²⁹³ İzleyiciler, kendilerini her ne kadar “gözetleyen” konumunda yerleştirseler bile, gerçekte “gözetlenen” toplumun bireyleridir.²⁹⁴ Gözetleyen ve gözetlenen arasındaki fark silikleşmiştir. Çünkü gözetleyenlerin izledikleri, kendi özel alanlarında yaptıkları sıradan davranışlardır.

Sims oyunu da gözetimin eğlencelik unsur haline gelmesi açısından iyi bir örnektir. Sanal bir bebek evinin her şeyi gören oyuncular tarafından denetlendiği ve bakımının üstlenildiği bu oyunlarda gözetim asla sorunsallaştırılmaz.²⁹⁵

4.3. Banoptikon

Bigo, gözetim teknolojilerine kimlerin tabi tutulacağını belirlemede kullanılmasını “banoptikon” olarak adlandırır. Nancy ve Agamben’in geliştirdiği “ban” (yasak) kavrayışıyla Foucault’cu “optikon”un bir araya gelmesiyle oluşan banoptikon, küresel panoptikonun dışına atılan insan grupları yaratır. Bigo, bugünün panoptikonunun tek merkezli olmadığını, Foucault’cu dispoitifin de parçalı ve heterojen olduğunu savunur. Bigo, bunun ulus aşırı düzeyde bir güvensizlik biçimi olduğunu ve bu güvensizlik biçimi içindeki grupları risk ve tehdit düzeyleri ya da iç

²⁹¹ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.211.

²⁹² A.e., s.219.

²⁹³ Alper Altunay, “Biri Bizi Gözetliyor Programı ve Elektronik Gözetim”, **Kurgu Dergisi** s: 20, 2003, ss. 133-141, s.138.

²⁹⁴ A.y., s.140.

²⁹⁵ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.224-225.

düşmanlar gibi kategorize eden söylemleri, kurumları, mimari yapıları, yasaları analiz eder. Banoptikonun stratejik işlevi, bir azınlığın profilini istenmeyen olarak çıkarmaktır. Banoptikon, liberal toplumlar içerisinde olağanüstü haller rutinleştirecek kadar istisnai bir güce sahiptir. Gelecekteki potansiyel durumundan korkulan bazı grupları ve insan kategorilerini ötekileştiren profiller çıkarır. Son olarak da içeride kalan grupları normalleştirir.²⁹⁶

Didier Bigo, Agamben'in belli grupları sistematik bir şekilde dışlayan “ban” analizinin post-Foucault perspektifiyle “banoptikon”a dönüştüğünü²⁹⁷, Bauman ise banoptikon kavrayışının panoptikonun aksine “içeride tutma”ktan ziyade “uzak tutma”ya hizmet ettiğini söylemiştir.²⁹⁸ Bauman’a göre gözetim stratejisi günümüzde dikotomik iki amaca sahiptir: “bir cephede hapsetmek (ya da çitin içine almak), diğeri ise dışarıda bırakmak (ya da çitin dışında bırakmak)”tır.²⁹⁹ “Optikon” birilerini “ban”lamak gibi özel bir işleve sahiptir ve belgesizler, potansiyel teröristler, göçmenleri sınıflandırmaya yarayan bir gözetim içerir.³⁰⁰

Banoptik gözetimdeki asıl odak, kimin dışlanması gerektiği değil, kimlerin içeri alınması gerektiğidir. Boyne’a göre, mekan artık ıslah etme ortamı olmaktan ziyade ıslah edilmişlerin davet edildiği, negatif değil pozitif kurulan bir ortamdır. Odak, panoptikondaki gibi normal olan dışarının anormal içeriden yalıtılması değil, içeriinin dışarıdan yalıtılmasına kaymıştır. İçeriye dışarıdan yalıtım ise panoptik disipliner müdahaleler şeklinde değil; ifşayla gerçekleşir. Disipliner teknikler yoluyla kapatma pratiklerini mekansallaştıran panoptikon’un aksine banoptikon, içeriye dahil olma çabasıdır. Panoptikon, dışlanmışların kapatılarak disiplin altına alındığı gözetim teknolojisiyken banoptikon, gözetimi sıradan insanlara yönelterek, onların kendilerinin “normal” olduğunu ispatlamaya çalışmasını sağlar. Kişiler, kendini ve normal oluşlarını diğerlerinin gözetimine sunarak onay almaya ve içeriye dahil

²⁹⁶ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.75-77.

²⁹⁷ Didier Bigo, “Globalized (in)Security: The Field and the Banopticon”, içinde J. Solomon and N. Sakai (ed.), **Traces: A Multilingual Series of Cultural Theory and Transition**, Hong Kong, University of Hong Kong Press. 2005 ‘den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.99.

²⁹⁸ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.77.

²⁹⁹ **A.e.**, s.78.

³⁰⁰ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.99-100.

olmaya çalışır. Böylece banoptikon bir normalleşme ya da normalleştirme aracı olarak var olur.³⁰¹

Bauman'a göre "geçiş halinde olmak" ifadesi tanımı gereği mekânsal ve zamansal olarak başlangıç ve bitiş noktası belirlenmiş sınırlı bir süreci imler. Mülteci kampı, "seyahat esnasında uğranan bir ara-istasyon, konaklama yeri veya motel değil; bütün yolların tükendiği ve bütün hareketin nihayete erdiği son istasyon"dur. Yaşamları süresinde başka hiçbir yeri görmeden kamplarda doğan ve ölen insanların sayısı gittikçe artmaktadır. Mülteci kampı, sınırları dışında kalan tüm yerlerin yasak olduğu bir kapatılmaya işaret eder. Bir mülteci kampında olmak, hayatın olağan akışından dışarıda bırakılmak anlamına gelir. Agier'e göre "sürgün edileni insanlığın geri kalanından soyutlayan şey, onun kampa nereden geldiği değil, nereye gidemediği"dir. Bir mülteciyi de tanımlayan şey, nereden geldiği değil, kampın duvarlarına hapsedilmiş yaşıntısıdır.³⁰²

Bauman'a göre banoptikon kavramı "olağan şüpheliler" yaratır. Korkmaya meyil edilen, sınırların dışına çıkarılmaya zorlanan, yerleşim veya geçici ikamet hakkı reddedilen "öteki"ler, içeriden biridir, komşudur. Şehir hayatı içinde yaşayan bütün insanlar birbirine yabancıdır ve her yabancı öteki olarak kodlanır. Yabancıların tehlikeli olduğundan şüphelenilir ve bütün insanlar bir diğerine öteki olduğu için bir anlamda olağan şüphelilerdir. Bu yüzden insanlar, tehlikelerden ve tehlikeliler grubuna dahil olmaktan çekindiği için gözetleme ve dışlama faaliyetlerine onay verir. Güvenliği tehdit eden biri olarak görülmemek için yapılması gereken tek şey, güvenliği tehdit edenleri işaretlemek; dışlanmamak için dışlamaktır. Bu yüzden ötekini tespit etmeyi kolaylaştıran gözetim araçlarının varlığı meşrulaşır ve insanlar birer gözetim bağımlıları haline gelir. Tasvip edilmeyen bir azınlık grubunun mensubu olmaya dair korkular sabittir. Güvenlik pratiklerinin amacı, terörizm, hastalık, şiddet gibi bütün anormalliklerin tamamen dışlamak ya da en azından kontrol altına almaktır.³⁰³

³⁰¹ Roy Boyne, "Post-Panopticism", *Economy and Society*, Vol:29, Issue:2, 2000, s. 285-307, s.287'den akt Efe Baştürk, *a.g.e.*, s.213.

³⁰² Zygmunt Bauman, David Lyon *a.g.e.*, s.79-80.

³⁰³ *A.e.*, s.114-134.

Havaalanları, hareket ve kimliklendirme araçları bakımından belki de en katı gözlenen alanlar olarak sosyal sınıflandırma yaratır³⁰⁴ ve hem tüketim fırsatı hem de tehdit unsuru olarak geçen yolcuları eleyen bir “veri filtresi” işlevi görür.³⁰⁵ Bedenlerin “enforme edilmesi” beden hakkında veri paylaşmanın yanında sınıflandırmayı da mümkün kılar. Peter Adey'e göre, bu sınıflandırmanın çalışma prensibi, tehdit grupları arasında çifte standart uygular. Bin Amin ya da Beşir gibi Müslüman Arap bir isme sahip olduğunda gözetim faaliyetlerinin odağı haline gelir.³⁰⁶ “İngiltere’de, sözgelimi, şayet genç, siyahi ve erkek iseniz, görüntünüzün kapalı devre televizyonda çıkma olasılığı sokaktaki diğer grup fertlerine kıyasla çok daha yüksektir.”³⁰⁷

Durkheim’ın “suç teorisi”ne göre sosyo-ekonomik açıdan fakir ve zengin arasındaki uçurum genişlediğinde, zenginler fakirleri gittikçe daha fazla güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görecektir. Genişleyen gelir eşitsizliği sonucu, suç oranlarında hem gerçek hem de fark edilen artışlar görülebilirken, zenginlerin yol haritası fakirlere karşı önlemleri desteklemek ve suç tanımını genişletmek olacaktır. Böylece bu nefsi müdafaanın çerçevesi, hedef gösterilen suçluların ve masumların eşit derecede dışlanmasını kapsayacak kadar genişleyecektir.³⁰⁸

Perri 6, Durkheim’ın fikirlerinden yola çıkarak bu genişlemenin belli “şüpheli kategorileri”ne yönelik, kamusal alanlarda orantısız bir şekilde gözetim yaratacağını ifade eder.³⁰⁹ Durkheim’a göre modernite daha etkin güvenlik ve muhalefeti bastırma yöntemi arayışlarını besleyen sosyal adaletsizlik ve çatışma düzeylerini beraberinde getirir.³¹⁰ Baudrillard’ın öteki tanımlaması, bu noktada önem kazanır. Baudrillard’a göre öteki, öteki olduğu sürece ırkçılık yoktur. Öteki, risk olarak algılanabilecek

³⁰⁴ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.177.

³⁰⁵ A.e., s.178.

³⁰⁶ Peter Adey, “Surveillance at the Airport: Surveilling Mobility/Mobilising Surveillance”, s.1375’ den akt David Lyon, **a.g.e.**, s.179.

³⁰⁷ A.e., s.139.

³⁰⁸ David Lyon, **a.g.e.**, s.78.

³⁰⁹ Perri 6, “The Governance of Technology: Concepts, Trends, Theory, Normative Principles and Research Agenda”, **Paper Presented at the ‘Human Choice and Technological Change’ Conference**, Lisbon, Portugal, 24-5 Subat 2003’ den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.78.

³¹⁰ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.103-104.

şekilde yaklaştığında ırkçılık oluşur. Ötekini ötede tutma isteği de tam bu yüzdendir.³¹¹

Muzaffer Şerif'in "Otokinetik Deneyi", banoptik gözetime dayanan biyopolitik uygulamaların standart bir doğru etrafında "uygun" gruplar belirleyip tanımlanan kimliklere uymayan belli grupları dışarıda tutmasının temelini anlamlandırmak açısından önemlidir. Normlar, belirsizlik durumlarında eylemlerin hareket noktası olurlar. Deneyde karanlık bir odada sabit bir ışığın hareketinin yönü ve şiddeti sorulan denek, diğer deneklerle grup halindeyken yalnızken verdiği cevaplardan farklı cevaplar vermeye başlar. Devamında ise deneklerin bir standart geliştirip aynı cevabı verdiği görülür. Grup içerisindeki ilişkinin sonucunda cevaplar değişip tek bir cevapta bulunduğu için bu durum, "sosyal norm" olarak isimlendirilir.³¹²

Edward Said, Batı'nın kendi normları üzerinden Doğu'yu anlamlandırma çabası içinde olduğunu ve çabanın neden olduğu sonuçları ünlü "Oryantalizm" eserinde ortaya koymuştur. Said'e göre "oryantalizm, Avrupa'nın Doğu fikridir."³¹³ Doğu'ya dair olan kişilik, hayal, fikir ve deneyler kontrast yaratarak Batı'yı tanımlamasını³¹⁴ ve Batı'nın Doğu üzerindeki tahakküme dayalı yönetimini kolaylaştırmayı sağlar.³¹⁵ Bu yönüyle oryantalizm, öteki yaratarak kendini bu öteki kimliği üzerinden kurmaktır. Said'e göre "Doğu'yu inceleyen bir kişi ister Avrupalı ister Amerikalı olsun; kendi gerçeğinin zorladığı temel kuralların dışına çıkamaz."³¹⁶ Bu noktada bir grubu ya da bir özneyi tanımlayıcı her girişimin kendilik süzgecinden geçirerek Foucault'cu bakışla özneleri nesnelere dönüştürdüğünü söyleyebiliriz.

Medya, toplumun riski algılayış biçiminin şekillenmesinde ve banoptik gözetim yaratılmasında ciddi rol oynar. Örneğin, Avrupa'nın bir yerindeki terör

³¹¹ Jean Baudrillard, **Tam Ekran**, İstanbul, Yapı Kredi Yayın., 2004, s. 131.

³¹² Ülker Yükselbaba, "Milgram Experiment About Authority and Obedience", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Yıl 2017, Cilt:75, Sayı:1, 2017, s.227-270, s.30, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/30512/330060#author666140>

³¹³ Edward Said, **Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu**, Çev. Nezih Uzel, İstanbul, İrfan Yay., 1998, s.9.

³¹⁴ A.e., s.12

³¹⁵ A.e., s.14

³¹⁶ A.e., s.25

eylemi sırasında birkaç ABD vatandaşı etkilenmişse, bu durum Avrupa'ya gidecek ABD vatandaşı turist sayısını ciddi anlamda düşürürken; evdeki banyo küvetinde boğulan Amerikalılar'ın sayısının teröristler tarafından öldürülenlerden daha fazla olması kimsenin dikkatini çekmez.³¹⁷ Althusser'in "ideolojik aygıt" tanımlamasından hareketle medya, Gramsci'ci bir "kültürel hegemonya" yaratarak kimlerin dışarıda kalacağını belirleyen banoptik politikaları besler. 11 Eylül saldırısından sonra bir yorumcunun "bugünden sonra insanlığı bekleyen büyük olay, teknolojik ya da tıbbi bir buluş değil, ancak korku olabilir" diyerek durumu gözler önüne sermiştir.³¹⁸

Banoptikon'un, Fichte'nin "ben, benim" eşitlemesi ve Descartes'in "düşünüyorum, öyleyse varım." olarak nitelediği modern benlik tanımlamasını, kendi benliğinin meşruiyetini kendi tanımına uymayan kimlikleri ötekileştirerek kurmasına dönüştürdüğü söylenebilir. "Biz"nin varlığı verili olarak "öteki"ni doğurur. "Öteki"nin varlığı ise "biz"i hep bir arada tutar. Carl Schmitt'in "dost-düşman"³¹⁹ tanımlaması tam bu noktada önemlidir. Monahan, gözetim altyapılarının güvensizliği ve toplumsal eşitsizliği arttırdığını ve insanları birbirine bağlayanın "öteki"ne duyulan korku olduğu sonucuna ulaşır.³²⁰ Farklı kimlikler, merkezi ve sabit bir kimlik yanında var olur. Farklı kimliklerin farklılık talepleri dinlense bile asimetrik güç ilişkisinin olduğu Gramsci'ci "kültürel hegemonya" altında merkezileşmek ya da dışarıda kalmaktan başka seçeneği yoktur. Bu yüzden banoptik gözetime dayalı biyopolitik örgütlenme, tekil benliklerin kendi içindeki biricikliğini toplumsal doğru potasında eriterek farklılıkları kıran bir yapılanmaya sahiptir. Ana akım ve marjinal kimlik arasındaki ilişkide, aktörlerin pazarlık masasındaki gücü eşitsiz olduğu için, üzerinde oydaşılan fikirler, müzakere ile karşılıklı eşit tavizlerin verildiği nihai sonuç değil; hegemonun zaferidir.

Gramsci'nin ilk kez hegemonya modelini oluştururken kullandığı "madun" kavramı, "subaltern" olarak adlandırılan, Latince sub (alt) ve alter (öteki)

³¹⁷ Eleanor Singer ve Phyliss Endreny, , "Reporting on Risk: How the Mass Media Portray Accidents", , s.1-2. 'den akt Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.89.

³¹⁸ Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.7.

³¹⁹ Carl Schmitt, **Siyasal Üzerine**, Çev. Ece Göztepe, İstanbul, Metis Yay., 2006.

³²⁰ Torin Monahan, Surveillance in the Time of Insecurity, New Brunswick: Rutgers University Press, 2010, s.150'den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.116-117

sözcüklerinin birleşiminden türeyen; en genel kapsamıyla ekonomik, sosyal, politik ve kültürel olarak, homojenize iktidar hegemonyasının yapısal olarak dışındaki, kimlikleri bulanık, kökenleri sırt, hatta belirli adlara bile sahip olmayan, tarihsiz, sessiz ve kendi halinde yaşayan grupları tarif eder. Madunlar, yönetici sınıfın ihmal ettiği kültür alanında yürütülecek ideolojik ve siyasal yeniden yapılanma içeren madun direnişiyle “karşı hegemonya” oluşturabilir.³²¹

4.4. Biyopolitik Gözetimin Kılcallaşması

Gözetim³²², TDK’da “Gözetme işi”, “Himaye” ve “Gözaltı” anlamlarına gelmektedir. Gary T. Marx, gözetimle ilgili olarak verilen sözlük tanımlarının gözetim kavramını karşılayamadığını, yeni gözetim teknolojilerinin “şüpheli kişi” gibi kimliği önceden belirlenen bir kişiye değil; coğrafi alanlar, belirli zaman periyotları, ağlar, sistemler ve kişi kategorileri gözetmeksizin uygulanarak gözetim altına alınan objeyle gözetleyen arasındaki radikal ayrımın da değiştiğini ifade eder.³²³ Marx’e göre gözetim, uydu görüntüleri veya uzaktan izleme ile olduğu gibi uzaktan yapılabildiği için gözetimin “yakın gözlem” mantığı da çağdaş uygulamaları yakalayamamaktadır.³²⁴

Kutluer, “izleme” yerine “gözetleme” kelimesi seçerek “gözetlenen” ve “izleyen” arasındaki hiyerarşik mesafeyi gözler önüne serer. O’na göre mesafe, “kendi” ile “öteki” arasındadır ve “eğer gözetleme yerine izleme denirse aradaki mesafe kendi (self) ile ayna arasına düşer”. Fakat gözetim, kendini aynada izlemek gibi edilgen bir eylemi değil; “görünmeden gözetlemek” gibi hiyerarşik kontrole gönderme yapar.³²⁵

³²¹ Antonio Gramsci, **Prison Notebooks**, New York, International Publishers, 1971, s.152-153’ den akt Selin Kiraz, Seyra Kestel “Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm:Change.org”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, s: 53, 2017, s.139-163, s.143.

³²² Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>

³²³ Gary T. Marx, “What’s New About the ‘New Surveillance’? Classifying for Change and Continuity”, **Surveillance & Society Journal**, Vol.1, Issue 1, 2002, s. 9-29, s.10-11, (Çevrimiçi) <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3391/3354>

³²⁴ A.y., s.9.

³²⁵ Görkem Kutluer, “Panoptisizm ve Sanat”, der: Barış Çoban, Bora Ataman, **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss. 49-60, s.49.

David Lyon’a göre “Modern zamanlarda gözetim, kapitalizmin ekonomi politiğinin bir parçası olarak (Marx), bürokratik yapının bir ürünü olarak (Weber) ve ceza ve gösterişten öz disipline geçiş olarak (Foucault) görülmüştür.”³²⁶ Lyon gözetimi “etkileme, yönetme, koruma, yönlendirme gibi amaçla kişisel enformasyona dönük odaklı, sistemli ve düzenli ilgi”³²⁷ olarak tanımlamıştır.

Giddens, gözetimin tarihin başlangıcından itibaren olduğunu ancak yazının bulunuşunu takip eden kaydetme uygulaması ile başladığını belirtir. Weber’e göre “yazı, özellikle kayıt ya da çetele tutmak için bir idari aygıt aracı olarak kullanılarak devletin hem nesneler hem de kişiler üzerinde uyguladığı idari denetimin kapsamını genişletmek üzere bir şifreleme bilgisi sağlamaktadır.”³²⁸ Weberyan bürokrasi, “doğum ve ölüm kayıtları, nüfus ve kimlik bilgileri, sicil dosyaları, ikametgâh bilgileri, elektrik, su, askerlik, telefon idaresi kayıtları vs. gibi kişisel bilgiler içeren veri saklama tekniklerini ve bu verileri çağırma araçlarını geliştirdikleri bir yöntem”i ifade eder.³²⁹

Weber’e göre gözetime dayalı bürokratik mekanizmanın gücü, “örgütlerde doğrululuk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik, birlik, tam bağımsızlık, sürtüşmenin, maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılabilmesi”nden kaynaklanmaktadır.³³⁰ Bürokratik yönetim, denetimin rasyonelleştirilmiş bilgi ile yapılmasına işaret eder ve bu bilgi, devletin resmi sır tutabilmesi gibi yönetime olağanüstü güç sağlar.³³¹

Lyon, post modern biyopolitik kavrayışın temelini Weberyan bürokrasideki gözetim ilişkisi olduğunu düşünür. Lyon’a göre bürokratik örgütlenme, modernitenin temelini oluşturur. İsimlendirme, kimlik verme, kaydetme ve sınıflandırma bürokrasinin olmazsa olmazlarıyken işyeri, hastane, okul, hapisane gibi bütün

³²⁶ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.15.

³²⁷ **A.e.**, s.31.

³²⁸ Anthony Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, s. 66-67. ‘den akt Sevgi Kesim Güven, “Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet”, s.67-68.

³²⁹ Uğur Dolgun, **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, s.99’dan akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.30-31.

³³⁰ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s.308 ‘den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.y.**, s.70.

³³¹ Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, Çev. H. Bahadır Akın, Ankara, Adres Yay., 2005, s. 53’ den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.y.**, s.70.

kamusal alanlarda görülür. İktidar ise bu bürokratik faaliyetler ile kendini meşru kılar.

332

Geleneksel iktidarın insanları gözetlemesinin amacı, sistemin içerisindeki insanları denetleyerek sapmaları ya da farklı düşünceleri tespit etmek, bu farklı düşünceleri diğer bireylere de yaymaya çalışanları bulmak; bunun sonucunda da bu bireyleri itaat eden bireyler karşısında dışlayarak ötekileştirmektir. Öteki olmak istememeye dair olan içsel baskı, sistemin kurucu gücüne itaati sağlayarak toplumun kontrol edilmesi kolaylaşmaktadır.³³³

Staples, geleneksel gözetimin ayırt edici özelliğinin sorgulanmadan kabul edilip rutin bir şekilde uygulanmalarına olanak verecek devlet gücüyle ilgili olduğunu düşünür. Geleneksel gözetim, bireyleri hukuka uygun davranacak şekilde disipline ederek yöneticiler ve çalışanlar, polis memuru ve şüpheliler, öğretmen ve öğrenciler, ebeveyn ve çocuklar gibi asimetrik güç ilişkilerine dayanan otorite ilişkilerini sürdürülebilir kılmayı amaçlar.³³⁴

Staples'e göre geleneksel gözetim kişiseldir ve sistematik değildir. Örneğin, mağazadaki çalışanın varlığı potansiyel suçlu için caydırıcıdır. Dükkan sahibinin müşterilerini (müşterilerin de dükkan sahibini) tanıması, bir tür “kişisel sosyal kontrol” sağlayarak dışlanma korkusunun uyumu getirdiği, yakın ilişkiler yaşayan geleneksel toplumlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Post modern toplumda ise büyük kurumsal kitabevlerinde yarı zamanlı çalışan kişiler, hırsızları gözetleme ya da olası hırsız tanıma konusunda daha az yetkin durumdadırlar. Bu yüzden kitabevi yöneticileri gizli güvenlik kameralarına başvurarak sadece “şüphelileri” değil, “bütün müşterileri” gözetler. Kameralar bu noktada çalışanları da potansiyel hırsız kategorisi altında gözetler. Post modern gözetimde gözetleyen; bilgisayar sistemi, video kamera

³³² David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.119.

³³³ Eugene Kamenka, “Totaliterianizm” in A Companion to Contemporary Political Philosophy, 1992 ‘den akt İpek Sucu, “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı: 2, 2011, s.125-140, s.126.

³³⁴ William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States**, New York, St. Martin's Pres, 1997, s. 3’ den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.y.**, s.74.

ya da elektronik tarayıcı olarak gözetleyenin görünürlüğünü düşürüp topladığı enformasyonları video kaset ya da bilgisayar dosyası olarak kaydeder.³³⁵

Marx'a göre 15. yüzyılda dini gözetim, etkin bir karaktere sahiptir. Dini gözetimin odağında sapkınlar, şeytanlar ve cadılar arayışlarının yanında gündelik hayatın rutinindeki evlilik, ritüel ve dini temelli kurallar, doğumlar, evlilikler, vaftizler ve ölümlerin kayıtlarını tutmak vardır. 16. ve 17. yüzyıllarda, bilgi toplama ve kullanma kapasitesinin arttığı ulus-devletin ortaya çıkışı ve büyümesiyle, siyasi gözetim dini gözetime göre giderek daha önemli hale gelmiştir. Bürokrasinin ve refah devletlerinin büyümesiyle 19. ve 20. yüzyıllarda, sürekli artan sayıda yasa ve yönetmeliklere uygunluğu belirlemek amacıyla, gözetim içeriği sosyal güvenlikle çocukların ve hayvanların korunmasına kadar ayrıntılı kişisel bilgilere genişletilmiştir. Bürokratik olarak örgütlenmiş bir devletin varlığını sürdürebilmesi kişisel bilgilerin toplanmasına bağlıdır. Risk değerlendirmesi, tahmin, önleme ve rasyonel planlama da bu tür bilgileri gerektirir.³³⁶

Şerif Mardin'e göre gözetim, denetim ve disiplinin aracıdır. Gözetim, geçmişte de meşruiyetini Tanrısal, dini iktidara dayandırırken panoptikonun merkeze oturmasıyla birlikte meşruiyetin temeli dünyevileşmiş iktidara kaymıştır.³³⁷

Bauman'a göre bugünkü durum, "geç modernite", "post modernite" ya da "akışkan modernite" olarak yorumlanabilir. Zygmunt Bauman, modernitenin Marx ve Engels'in "katı olan her şey buharlaşıyor" kavrayışının ötesinde akışkanlaştığını anlatır. Bauman'a göre toplumsal kavrayışlar, yenilerinin oluşumundan önce varlıklarını kaybederek insan eylemlerinin referans noktaları halinde katılaşabilir.³³⁸

Bauman'a göre Panoptikon, mahkumların hareketini kısıtlayıp gardiyanların hareketini kolaylaştırırken yine de gardiyanlar zaman zaman fiziksel olarak görünmek zorundadır. Gardiyan, merkezde bulunan ofisinden hücrelerdeki mahkumlar

³³⁵ William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States**, s. 3-4' den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.y.**, s.80.

³³⁶ Gary T.Marx, "What's New About the 'New Surveillance'? Classifying for Change and Continuity", s. 17-18.

³³⁷ Şerif Mardin, Ne Demek İstedim? NTV Program Metni, 23 Mayıs 2008, <http://arsiv.ntvmsnbc.com> 'den akt Merve Gücüyener, **a.g.y.**, s.6-7.

³³⁸ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.14

tarafından görülmeden mahkumları kontrol etmelidir. Fakat günümüz akışkan modernitesi panoptik sonrası dönemdir.³³⁹ Bauman ve Lyon'a göre yeni gözetim anlayışı, havaalanında bilet kontrolünün akıllı telefonla yapılabilmesi gibi elektronik teknolojiler sayesinde fiziksel duvarları ve pencereleri büyük ölçüde gereksiz kılmaktadır.³⁴⁰

Bauman ve Lyon, gözetimin değişen doğası üzerine düşünür. İHA'ların ortaya çıkışı ve internetin yaygınlaşmasıyla anonimliğin ölümünü kolaylaştırmıştır. Birçok kullanıcının internetteki ziyaret ettiği sitelerin kaydedilip veri havuzunda saklanması, mahremiyetin bozulmasını mümkün kılmaktadır. Örneğin, Vancouver'daki sokak ayaklanmalarını fotoğraflayan bir serbest fotoğrafçının öpüşen bir çifti istemeden fotoğraflaması sonucu, kendilerine ulaşması bir günde gerçekleşebilmiştir. İnternete bir kez yüklenen bir fotoğrafın asla tamamen silinememesi göz önüne alındığında anonimlik düşüncesi topyekün değişime uğramıştır. Anonimliğin bu dönüşümünün sebebi, kamusal ve özel olan arasındaki ayrımın silikleşmesidir. Bauman'a göre gözetimin çağdaş versiyonunun en çarpıcı özelliği, karşıtları işbirliği yapmaya zorlamayı, ve ikna etmeyi başarmasıdır. Bauman'a göre Bauman'a göre "hiçbir zaman yalnız olamamanın verdiği eski panoptik kabus, post modern toplumda bir daha asla yalnız kalmak istememe (terk edilmeme, görmezden gelinmeme ve ihmal edilmeme, damgalanmama ve dışlanmama) umuduna dönüşerek ifşa edilme korkusu fark edilme hazzı" tarafından bastırılmaktadır. Bu sebeple izlenmeye dair korkular korku olmaktan çıkarak tercih edilir hale gelmiştir.³⁴¹

Biyopolitik gözetimin kılcallaşması olarak tanımlanan; gözetimin her yerdeliğine olan vurgunun Foucault'cu bir okuması olduğu söylenebilir. Bu başlıkta geleneksel gözetim politikalarından postmodern gözetim pratiklerine geçişin politik altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bir sonraki başlıkta ise gündelik yaşamdaki yansımalarına odaklanılacaktır.

4.5. Biyopolitik Gözetimin Gündelik Yaşamdaki Tezahürü

³³⁹ Zygmunt Bauman, **Liquid Modernity**, Cambridge, Polity, 2000, s.11-12.

³⁴⁰ Zygmunt Bauman, David Lyon, **Akışkan Gözetim**, s.15

³⁴¹ A.e., s.32-37

David Lyon, gözetimin temelini eski modern devletlerin iktidar alanını vatandaşlarından ayırmasıyla ortaya çıkan vatandaşlarını denetleme zorunluluğunu askeri örgütlenmelerin bürokratikleştirilmesi yoluyla gerçekleştirerek gözetim faaliyetlerinin doğduğunu belirtmiştir.³⁴² Lyon'a göre geleneksel orduda çadırlar, otorite ve denetleyici yapıyı tekrarlar bir şekilde kurulup komutanların çadırları alt rütbelilerin çadırlarını tepeden görecektir. Böylelikle iktidar gerekli enformasyonu toplayarak disiplini sağladı.³⁴³

Lyon'a göre gözetime bağlı sınıflandırma yöntemleri modern zamanlarda devlet iktidarının temelini oluşturmuştur. Örneğin, 1948-1993 yılları arasındaki Apartheid rejimi Güney Afrika'sında, her Afrikalı işçinin kişisel özgeçmişi ve eylemlerini içermesi amaçlanan nüfus cüzdanlarına dayanan merkezileşmiş, enformasyon temelli polis devletin varlığıyla devletin idari gözetim aygıtına dayanan gücü, Apartheid sınıflandırma sistemi ile perçinlemiştir.³⁴⁴

Modern gözetim faaliyetleri ile iktidarın vatandaşları hakkında enformasyon toplamaya çalışmasının Osmanlı Devleti'nde de dramatik bir karşılığı bulunmaktadır. 2.Abdülhamit döneminde yoğun bir şekilde kullanılan gözetleme faaliyetleri, "Hafiyye Teşkilatı" aracılığıyla gerçekleşmektedir. Hafiyye, tahkikat memuru anlamına gelirken "işleri gizlice soruşturan, tahkik eden kişiye hafiyye memuru veya kısaca hafiyye" denilmiştir. "Jurnal" ise "polis tarafından düzenlenen rapor" anlamını gelir ve hafiyyelerin oluşturdukları raporlara denilir.³⁴⁵ Hafiyye Teşkilatı'nda devletin kendi çalışanı olan hafiyye memurları olduğu gibi valilik, ordu komutanlığı, hakimlik, bürokratiklik, yazarlık ve gazetecilik gibi muhtelif görevlerde bulunan sıradan insanlar da bulunmaktadır.³⁴⁶ Böylece devlet, bu gözetmenler aracılığıyla gözetleme faaliyetlerini profesyonel anlamda gerçekleştirir.

³⁴² David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.77.

³⁴³ A.e., s.49.

³⁴⁴ Keith Breckenridge, "Verwoed's Bureau of Proof, Total Information in the Making of Apartheid", *History Workshop Journal*, 59, 2005, s.83-108' den akt David Lyon, **a.g.e.**, s.55.

³⁴⁵ Mehmet Ali Beyhan, "2.Abdülhamit Döneminde Hafiyye Teşkilatı ve Jurnalciler", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, Cilt:0, Sayı:8, 1999, s.65-83, s.68

³⁴⁶ Hilmi Kamil Bayur, **Sadrızam Kamil Paşa: Siyasi Hayatı**, Ankara, Sanat Kitabevi, 1954, s.192'den akt Mehmet Ali Beyhan, **a.g.y.**, s.70

Gözetim faaliyetlerinin gündelik hayata bu kadar sirayet etmesinden önce askeri alan, hem rasyonel disiplinin hem de bugünün gözetiminin temeli olan birtakım teknik gelişmelerin ilk modern örneklerini sunar. Devlet idaresi ve nüfus sayımı, gibi dinamikler insanların detaylı bilgilerini denetleyerek geleneksel gözetimin temelini oluşturur. Polis faaliyetleri ve suçla mücadele, pazar araştırmalarıyla şirketler tarafından tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi, konum teknolojilerinin kullanımıyla beraber siber pazarlama tekniklerinin gelişmesi gibi faktörler, gözetim pratiklerini gündelik hayatın merkezine koyar.³⁴⁷

Tüm dünyadaki kapalı devre televizyon kameralarının beşte biri, aynı zamanda Avrupa'daki en büyük kapalı devre televizyon sayısına sahip İngiltere'de insanların gündelik hayatlarını sürdürürken günde yaklaşık 300 kez görüntülerinin kaydedilmesi oldukça muhtemeldir.³⁴⁸ Gündelik hayatın rutinindeki banka işlemleri, seyahat etmek, telefon etmek gibi dinamikler, rutin bir şekilde kaydedilerek depolanır. İnsan bedenlerinden gözetim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bu veriler, ulus içi ve ulus ötesi dolaşıma sokulur. Böylelikle insan bedenlerinin fiziksel halinin yanı sıra bedenden elde edilen veriler de gözetime tabi tutulur.³⁴⁹

Küçük çocuk sahibi olan ebeveynler bakıcıların çocuklarına nasıl davrandıklarını izleyebilmek için satın aldıkları “dadı kamerası”yla gözetim sistemlerinin içine dahil olmaktadır. “2003 yılında bir Amerikan ebeveyn dergisinin yaptığı anket, annelerin yüzde 82’sinin çocuklarının uygun bakım ve ilgiyi kuşkulandırmalarını gerektirecek herhangi bir durum söz konusu değilken bile, dadılar gizlice kameraya çektiğini göstermiştir.”³⁵⁰

Amerikalı bir performans sanatçısının gözetleme pratiklerine insanların verdiği tepkilerin farklılıklarını göstermek için eline bir kamera alarak izinsiz çekim yapması sonucu ulaştığı sonuçlar ilginçtir. “Surveillance Camera Man” olarak kendini

³⁴⁷ David Lyon, **a.g.e.**, s.12-13.

³⁴⁸ Roy Coleman, **Reclaiming The Streets: Surveillance, Social Control and the City**, Cullompton, UK, Willian, 2004, s.4’den akt David Lyon, **a.g.e.**, s. 64.

³⁴⁹ **A.e.**, s.17.

³⁵⁰ P. Burson, “Use of Nannycams Raises Issues of the Ethics”, **Parents Rights, Fourth Worth Star-Telegram**, 19 Ocak 2005, www.azcenral.com/fami-lies-/articles/0119videotaping19.html/ ‘den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.29.

isimlendiren sanatçı, elinde kamerası ile kamusal alanlardaki insanları filme almış ve tepki gösterenlerin sabitlenmiş güvenlik kameralarından değil de elindeki kameradan neden rahatsız olduğunu anlamaya çalışmıştır. İktidarın görünmeden gözetlemesine tepki vermeyen insanlar, şahsi bir kamera ile kayıt altına alınmaya sert tepki gösterirler. Halbuki kamerayla çekim yapan kişiye şiddet uygulamadan önce aynı kişi, sayısız kamera tarafından izlenmiştir.³⁵¹

İnsanların devletin gözetim pratiklerine sessiz kalırken ve hatta teşvik ederken mahremiyetini üçüncü bir şahısla paylaşmak istememesinin sebebi, bu görüntülerin kullanım amacına dair güvensizlik olabilir. Devlet tarafından yapılan gözetimin suçları oluşmadan önlemek ya da suçluları tespit etmek gibi kutsal meşruiyet zeminleri vardır. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için insanların kesintisiz işbirliği gerekiyken, mahremiyetini belirsiz sebepler için tehdit eden bir hiyerarşik eşitin gözetim pasaportu yoktur.

Tam bu noktada ise Gary T. Marx'ın gözetimin çağdaş taktiklerine göz atmak yerinde olacaktır: Evine yerleştirdiği kameradan bebek bakıcısını izleyen ebeveynler, iş arayan kişilerin verilerinden oluşan bir bilgi havuzu, işyerlerindeki müşterilerin hareketlerini izleyen güvenlik kameraları, işçilerini izleyen patron, uyuşturucu veya alkol kullanımını denetlemek için saç ve kan analizi, DNA ve parmak izleri post modern gözetime örnek olarak verilebilir.³⁵² Marx'ın da ifade ettiği bütün çağdaş gözetim pratikleri, hayatımızın her alanına sirayet etmiş gözükmektedir. Bir sonraki başlıkta ise bireylerin bu gözetim pratiklerine verdikleri tepkiler incelenecektir.

4.6. Biyopolitik Gözetime Tepkiler

Marx'a göre gözetlenenler ve gözetlenenler arasındaki ilişki, stratejik hamleler içerir. Gözetlenenlerin her biri farklı stratejilerle gözetimden kaçınmak isteyebilir. Bu stratejiler, birbirini dışlamak zorunda değildir.³⁵³ Marx, gözetlenenlerin kendi

³⁵¹ Görkem Kutluer, "Panoptisizm ve Sanat", der: Barış Çoban, Bora Ataman, **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss. 49-60, s.51-52.

³⁵² Gary T.Marx, "What's New About the 'New Surveillance'? Classifying for Change and Continuity", s. 12-13.

³⁵³ Gary T.Marx, "A Tackin the Shoe: Neutralizing and Resisting the New Surveillance", **Joumal of Social Issues**, Vol:59, No:2, 2003, s.369-390, s.374, (Çevrimiçi)

gizliliklerine istinaden 11 farklı direniş stratejisi (Keşif Hareketleri Kaçınma Hareketleri Sırtına Binme Hareketleri Manevra Hamleleri Bozma Hamleleri Engelleme Hareketleri Maskeleye Hamleleri Kıırma Hamleleri Reddetme Hareketleri İşbirliği Hamleleri Karşı Gözetim Hamleleri) belirleyebileceğini ortaya koymuştur.³⁵⁴

Keşif hareketleri, Gözetim tespiti olarak bilinen keşif hamlelerinin amacı, gözetimin faaliyette olup olmadığını ve nerede olduğunu bulmaktır. Örneğin, sürücüler polis radarlarına yaklaştığı konusunda uyarı veren aygıtı sahip olarak yavaşlar.

Kaçınma hareketleri aktif olmaktan ziyade pasiftir ve geri çekilmeyi içerir. Gözetimin mevcut olmadığı veya ilgisiz olduğu varsayılan zamanlarda ve yerlerde gerçekleşir. Örneğin, müşteriler alışverişlerinde müşteri kartı kullanmayarak ya da gerekli belgeleri doldurmayarak gözetimden sakınır.

Sırtına binme hareketleri, gözetleme faaliyeti kaçınma yapamayacak şekilde doğrudan gerçekleşir. Bireyler, kontrol sırasında meşru bir özneye veya nesneye eşlik ederek veya ona eklenerek korunmaktadır. Giriş-çıkış kontrolleri gibi güvenlik eşikleri örnek olarak verilebilir. Erişim kartı gerektiren sistemlerden geçmek için meşru erişimi olan bir kişinin arkasından kapının açık kalma süresi içinde hızla yürünerek kontrol cihazı etkisizleştirilebilir.

Manevra tekniği, başkasının kimliğini kullanmayı gerektirir. Örneğin kişi başkasının yerine sınava girerek ya da başkasının yerine imza atarak gözetimi ve kontrolü atlatmaya çalışır.

Bozmak ya da çarpıtmak olarak isimlendirilebilecek bozma tekniğinde gözetimin sonucunda teknik olarak geçerli sonuçlar çıkarken; gözetimden elde edilen bulgular yanıltıcıdır. Örneğin, klavyeye bastığı tuş sayısına göre çok çalıştığı düşünülen bir işçi, gerçekte olduğundan daha yüksek verimlilik izlenimi kazanmak için tuşlara daha sert vurur. İkinci bir örnek de yalan makinesine bağlanan bir kişi, ayakkabısının altına çivi çakarak, verdiği cevaplardan stres ölçümü yapan makineyi

https://www.researchgate.net/publication/248814972_A_Tack_in_the_Shoe_Neutralizing_and_Resisting_the_New_Surveillance

³⁵⁴ A.y., s.374-385.

yanıltır. Bu örnekte de teknik olarak bir sonuca ulaşılır ama gözetimden elde edilen bulgular hatalıdır.

Engelleme hareketleri ile gözetlenenler, kimliğini, görünümünü veya konumunu gözetmen için kullanılamaz hale getirerek gözetimi fiziksel olarak engellemeye çalışır. Örneğin, kapalı devre televizyon kameralarının görüş alanındayken şapkanın yüze doğru düşürülmesi ile yüzünün ve dolayısıyla kimliğinin tespiti zorlaştırılır.

Maskeme hareketleri ise orijinal bilgiler korunduğu için engelleme içerir. Ancak gözetlenen kişinin kimliği, statüsü ve / veya konumu ile ilgili olarak aldatmayı içermesi öncekinin ötesine geçer. Bu teknikteki amaç, sahte seri numaraları kullanmak ya da kılık değiştirmek gibi tanımlanma izlerini ortadan kaldırmaktır. Maskeme tekniği olmadan engelleme metotları dikkat çeğirabileceğinden (örneğin, plaka numarası olmayan bir araç, seri numarası çıkarılmış bir silah, anonim bir e-posta) yeterli bir koruma sağlamaz. Bu yüzden maskeme tekniğinde plakların rakamları değiştirilir ya da takma bir isimle mail adresi alınır. Böylelikle gözetim mekanizması istendiğı gibi çalışmasına rağmen toplanan bilgiler yanıltıcıdır.

Kırma tekniğı gözetim cihazını çalışmaz hale getirmek için hareket eder. Elektrik ve telefon hatlarının devre dışı bırakılması, bir kapalı devre video monitörünün spreyle boyanması veya üzerine bir lazer yansıtarak çalışmasının engellenmesi örnek olarak verilebilir.

Yukarıdaki stratejiler, gözetlenenlerin gözetime bir tür ret cevabıdır fakat reddetme metodu, radikal bir ret biçimi olarak gözetime “hayır” demektir. Bu şaşırtıcı derecede basit yanıt, otoriteye bağılılığın reddi anlamına gelebileceğı için beklendiğı kadar yaygın değildir. Örneğin, herhangi bir işlem için talep edilen telefon numarası ya da adres bilgisi verilmeyerek kişisel bilgilerin paylaşılmasının reddedilmesidir.

İş birliğı hamleleri, gözetimi yanıltmaya çalışan kişilerle gözetimi gerçekleştirenlerin işbirliğı yapmasıdır. Gözetimi yapanlar, genellikle kontrol sistemlerine erişebilir olduğı için sahip oldukları bilgileri kötüye kullanabilirler. Örneğin, alkollü bir şekilde araba kullanmaktan dolayı tutuklanan oğlunun polis şefi tarafından bilgisayar kaydının silinmesi gibi kişisel nedenlerle yapılabileceğı gibi;

sosyal yardım alan annelerin çevirdiği dümenlere göz yuman bazı sosyal hizmet görevlileri gibi farklı nedenlerle de yapılabilir.

Karşı gözetim hamleleri, gözetim yapanları araştırmayı içerir. Marx'a göre günümüzde gözetim teknolojilerine erişim ve kullanımda geçmişten daha fazla eşitlik vardır. Ancak, bugün bile gözetlenenler ve gözetleyenler arasında tam bir denklikten bahsedilemez.

Aktif direniş alanında, şüphesiz ki pek çok farklılık görülür. Bazıları, faal direnişin, kişisel verilerin nasıl toplanacağına ve depolanacağına, bunlara kimlerin hangi koşullar altında erişebileceğine yasal sınırlar getirilmesi için siyasi baskı oluşturması gerektiğine inanır. Ancak yine bazılarına göre ise, bu, kaçınma, gizlenme ve belki de 1991 öncesi Güney Afrika'da Apartheid karşıtı aktivistlerin yaptığı üzere nüfus cüzdanlarını yakmak ya da Olimpiyat güvenlik makinesi kenti işgal ettiğinde kızgın Atinalıların yaptığı üzere, kapalı devre televizyon kameralarını sprey boyalarla boyamak gibi doğrudan eylem anlamına gelir.³⁵⁵

4.6.1 İkilemde Kalmak

Lyon'a göre, gözetim teknolojilerin getirdiği yeniliklerin, yaşam kalitesine olumlu katkılar olarak görülmesinin nedeni, gözetimin meşruiyet altyapısı olabilir. Gözetim, insanlar için salt iyi ya da salt kötü olmadığı için kişisel bilgilerin saklanması, işlenmesi ve veri tabanlarının kullanılması konusunda ikilemler vardır.³⁵⁶

Bireyler, uyuşturucu kontrolleri yapılmasının, parmak iziyle giriş-çıkışların denetlenmesinin ya da okullara kapalı devre kameraların yerleştirilmesinin makul gerekçeleri olduğuna dair kendini ikna eder. Bireyler, güvenlik ve emniyet gibi makul gerekçeler için gözetim araçlarının varlığıyla gerçekleşen mahremiyet kayıplarını basitçe ödenmesi gereken bedeller olarak görmektedirler.³⁵⁷ Ayrıca gözetimin bu kadar makul gerekçelerinin olması, gözetime karşı çıkmanın maliyetlerini de artırır.

³⁵⁵ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.234.

³⁵⁶ David Lyon, **Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi**, 155'den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.y.**, s.19.

³⁵⁷ William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in the United States**. New York, St. Martin's Pres, 1997, s.130'den akt Sevgi Kesim Güven, "Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti", **Gözetim Toplumu Panoptikon**, İstanbul, Ege Basım, 2016, ss. 15-31, s. 19.

Staples'in vurguladığı gibi gözetim ve disiplini reddeden kişiler, suç işlemeye dair olağan şüpheli olarak görülür.³⁵⁸

Kapalı devre kamera sistemlerinin varlığıyla, suç işleme potansiyeli olan kişilerin suç işlemekten cayması, diğer insanlar açısından oldukça rahatlatıcıdır. Lyon'a göre bu durum gözetlemenin kendine meşruiyet zemini bulması açısından önemlidir. Bu güvenlik ve emniyet faydaları ile gözetimin gerçekleştiği sosyal ortam gözetime hazır hale gelmektedir.³⁵⁹

4.6.2 Öğrenilmiş Çaresizlik

Öğrenilmiş çaresizlik, insanların kontrol edemediği durumları yaşamasının ardından tepkilerinin sonucu etkilemeyeceğini öğrenerek, benzer durumlarla karşılaştığında da içinde bulunduğu durumdan kurtulmaya çalışmamayı imler.³⁶⁰ Kişinin repertuarındaki tepkilerin gelecek sonuçları etkilemeyeceği beklentisi, tepki verme ve karşı koymada azalma gibi motivasyonel; “sonuçları kontrol etmek için var olan imkânları algılamada yetersizlik” gibi bilişsel; üzüntü ve azalan öz saygı gibi duygusal sorunların ortaya çıkmasına neden olur.³⁶¹ Hatta bu durumun artışı hayatın her alanını etkileyerek kişide depresyon görülmesine sebep olur.³⁶² Öğrenilmiş çaresizlik, bireylerin toplum içinde nelerin doğru nelerin yanlış olarak görüleceğini içselleştirmesini sağlayarak toplumsal normları içinde kalmayı tercih etmesine sebep olur.³⁶³ Birey, normların dışına her çıkmaya çalıştığında maliyetleri üstlenmek

³⁵⁸ William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in the United States**, s. 132'den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.e.**, s. 21.

³⁵⁹ David Lyon, **Gözetlenen Toplum**, s.277-278'den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.e.**, s. 20.

³⁶⁰ D.S. Hiroto, “Locus of Control and Learned Helplessness”, **Journal of Experimental Psychology**, 102, 1974, s. 187-193'den akt Sevdâ Bulduk, “Öğrenilmiş Çaresizliğin Genelleme Sorunu: Görev Etkisi”, **Türk Psikoloji Dergisi**, Cilt 17, Sayı: 50, 2002, s.77-93, s.78.

³⁶¹ Susan Hoeksema, Nolen Gargus, vd., “Learned Helplessness in Children: A Longitudinal Study of Depression, Achievement, and Explanatory Style”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol. 51, Issue 2, 1986, s. 435-442, s.435'den akt Sevgi Kesim Güven, **a.g.e.**, s. 21-22.

³⁶² C.S. Cole, J. C. Coyne, “Situational specificity of laboratory induced learned helplessness”, **Journal of Abnormal Psychology**, 86, 1977, s.615-623'den akt Sevdâ Bulduk, **a.g.y.**, s.78.

³⁶³ Veda Bilican Gökçaya, “Çaresizliğini Öğrenen Kadın: Öğrenilmiş Çaresizlik”, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol:10, No:14, Fall 2015, s. 53-70, s.53.

zorunda kalması ve başarısızlık algısını o kadar çok deneyimler ki sistemde değiştirme ya da sistemin dışına çıkma gücünün olmadığına inanarak cesaretini yitirir.³⁶⁴

Furedi, “nlem alma ilkesi”ni ortaya atarak, post modern insanın gözetim konusundaki öğrenilmiş çaresizliğine dikkat çekmiştir. Furedi, post modern toplumda insanın eylemsizliğinin sebebini, olayların sonucunu kestiremediği durumda harekete geçmemesiyle ilişkilendirir. Furedi’ye göre “nlem alma ilkesi”, sonuç önceden bilinmedikçe yeni bir risk almamanın en iyi seçenek olmasıdır. Önlem alma ilkesine uyarınca, ispat sorumluluğu değişikliği öneren tarafa aittir. Bu ilkenin tam uygulaması, değişimin sonuçlarını önceden bilmek asla mümkün olmadığından herhangi bir bilimsel veya sosyal deneyimi engelleyecektir. Önlem alma ilkesi, ihtiyatlılığı kurumsallaştırıp kısıtlama doktrini yaratarak güvenlik ihtiyacını karşılasa bile deney ve değişimin önünü kapatarak büyümeyi sınırlar.³⁶⁵

4.7. Biyopolitik Gözetime Gönüllü Katılım

Beden zerine yapılan gözetimler her zaman karşı tepki doğurmayabilir. Bireylerin görünme ve fark edilme tutkusunu ile toplumun geri kalanının da gözetleniyor olmasının verdiği güvenlik hissi, gözetlenmeye gönüllü bir katılım sağlayabilir.

Bauman, gözetleme pratiklerinde gözetlenenin kimi zaman gözetlenme tutkusuyla hareket ettiğini Hegel’ci bir okumayla anlatır. Hegel, zgrlğ öğrenilen ve tanınan bir gereklilik olarak tanımlarken Descartes’in “düşünüyorum yleyse varım” çıkarımdan hareketle “görülüyorum (izleniyorum, fark ediliyorum, kaydediliyorum) yleyse varım” ağımızda, Hegel’ci perspektifin kendini kayıt altına alma isteği ile ilişkilendirilmiş bir hali olarak göze çarpmaktadır.³⁶⁶ Görünürlük, artık tuzaktan ziyade bir istektir.

Ali Ergür’e göre bugünün belirsiz dünyasında teknoloji, iktidarı temsil eden az sayıdaki insanın yaratmış olduğu başarılı yanılısamayla çoğunluğun da ıkarıymış gibi görünen ideolojik koşullanma yaratarak “Goethe’nin, Mephistopheles’e iktidar

³⁶⁴ Hasan Gl, Ercan Oktay, “Türkiye ve Dünyada Kadınların alışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları zerine Kavramsal Bir alışma”, **S İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:9, Sayı:18, 2009, s.421-436, s.422.

³⁶⁵ Frank Ferudi, **a.g.e.**, s.37-38.

³⁶⁶ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.144-145

karşılığı ruhunu veren Dr. Faust'u" gibi çok sayıda insanın mahremiyetinden vazgeçtiği bir ortam yaratılmasını sağlar.³⁶⁷ Foucault'ya göre gözetimin farkındaki kişi, iktidarın sınırlarında yapması gereken sorumlulukları üstlenir ve görünürlüğü kimliğinin bir parçası haline getirir.³⁶⁸

Bireyler için, teknolojilerle mümkün kılınan küresel ağa dahil olmak vazgeçilmezdir. Bireyler için bu teknolojiler, "kurdukları her yeni kendilik haline doğrulanma, takdir edilme, beğenilme (like) olanağı" sağlaması açısından oldukça önemlidir. Varlık, gitgide sanal bir ifadeye dönüşmektedir. Gözetimden uzak olmak isteyerek her an ulaşan ve ulaşılabilen sanal kimliği reddetmek, mahremiyetin anlamsızlaştığı düzlemde şüpheli davranış olarak görülür.³⁶⁹

Niedzwiecki, Dikizleme Günlüğü'nde çağımızı "Dikizleme Kültürü Çağı" olarak nitelendirerek, gözetimin öznesi mi yoksa nesnesi mi olduğu sorusuna cevap arar. Niedzwiecki'ye göre birey, paylaşım ağlarında gezinerek, tweetleyerek, blog yazarak, mesaj atarak, fotoğraf ve video çekerek "hem dikizleyen özne hem de bakışın nesnesi" olur. Dikizleme kültürü çağındaki birey, "aslında ağa yakalanmış veya kendisini dikizlemenin ağına gönüllü olarak bırakmış teşhirci bir sinek"ten başka bir şey değildir. Niedzwiecki'ye göre dikizleme, kendini teşhir etmeye dayanan narsist bir dürtü ve bir reality şovdur.³⁷⁰

Niedzwiecki, Dikizleme Günlüğü'nde Leydi Godiva'nın mahremiyet ve röntgencilik gibi konuları işleyen hikâyesinden bahseder. Lady Godiva, 11.yy'da halka ağır vergiler yükleyen hükümdarın eşi olarak vergilerin kalkması için şehrin merkezinde atın üzerinde çıplak dolaşmayı teklif eder. Halk ise Leydi Godiva'nın bu hareketi kendileri için yaptığını bilerek o gün kimse dışarı çıkmayıp pencerelerini

³⁶⁷ Ali Ergür, **a.g.y.**, s.11.

³⁶⁸ Michel Foucault, **Discipline and Punish**, New York: Vintage, 1977, s.202-203'den akt Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.67.

³⁶⁹ Ali Ergür, **a.g.y.**, s. 10-11.

³⁷⁰ Hal Niedzwiecki, **Dikizleme Günlüğü**, Çev. Gökçe Gündüç, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2010 'den akt Burak Medin, "Dikizleme Günlüğü: Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadar Sevdik?", **TRT Akademi**, Cilt 1, Sayı 2, Temmuz 2016, s. 786-789, s.788.

kapatarak Leydi Godiva'nın mahremiyetini korur. Bu genel kanıdan sapan tek kişi "röntgenci Tom"dur ve bu hareketinden ötürü cezalandırılır.³⁷¹

Geçişte mahremiyet ihlalleri ve röntgencilik, Tom örneğinde olduğu gibi, gözlere mil çekilmesiyle günümüzde Tom'un yaptığı yanlış bir davranış olarak görülmemektedir.³⁷² Bireyler, gözetim araçlarını birer eğlence aracına dönüştürerek gözetime gönüllü olarak katılmaktadırlar. Gözetlenenlerin kaybettikleri bireysel mahremiyet, gözetlenme ve dolayısıyla onaylanma hazzı karşısında önemsizleşmektedir.

Zizek, Hitchcock'un Arka Pencere filmini analiz ederken, bakışın ötekini bakışıyla karşılaştığı noktada, tarafsız gözetleyen konumunun kaybedileceğini ve gözetlediği şeyin bir parçası olunacağını ifade eder. Foucault'dan yola çıkan Zizek, gözetimin değişen doğası üzerine analizini oturtur. Panoptikonun başarısı, öznelin merkezi noktadan doğrultudan gözetimin belirsizlik tehdidi altında gözetimden kaçmanın imkansız olduğu hissine kapılmasıdır. Gözetlenenler, gözetleyen varlığından haberdar olmasına rağmen bu durumda dehşete kapılan tek aktör, bir şey kaçıracağından korkan gözetleyendir. Bu şekilde gözetim gönüllü gerçekleşmektedir.³⁷³

Adorno, bireylerin başkalarını izlemekten aldıkları hazzı doğuran şeyin kültür endüstrisi olduğunu söyler. Kültür endüstrisi hazzı bir şekilde tüketime odaklanan ve sürekli eğlenmek zorunda olma baskısı hisseden kendine uygun insanlar üretmektedir. Kültür endüstrisiyle öznelliklerini yitirerek farklılıkları silikleşmiş ve birbirine benzeyen nesneler kalmıştır. Böylece özne, kültür endüstrisinin nesnesi olarak manipülasyona ve kontrole açık hale gelmiştir.³⁷⁴

³⁷¹ Hal Niedzwiecki, **Dikizleme Günlüğü**, s.21'den akt Göksel Göker, "Bir Gözetim Aracı Olarak Periscope", **Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2016, ss. 969-992, s.977.

³⁷² Hal Niedzwiecki, **Dikizleme Günlüğü**, s.21'den akt Göksel Göker, **a.g.y.**, s.977.

³⁷³ Slavoj Žižek, **Yamuk Bakmak**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay., s.128-129.

³⁷⁴ Theodor W. Adorno, **Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar**, 2002'den akt Sevgi Kesim Güven, "Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet", s.162-163.

Gözetim genellikle gözetleyenlerin gözetlenen karşısında avantajlı olduğu asimetrik bir güç ilişkisidir. Gözetim, görme ile ilgili olduğu kadar görünürlük ile de ilgili olduğu için gözetlenenin rol oynadığı bir katılımı da içerir. Örneğin blog yazarlarının gönüllü bir biçimde kendilerini ifşa etmeleri görünürlüğün sınırlarını değiştirir.³⁷⁵ “Gözetlenen, kendini bakışa veya bakış ihtimaline göre ‘oldurur’; bunu yaparken de kendini ‘öldürür.’”³⁷⁶ Bu noktada Baudrillard’ın “simülasyon” kavrayışından bahsetmek gerekir.

Simülasyon, gerçeğin taklidi ya da kopyası değil, gerçek olmayanın “gerçekmiş” gibi şeklinde formüle edilmesi yoluyla tarihsellikten koparılmış gerçeğin imalidir. Bu algılamayı üreten ise, öznenin hem kendisini hem de nesne ile kurduğu mekânsallıktan ve tarihsellikten kopan ilişkisidir.³⁷⁷ Diğer bir deyişle “seyircinin sahneye çağırılması değil; seyircinin bulunduğu uzamın sahneleştirilmesidir.”³⁷⁸ Böylelikle sıradan bireylerin gerek fotoğraf paylaşmak gerekse yer bildirimi yapmak suretiyle sosyal medya üzerinden hayatlarını ifşa etme ve takipçilerinin beğenisine sunma ihtiyacı hissetmesi bireyin toplumsal onay alma arzusunun sürekli olarak yeniden üretilmesidir.

4.8. Biyopolitiğin Etik Düzlemde Sorunsallaştırılması

Bu bölümde ise son olarak, güvenliğin mekânsal olarak inşa edildiği biyopolitik gözetimin etik ve ahlaki çerçevesi sorunsallaştırılmaya çalışılacaktır. Eylemlerin sorumsuzlaşması, masumiyet karinesinin kategorik şüpheye dönüşümü ve ceza sosyolojisindeki değişim bu bölümün odak noktalarını oluşturacaktır.

4.8.1 Eylemlerin Sorumsuzlaşması

Bauman, sistemlerin ve süreçlerin her türlü ahlaki değerlendirmeden ayrılmasını “kayıtsızlaştırma” (adiaphorization) olarak adlandırır. İşleyişle alakalı

³⁷⁵ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.33.

³⁷⁶ Görkem Kutluer, **a.g.y.**, s.59.

³⁷⁷ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, s.20’den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.177-178.

³⁷⁸ **A.e.**, s.178.

herhangi bir soruya verilen “bu benim yetki alanımda değil” cevabı bürokrasinin ve bürokrasiyi temsil eden kişilerin en belirgin kayıtsızlığıdır.³⁷⁹

Bunun dışındaki başka bir kayıtsızlaştırma örneği, eylemlerin uzaktan yapılabilir olmasıyla insanın kendi eylemleri üzerindeki sorumluluğu atması sürecidir. Bu nedenle bir gümrük memuru, “yanlış bir etnik kökenden gelen ve ülkesine geri gönderilmesi durumunda yaşamı tehlike altında olacağından endişe eden bir mültecinin girişini engellerken bile otomatikleşmiş, duygusuzlaşmış” bir tavır takınır.³⁸⁰ Müslüman ve Araplar, havalimanlarında diğerlerinden daha fazla aramaya maruz kalır ve eşitsizlik gözetim temelinde derinleşir.³⁸¹

21.yüzyılın başlangıcında askeri teknoloji, eylemleri insanisizleştirerek eylemlerin sorumluluğunu insanların elinden almıştır. Akıllı füzeler ve İHA’ların gelmesiyle yeni silah teknolojisi askeri cinayetlerin kayıtsızlaştırılmasını sağlamıştır. Bauman’a göre basitçe bir düğmeye basmak, insanın gündelik hayatının rutininde tekrarladığı bir eylem pratiğinden ibarettir. Uçaktan bir hava saldırısını başlatmak ya da makineden bir içecek doldurmak arasındaki hissedilen marjinal fark oldukça azdır. Böylelikle bireyler, eylemin ortaya açtığı sonuçları önemsemeksizin yalnızca hareketin masum doğasıyla ilgilenirler. Bu örnekte olduğu gibi, bir düğmeye basmak, bıçakla birini doğramaktan çok daha insani görünür. Fakat nasıl ki bir kılıç, celladın mahkumu öldürmesini sağlıyorsa İHA da operatörüne öldürülecek kişilerin konumunu sağlamaktır. Böylece İHA, öldürülecek kişilere karar verme sorumluluğunu operatörünün elinden alarak vicdani bir rahatlama sağlar. Masum insanlar öldürüldüğünde ise ortada ahlaki bir sorun yoktur, ancak teknik bir hata olabilir.³⁸²

Enformasyon toplumu ile beraber beden ve bedene ait acı, haz, ağrı, keder gibi duygular gerçekten koparılmış; beden sanallaşmıştır. Beden, ait olduğu insanı aşmış ve bedenin bu sanallaşması, yönetilmesini giderek hissizleştirmiştir. Örneğin hasta,

³⁷⁹ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.18-19.

³⁸⁰ **A.e.**

³⁸¹ **A.e.**, s.25.

³⁸² Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.99-113.

doktorun elindeki sanal verilerden ibarettir ve bu veriler içerisinde bedene ait herhangi bir duygu, acı, ağrı ya da his yoktur.³⁸³

İnsanlar arasındaki ilişkilerin benzer şekilde dijital ortamlarda gerçekleşmesi ve iletişimin sanal kimlikler üzerinden ilerleyişi, fiziksel temasla ortaya çıkan kimi duygusal veya psikolojik etmenleri dışsallaştırmaktadır. Bireylerin fiziksel gerçeklikleri yerine dijital kimlikleri ile var olduğu bir simülasyon dünyası oluşmaktadır.³⁸⁴

Bireyin yaptığı eylemlerin sorumluluğunu üstlenmemesini ortaya koyan bir diğer örnek de “Milgram Deneyi”dir. Stanley Milgram, -Arendt’in Kötülüğün Sıradanlığı’nda anlattığı gibi- “gündelik hayatında sıradan olan insanlar nasıl oluyor da otoritenin altına emirlere itaat ederek milyonlarca insanı katledebilecek kadar zalimleşebiliyor” sorusuna cevap arar.

Milgram deneyi, otorite üzerine yoğunlaşp sosyokültürel durumu da göz önünde tutarak durumsal uyma davranışını ölçmeyi amaçlar. Deneyin amacı, deneklerin emirler karşısında ne kadar elektrik vermeye ikna olduklarını tespit etmektir. Ceza, kademeli olarak elektrik şoku vermeyi içerir.³⁸⁵ Deneyin uygulanması için “denek, deneğin deneyi üzerinde uyguladığı kurban ve otorite figürü araştırmacı” olarak 3 aktöre ihtiyaç vardır. Milgram, “bütün emirlere uyan deneğe itaatkâr denek; deneyin herhangi bir noktasında araştırmacının emirlerine uymayan deneğe de itaatsiz denek ya da boyun eğmeyen denek” olarak tanımlar.³⁸⁶

Denek ile işbirlikçi, birbirlerini duyabilecekleri fakat göremeyecekleri iki farklı yere alınır. İşbirlikçinin sorulan sorulara her yanlış cevabında denek tarafından giderek artan dozda elektrik verilecektir. Bu şokların düzeyine göre önceden kaydedilen çığlık seslerinin denek tarafınan duyulması sağlanarak voltajın artmasıyla işbirlikçi tarafından acı çektiğine ve ölmek üzerine olduğuna dair sesler deneğe dinletilmektedir. Voltaj arttıkça zamanla çığlık sesleri artarken en sonunda mutlak bir

³⁸³ Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.186.

³⁸⁴ **A.e.**, s.187.

³⁸⁵ Ülker Yükselbaba, "Milgram Experiment About Authority and Obedience", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Yıl 2017, Cilt:75, Sayı:1, 2017, s.227–270, s. 233, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/30512/330060#author666140>

³⁸⁶ **A.y.**, s. 232-233.

sessizliğe bürünmektedir. Deney sonunda deneklerin yüzde 65'inin yüksek voltaja ulaştığı gözlemlenmiştir.³⁸⁷

Milgram'a göre deney, deneği bir insana zarar vermemek ahlaki ilkesi ile meşru otoriteye itaat etme arasında bırakır. Denek, meşru otoritenin altında kendini otoritenin isteklerinin taşıyıcısı olarak görerek eyleminin sorumluluğunu üstüne almaz. Milgram, içsel bir ahlak çatışmasına girmeden iradesini otoriteye bırakan kişinin durumunu anlamlandırmak için "Araçlaşma Kuramı"nı öne sürmüştür. Kararlara ilişkin sorumlulukları otoriteye teslim eden kişiler, kendi ahlaki düşüncelerini değil, otoritenin emirlerini öncelerler. Nüremberg duruşmalarındaki "görevimi yaptım" savunması, ast durumunda olan kişilerin otoriteye mutlak teslimiyetinin bir dışavurumudur.³⁸⁸

Milgram Deneyi'ni salt otoriteye boyun eğerek üzerindeki sorumluluğu atan kişinin mutlak teslimiyeti olarak okumamak gerekir. Bauman'ın kayıtsızlaştırma tanımlaması da deneklerin emirlere itaatinin kolaylaşmasını sağlar. Denekler için diğerlerinin yaşamlarını hiçe sayarak emirleri uygulamaya devam etmesinin önemli bir sebebi de ilişkide olduğu kişileri görmemesidir (deneklerin elektrik verdiği kişiler duvarın arkasındadır). Ayrıca bir düğmeye basmak, gündelik hayatta sürekli yapılan oldukça insani bir eylem olduğu için bireyler, eylemin sonuçlarını eylemin aracından ayırarak ortaya çıkan sonuca dair çok fazla sorumlu hissetmez ya da eylemi yaparken vicdanen daha az rahatsız olur. Otorite figürü, deneğe eline bir bıçak alıp karşıdaki insanı kesmesini isteseydi, muhtemelen denekler daha kolay itaatsizlik gösterirdi çünkü eylem bir insanı öldürmek gibi aynı sonuca ulaşsa bile sonuca giden araçlar, insaniyetini ya da masumiyetini yitiriyor. İnsanlar, bıçağı gündelik hayatlarında doğrama tahtasında sebze keserken kullanırlar fakat her gün televizyon kumandasının açma kapatma düğmesine basarlar.

Denekle işbirlikçi arasındaki fiziksel yakınlık ile empati arasında bir korelasyon olduğu gözlemlenmiştir. İşbirlikçi yakın olmadığında denek için gerçekleşen bütün süreç, bir düğmeye basmaktan ibarettir ve ahlaki bir yanlışlık

³⁸⁷ A.y., s. 234-236.

³⁸⁸ A.y., s. 243-244.

olduğu düşündürmez. Karşılıklı görünürlük oluştuğunda ise denek ve işbirlikçi arasında vicdani bir yük oluşur, denek suçluluk hissetmeye başlar ve emirlere itaat azalır.³⁸⁹

Milgram Deneyi, Foucault’cu mekânsal kapatmayla ilişkilendirilebilir. Denekler, kapatma mekanında iktidarın kurallarına uymaya dair güdülenirler. Dışarıya çıktıklarında sıradan hayatlarına geri dönerler. Otoritenin bulunduğu kapatma mekanı, deneklerin kapıdan içeri girdiklerinden itibaren sahip oldukları kişisel kimlikleri, ahlak kurallarını ve kendi var oluşlarını kapının dışında bırakarak iktidarın oyununu iktidarın kurallarına göre oynamaya büyük bir şehvetle güdülenip salt bedenlerini değil, zihinlerini ve özneliklerini de kapatmalarını sağlamıştır.

4.8.2 Masumiyet Karinesinin Kategorik Şüpheyne Dönüşümü

Gözetimdeki kayıtsızlaştırmanın diğere bir örneğı de biyometri ve DNA gibi bedenden türeyen verilerin belirli analizlere açık “veri kopyaları”na dönüştürölerek veri tabanlarına aktarılmasıdır. Böylelikle kişiyi temsil eden bilgi, bedeninden üretilmesine rağmen bedeninden ayrışarak kişinin yaşamı üzerine kritik bir noktada konumlanır. Farklı yerlerden toplanarak anlamlı bir bütün elde edilen veri kopyaları, kişilerin kendini anlatmasından daha güvenilirlerdir. Kişinin bir suç mahallinde DNA’sına rastlanması, o kişiyi direkt olarak olağan şüpheli haline getirir. Aslında işlenen suç mahalline hiç gitmemiş ve suçun oluşumunda hiçbir katkısı olmayan masum bir insanın masumiyetini kanıtlaması neredeyse imkansızlaşır ve masumiyet karinesi ortadan kalkar.³⁹⁰

Mathiesen, suçlular yerine şüphelilerin üzerine kayan yeni gözetim odağını sorgular. Bunu yaparken Şengen Enformasyon Sistemi ve Europol Takip Sistemleri olarak iki noktaya dikkat çeker. Bu iki organizasyonun temel mantığı, “gözetimin panoptik bağlamını meydana getiren suçlu/masum, akıllı/deli, normal/anormal” gibi ikilikleri oluşturmanın terk edildiğı bir düzlemin inşa edilmiş olduğı; “suçluların değil, şüpheli olanların izlenmesine yönelik olarak herkesin takip altına alındığı” bir

³⁸⁹ A.y., s. 239.

³⁹⁰ Zygmunt Bauman, David Lyon, a.g.e., s.18-19.

sistem inşası olmasıdır. Bu sistemle herkesin potansiyel şüpheliye dönüştüğü yeni gözetimin alanı, hedefi, tekniği ve öznesi kitleselleşmiştir.³⁹¹

Gary T. Marx, yeni gözetim yöntemlerinin olanak tanıdığı kategorik şüphe türlerinin gözünü “masumiyet karinesi”ne dikerek bireyin kişisel verisinin yer aldığı kategori bireyi “şüpheli” yapıyorsa, “suçsuzluğu kanıtlanana kadar masum sayılması”nın oldukça güç olduğunu belirtmiştir.³⁹² Muller’e göre denetim toplulukları olarak anılan toplumlarda, eskinin “masum/suçlu”, “onaylı/şüpheli”, “yasal/yasadışı” olanı belirleme araçları yerine kategorik şüphle herkesi masumiyeti kanıtlanana kadar suçlu değilse bile zanlı olarak gördüğü döneme geçilmiştir.³⁹³

4.8.3 Ceza Sosyolojisindeki Dönüşüm

Postmodern toplumda polislerin görevleri suçluları yakalamanın yanı sıra bilgi toplamaya, olasılık hesaplamasına, risk değerlendirmesine dayalı ortaya çıkan “yeni ceza sosyolojisi” ile birlikte anılarak Azınlık Raporu adlı filmde olduğu gibi suçu işlemeden önleyen, yoğun gözetimi gerektiren faaliyetler modeli üretmektedir.³⁹⁴ Azınlık Raporu’nda düşünce okuma gücüne sahip üç yaratık, suç işleme motivasyonu olan kişileri önceden tespit ederek potansiyel suçlu polis tarafından suç işlemeden yakalanır. Böylelikle potansiyel suçlu, suç unsurunu oluşturmada cezalandırılır.

Gözetim faaliyetleri “delil toplanması yoluyla suçun kanıtlanması, suç işlenmeden önce tedbir alınması ve faillerin yakalanmasını amaçlar.”³⁹⁵ Bu yüzden post modern gözetimin önemli özelliklerinden biri de önleyici olmasıdır. Lyon’a göre Jean Baudrillard’ın, gözetimin, olayı kaydetmek ve olayın ardından bir şeyler ya da kişiler yakalamaktan ziyade, çoğunlukla olaydan önce, olayı tahmin edip önüne

³⁹¹ Thomas Mathiesen, “The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited”, **Theoretical Criminology**, Vol:1, Issue:2, s. 215-234, s.218-219’ den akt Efe Baştürk, **a.g.e.**, s.210-211.

³⁹² Gary T. Marx, **Undercover: Police Surveillance in America**, Berkeley, University of California Press, 1988, s.227 ‘den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.40-41.

³⁹³ B. Muller, “Disqualified Bodies: Securitization, Citizenship and Identity Management”, **Citizenship Studies**, Vol:8, No:3, 2004, s. 279-94’ den akt David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.191.

³⁹⁴ David Lyon, **Gözetim Çalışmaları**, s.66.

³⁹⁵ Uğur Dolgun, **a.g.e.**, s.139.

geçmeyi amaçladığını öne sürdüğü simülasyon analizi diğer pek çok yazar için de dayanak oluşturmuştur.³⁹⁶

Yeni ceza sosyolojisi açısından gözetim faaliyetlerinin arttırılmasının birbiriyle bağlantılı iki önemli faydası olduğu söylenebilir. Birincisi, işlenen suçlarda faili meçhullerinin azalması; ikincisi ise suçları gerçekleşmeden önleyen caydırıcılık faktörü. Suçluların yeni gözetim teknolojileri ile birlikte –DNA, parmak izi gibi biyolojik gözetim ve kamusal alanlardaki kapalı devre televizyon sistemlerinin kolonizasyonu gibi- işledikleri suçtan yakalanıp ceza alma ihtimalleri çok yükseldiği için faili meçhuller azalmıştır. İkincisi de suç işlemeye güdülenen potansiyel suçluların faili meçhul suçların azalmasıyla birlikte işledikleri suçların cezasız kalmayacağına olan inançlarının artması, potansiyel suçlu üzerinde caydırıcı bir etki uyandırarak önleyici mekanizma işlevini yerine getirmektedir.

³⁹⁶ David Lyon, **a.g.e.**, s.133-134.

SONUÇ

Devletin vatandaşlarını gözetlemesi gelenekselleşmiş bir ihtiyaç iken özellikle 11 Eylül saldırılarının ortaya çıkardığı küresel güvenlik tehdidi, güvenlik mekanizmalarının toplumun bütününe kapsayacak şekilde genişlemesini sağlamıştır. Tehdidin belirsizliği, her yerdeliği ve kontrolsüzlüğü güvenliğin zaman/mekan uzamında boş yer bırakmayacak biçimde yeniden örgütlenmesi sonucunu doğurmuştur. Güvenlik önlemlerinin artışından daha hızlı yükselen risk ve korku algısı, bitmeyen bir güvenlik ihtiyacı döngüsü yaratarak iktidar tarafından bireysel mahremiyet ve özgürlük çizgilerinin geçilmesine veya bu hakların bireylerin kendisi tarafından terk edilmesine neden olmuştur.

Ekonomik hayatın içinde işyerindeki gözetimin dönüşümünü göstermek önemlidir. Burjuvanın işçi üzerinden kazandığı artı değeri ve karlılığını arttırabilmesi için işçinin daha fazla çalışması, bu çalışmanın kaytarmadan gerçekleşebilmesi için işçi üzerindeki denetimin arttırılması gerekmektedir. Denetim, işyerinde bürokratik ağlar yaratarak yukarıdan aşağıya doğru yapılır. Bu denetimin sorunsuzca yapılabilmesi patronun müdürleri, müdürlerin ustabaşları, ustabaşların da işçileri gözetlemesine bağlıdır. Yukarıdan aşağı hiyerarşik yapılanmada karlılığın düşmesinden hiyerarşinin bir üstündekiler, hep bir altını sorumlu tutacakları için işyerindeki bütün oyuncular rollerini en iyi şekilde oynamaya güdülenirler. Bauman'ın demesiyle "...nasıl ki salyangozlar evlerini sırtlarında taşıyorsa, aynı şekilde, cesur yeni akışkan modern dünyanın çalışanları da kendi kişisel panoptikonlarını kendi bedenleri üzerinde büyötmek ve taşımak zorundadır."³⁹⁷ Böylelikle işyerindeki beden gözetimine dayanan bu denetim, işçileri kendi var oluşlarından ayırarak sisteme katma değeri ürettiği kadar anlamlı kılan, Foucault'cu söylemle özneleri nesneye çeviren bir biyopolitika durumudur.

Çalışmada bedenin dijitalleşmesi ve işyerindeki gözetim faaliyetlerinin dönüşümü olarak birlikte düşünölmesi gereken biyopolitik gözetim biçimlerinin değişiminde İsveç'te devletin vatandaşlık numarası ve ehliyet bilgisi, işe giriş çıkış ve bankacılık faaliyetleri gibi işlemlerin gerçekleştirilmesinde deri altına yerleştirilen

³⁹⁷ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.73.

mikro çipler ile çok boyutlu bir kimliklendirmeye geçiş yapması önemli bir kırılmadır.³⁹⁸ Bu bağlamda İsveç'teki işçi sendikalarının işçilerin mahremiyet haklarına ilişkin kaygıları güvenlik/özgürlük gerilimini göstermesi açısından değerlidir.³⁹⁹ Çalışmanın teorik altyapısına ciddi katkı veren panoptikonda mahkumun gardiyan tarafından gözetlenme ihtimali, her zaman gözetleniyormuşçasına davranışlarını düzenlemesine sebep olurken panoptizm fikri, bir iktidar alanı olarak hapishanede mahkumun mekânsal olarak dönüşümünden ziyade hapishaneye girmeden otokontrolün yapılması üzerine olmuştur. İsveç'teki mikro çip yapılanması ise sabit bir mekansallık içinde köklenmiş Panoptikonun hareket halinde olduğu, diğer bir deyişle gözetimin kılcallaşarak her yere yayıldığı ve kaçacak hiçbir yerin olmadığı yeni bir gözetim toplumunu doğurmuştur. Bireyin özel alanının silikleştiği ve devlet ya da toplumsal hayatla girdiği ilişkilerin yansımalarının özel alana taşındığı mikro çip gözetim sisteminde özel alan kamusallaşmıştır.

Bireylerin pür özgürlük ve mahremiyet alanı olan evlerinin sınırlarının kamusal olan tarafından geçilmesi ciddi bir durumdur. Elbette gözetim teknolojileri bu derece yaygınlaşmadan önce de feminist metodolojiden hareketle özel alanın politik olduğu söylenebilir. Fakat çalışmada ortaya konulduğu üzere panoptikonun mekânsal bir güvenlik yönteminden piyasanın yeniden üretildiği yere dönüşümüyle tüketici profili çıkarılması ve kişiselleştirilmiş reklamcılık faaliyetlerinin gerçekleşebilmesi adına telefon dinlemelerinin yatak odasında dahi devam etmesi ya da internet tıklarının kaydedilerek siber ayak izlerinin veri havuzunda toplanması özel alan duvarlarının yok olduğu yeni bir mekansallıktan söz edilmesine yol açmaktadır.

Bauman'ın söylediği üzere “tüketim toplumunun gelişimindeki en büyük devrim, ihtiyaçların giderilmesinden (mevcut talebe yönelik üretim) ihtiyaçların yaratılmasına (mevcut üretime yönelik talep) geçilmesiyle”⁴⁰⁰ olmuştur. Bacoock'un

³⁹⁸ Pascale Davies, “Microchips are Getting Under the Skin of Thousands in Sweden”, **Euronews**, 15 Mayıs 2020, (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2018/05/31/microchips-are-getting-under-the-skin-of-thousands-in-sweden>, Erişim Tarihi: 29 Haziran 2020.

³⁹⁹ “Sendikalar Çalışanlara Çip Takılmasına Karşı: ‘Şirketler İşçilerin Önceliklerine Odaklansın’”, BBC Türkçe, 12 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46177852>, 29 Haziran 2020.

⁴⁰⁰ Zygmunt Bauman, David Lyon, **a.g.e.**, s.139.

demesiyle “tüketilen mallar ve deneyimler önceden paketlenmiş, düzenlenmiş, yaratılmış ve tüketicide istenen tepkiyi uyandırmak üzere kodlanmıştır.”⁴⁰¹ Tüketicilerin internet üzerinden alışverişleri sırasında sepetlerine ekledikleri ürünler doğrultusunda tüketimi kışkırtmak için yeni ürünler tavsiye edilmesi satıcı konumundaki şirketlerin tüketicilere karşı kurduğu sınıfsal iktidarın sebep olduğu tüketici mahremiyeti tacizidir. Burada yeni ürünler, talep edilen ilk ürünü önceden satın alan tüketicilerin bir sonraki hamlelerinin kaydedilmesi ve alışveriş haritalarının çıkartılması sonucu tavsiye edilmektedir. Aynı şekilde bir konuşma meclisi esnasında bahsi geçen bir metanın internet kullanırken sponsorlu reklam olarak önerilmesi, özel olan/alanın yitirildiği bir biyoiktidar ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Diderot Etkisi gibi tikel, tüketim toplumu gibi tümel kışkırtmalarla sınıfsal biyoiktidar ilişkisinin tüketici tarafından nasıl karşılık bulduğu derinleştirilerek anlatılmaktadır.

İnternetin yaygınlaşması ve gündelik hayatın içine dahil olmasıyla devlet tekelden sıyrılmış bilgiye ulaşmaya başlayan vatandaşlar kendi seslerini daha rahat duyurma fırsatına erişmiş; bu durum devletin siber gözetim faaliyetlerini sıkı tutmasına sebep olmuştur. Geçmişte TV, radyo ve gazete gibi devletin bizzat içerik ürettiği veya görece müdahil olabildiği kitle iletişim araçlarının anarşist zemindeki sosyal medyaya doğru kayması, Arap Baharı gibi toplumsal olaylarla birlikte düşünüldüğünde, kitlelerin örgütlenme biçimlerinin kolaylaşmasına ve bu nedenle devletin ideolojik tahakkümüne tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Devlet kitle iletişim araçlarından biri olan interneti denetim altında tutmak için gerek bot hesaplarla gündemi belirlemeye çalışmış⁴⁰²; gerek seçim çalışmalarında sosyal medya

⁴⁰¹ Robert Bacoock, **Tüketim**, Çev. İrem Kutluk, Ankara, Dost Kitabevi, s.58.

⁴⁰² Mahmut Hamsici, “Twitter’ın Türkiye’de Kapattığı Hesaplarla İlgili Raporda Neler Var?”, **BBC Türkçe**, 12 Haziran 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53029734>, 30 Haziran 2020.

üzerinden dev kampanyalar yürütmüş⁴⁰³; gerekse kamusal infial yaratacağını düşündüğü durumlarda sosyal medyaya erişimi yavaşlatmış ya da durdurmuştur⁴⁰⁴.

Devletin siber gözetim faaliyetleri yapmasının bir diğer sebebi, seçmenin algılarını inşa ederek iktidarını devam ettirme arzusudur. Çalışmada bahsedildiği üzere, 2016 yılında gerçekleşen ABD Başkanlık Seçimleri'nde Facebook üzerinden yapılan seçim kampanyası reklam sayısı Hillary Clinton için 66.000 civarlarında iken Trump için 5,9 milyon civarındadır.⁴⁰⁵ Bugüne kadar, Facebook'un algoritmasının çalışma prensibi açıklanmamış olsa da⁴⁰⁶ Trump'ın kampanya ekibinin sosyal medya üzerinden yayınladığı reklamların seçmen profiline göre farklılaştığı bilinmektedir.⁴⁰⁷ Teksas'taki internet kullanıcıları, Trump'ın göçmenler hakkında daha milliyetçi söylemlerine –Meksika sınırına duvar çekilmesi gibi- maruz kalırken; New York'taki orta sınıf beyaz Amerikalılar, liberal demokrasi altında konsolide edilmeye çalışılmıştır. Seçimden önceki mitinglerde iktidar adayının gittiği şehrin futbol kulübünün atkısını boynuna dolaması ya da demografik bölgelerin politik eğilimlerine göre daha güvenlikçi veya daha demokratik söylemlerde bulunması göz önüne alındığında sosyal medya reklamlarındaki bu farklılaşmanın geleneksel bir seçim stratejisinin devamı olduğu söylenebilir.

İktidarın bireylere ait enformasyonlara ulaşma isteğinin boyutlarını göstermesi açısından Facebook skandalı önemlidir. Facebook tarafından 87 milyon kullanıcıya ait kişisel bilgilerin, “tüketici, takipçi, seçmen davranışlarını değiştirmek isteyen; iş

⁴⁰³ “Facebook Trump’ın Seçim Kampanyası Paylaşımlarını Kaldırdı”, **NTV**, 19 Haziran 2020, (Çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/facebook-trumpin-secim-kampanyasi-paylasimlarini-kaldirdi,cEUibSNVWUKN84VrPITC2A>, 30 Haziran 2020.

⁴⁰⁴ İlhan Taşçı, “Türkiye’de Twitter Yasakları: Mavi Kuş 4.Kez Uçamadı”, **BBC Türkçe**, 22 Temmuz 2015, (Çevrimiçi)

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150722_turkiye_twitter_yasaklar, 30 Haziran 2020.

⁴⁰⁵ Lan Bogost and Alexis C. Madrigal, "How Facebook Works for Trump", **The Atlantic**, 17 Nisan 2020, (Çevrimiçi) <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/04/how-facebooks-ad-technology-helps-trump-win/606403/>, 30 Nisan 2020.

⁴⁰⁶ Jennifer Grygiel, "Facebook Algorithm Changes Suppressed Journalism and Meddled with Democracy", **The Conversation**, 24 Haziran 2019, (Çevrimiçi) <https://theconversation.com/facebook-algorithm-changes-suppressed-journalism-and-meddled-with-democracy-119446>, 30 Nisan 2020.

⁴⁰⁷ Lan Bogost and Alexis C. Madrigal, "How Facebook Works for Trump", **The Atlantic**, 17 Nisan 2020, (çevrimiçi) <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/04/how-facebooks-ad-technology-helps-trump-win/606403/>, 30 Nisan 2020.

dünyası ve siyasi partilere hizmet sunan bir veri analiz şirketi”⁴⁰⁸ olan Cambridge Analytica’ya satılması ve bu bilgilerin 2016 seçimlerinde Trump’ın kampanyası için kullanılması⁴⁰⁹, bireylerin mahremiyetlerinin ne kadar korumasız olduğunu göstermektedir.

Reklamcılık anlayışının şirketlerdeki karşılığına Coca-Cola⁴¹⁰ örnek olarak verilebilir. Kapitalizmin sembol şirketlerinden olan Coca-Cola Company, Müslümların yoğun yaşadığı coğrafyalardaki reklamlarında “ramazan sofrası”nı ana odağa yerleştirirken ABD reklamlarında böyle bir tema kullanmamaktadır. O halde söylenebilir ki enformasyon toplumuyla gelen değişiklik, teknolojik yeterlilik sayesinde bu stratejilerin genelden özele doğru kılcallaşmasıdır. Geleneksel metotlardaki belirli kitlelere ayırıp o kitlelere ulaşma çabası, kitleleri de tekil insanlara ayırıp bireysel ihtiyaç ve arzuları doyurması ya da bu arzuları yaratması yönünde şekil değişmiştir. Bu değişikliğin yolu da beden ve zihnin siyasal ya da sınıfsal iktidarın çalışma alanı olmasından geçmektedir.

İktidar kavramı, post modern toplumda geleneksel olarak el değiştiren maddi bir güç boyutunu aşarak toplumun içerisindeki bütün ilişkilere sirayet eden normalleştirme aracı olmuştur. İktidar ve özne arasındaki ilişki, bedenin iktidar tarafından sürekli gözetlenen ve toplumsal norma uygunluğu kesintisiz olarak test edilen bir forma dönüşmüştür. Toplumsal normun dışına çıkan bireyler, bedenleri üzerinde daha fazla gözetlenme maliyetini üstlenmek zorundadır. Ana akım kimliklerin dışında kalanlar, toplumda risk ve sapma noktası olarak gösterilerek ana akıma dahil edilmeye çalışılır. Bu anlamda biyoiktidarı renklere tahammülü olmayan bir grileştirme makinası olarak karikatürleştirmek yerinde olacaktır.

Grileşmenin merkezileştiği bir toplumsal modelde renkler, tabloyu kirleten risk gruplarıdır. Bu yüzden banoptik iktidar anlayışı, “olağan şüpheliler” yaratarak

⁴⁰⁸ “5 soruda Facebook Verilerini 'Usulsüz Kullanmakla' Suçlanan Cambridge Analytica”, **BBC Türkçe**, 20 Mart 2018, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469094>, 22 Temmuz 2020.

⁴⁰⁹ “Facebook’a Cambridge Analytica Davası”, **DW**, 19 Aralık 2018, (Çevrimiçi) <https://www.dw.com/tr/facebooka-cambridge-analytica-davas%C4%B1/a-46810401>, 22 Temmuz 2020.

⁴¹⁰ “Coca Cola Memleket Apartmanı Ramazan Reklamı 2019”, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=baKpZzwwWtk>

öteki kimliğini besler. Her yabancı verili olarak diğeri için öteki konumunda bulunduğu için korkunun yönü herkese çevrilmiştir. Öteki kimliklerinin genişlemesi, normalizasyon toplumunun ideal gördüğü “biz” kimliğini kesintisiz olarak konsolide edecek şekilde kışkırtır. Ana akım çıkar grupları, “öteki” tarafına geçmekten korktuğu için diğer toplumsal grupları ana akımdan “öteki” kılmaya çalışır. Sıfır toplamlı oyunda çemberin dışına atılan her grup, diğerlerinin varlığını çemberin içinde ve daha güvende tutmaya hizmet edecektir. Geminin su aldığı ve birilerinin aşağı atılmasının gerekli olduğu politik düzlemde aktörler, gemide kalmayı en çok hak eden çıkar grubu olmaya güdülenir. Gemide kalmayı en çok hak etmenin yolu ise kaptanın kurallarına en iyi şekilde uymaktan ve varoluşunun sınırlarını bu politik sisteme göre düzenlemekten geçer.

Edward Said’in Oryantalizm anlatısı, Batılı’nın kendi kimliğini Doğu’nun zıtlığı üzerinden tanımlaması ve kendi benliğinin meşruiyetini kendi tanımına uymayan kimlikleri ötekileştirerek kurması üzerinedir. Bu çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı sonuçlardan biri olarak, farklı kimlikler, merkezi ve sabit bir kimlik yanında var olur. Farklı kimliklerin farklılık talepleri dinlense bile asimetrik güç ilişkisinin olduğu Gramsci’ci “kültürel hegemonya” altında merkezileşmek ya da kimlikleri bulanık, isimsiz, kökensiz, tarihsiz “madun”lar olarak dışarıda kalmaktan başka seçeneği yoktur. Bu yüzden banoptik gözetime dayalı biyopolitik örgütlenme, tekil benliklerin kendi içindeki biricikliğini toplumsal doğru potasında eriterek farklılıkları kıran bir yapılanmaya sahiptir. Ana akım ve marjinal kimlik arasındaki ilişkide, aktörlerin pazarlık masasındaki gücü eşitsiz olduğu için üzerinde oydaşılan fikirler, müzakere ile karşılıklı eşit tavizlerin verildiği nihai sonuç değil; hegemonun zaferidir.

Öteki kimliklerinin normalizasyon toplumunda “normalleşme” tercihi almalarının bir diğer sebebi, belirli bir mekan içinde biyopolitik gözetime daha çok maruz kalarak bireysel mahremiyet ve özgürlük alanı sınırlarının daha çok çiğnenmesidir. Minnesota’da George Floyd’un gözaltı sırasındaki ırkçı cinayeti sonrası gerçekleşen protestoların altyapısını, kamusal alanda görünmez olma, hukuksal alanda hakimlerin takdir yetkisini negatif olarak kullanımına maruz kalma, işe alınmama, beyaz mahallelerine sokulmama gibi yapısal sorunlar ve devletin belirli

bir kimliğe dönük sistematik şiddetine olan tepki oluşturur. Otokratik rejimlerde postalların rengi her yerde siyahtır; bazen bir siyahın boynunda, bazen bir transın sırtında, bazen bir pankartın bazense bir kadının üzerinde. Farklılaşan ise öznelerin onu görme biçimidir. Ana akım kimliklerin görme ediminin yok sayıcı sınırlılığı, insani ve politik hipermetropluktur. Aydınlık bir odadaki cisimlerin farklılığı, ışığı kesen bir anahtar dokunuşuyla aynılaşarak siyahta bulunduğu gibi postal da altına aldığı her şeyi tekdüzeleştirmeyi, siyaha boyamayı amaçlar. Öznellikleri kırıılarak nesnelere dönüştürülenlerin varlığı, sıradaki olmamak için rejimin postalını giyenlerle bir harmoni oluşturur. Böylelikle postal siyahlaştırmayı iki yönlü yapar; birincisi üzerine bastıkları, ikincisi de Foucault'cu bir perspektifle üzerine basılmasından korkanların kendini siyaha boyaması ile.

Normalizasyon toplumunda uyumsuz öznelere var olabilmeleri için kimliklerini gizlemesi ya da ana akımlaştırması gerekmektedir. (Örneğin Merkel gibi erkekleşen kadınlar, Obama gibi beyazlaşan siyahlar, Cemil İpekçi gibi muhafakarlaşan eşcinseller, bulundukları ülkenin ana dilini konuşan göçmenler gibi.) Toplumun kabul gören kimliklerinden en azından birine dahil olmak hiç kuşkusuz yaşamı görece kolaylaştırırken; gizlenemeyen ya da terk edilemeyen kimlikler (sokaktaki herhangi bir siyah ya da havalimanlarında Arap pasaportuna sahip olmak) ayrımcılığın hedefi haline gelmektedir.

Kent planlamasının biyopolitik gözetim ekseninde dönüşümü de anlatılan ayrımcılık argümanlarının devamı niteliğindedir. Çok güvenli sitelerin artışı, suç potansiyeli yüksek yabancılardan izole bir yaşam vadederken semtlerin sosyo ekonomik ve kültürel olarak kimliklendirilmesi, ötekini etnik ve sınıfsal ana akımdan uzakta tutma stratejisinin devamıdır. Gettoların doğuşu, büyük şehirlere sınıfsal ya da etnik olarak daha alt görülen bir gruptan iç ya da dış göç sonucunda şehrin kendi kurallarına ayak uyduramayan ya da uydurmasına fırsat verilmeyen kitlelerin dayanışma çabasına denk düşerken; bu gettoların devlet tarafından beslenmesi (elektrik, su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin verilmesi), gelen kişilerin asgari yaşam standartları sağlanarak şehrin kimliğine zarar vermeden olduğu yerde kalmasına yönelik banoptik bir ayrımcılıktır. Normalizasyon toplumu, normalleştirebildiğini normalleştirirken normalleştiremediğini dışarıda tutmaktadır.

Medya, Althusser'in "ideolojik aygıtlar"ından hareketle, toplumun riski algılayış biçiminin şekillenmesinde ve banoptik gözetim yaratılmasında ciddi rol oynamaktadır. Medya, Furedi'nin de dikkat çektiği gibi gerçekte olan tehditten çok daha büyük korkular inşa ederek güvenlik merkezli politikalara meşruiyet zemini oluşturur. Örneğin, bir Hollywood filminde metroda bomba patlatacak bir teröristi, esmer, sakallı, şalvarlı ve poşulu olarak karikatürize eder. Medya bu tanımlamalarla uyuşmayan teröristleri haberleştirirken bile terörist sıfatını kullanmaktan imtina ederek "the gunman"⁴¹¹, "a gunman"⁴¹² (silahlı adam), "accused gunman"⁴¹³ (silahlı sanık) "shooter"⁴¹⁴ (nişancı) gibi sıfatlar kullanarak, inşa ettiği terörist karikatürizasyonuna zarar vermek istemez; hatta ilgili teröristin terörist olarak yargılanmasını haberleştirirken bile "attacker"⁴¹⁵ (saldırgan) tanımlamasını yeterli görür. Böylece 11 Eylül saldırılarından sonra yükselen küresel terör tehdidine karşı geçilen güvenlikçi politikalarla binlerce kilometre uzaklıktaki Ortadoğu'ya sınır ötesi operasyon yaparken ulusal ve uluslararası kamuoyunda meşruiyet zemininin yaratılması için çalışmada bahsedildiği gibi banoptikon ve sinoptikon birlikte çalışır.

Sinoptikonun en önemli sonuçlarından biri gözetimi sıradanlaştırmaktır. Gözetimin eğlence unsuru olarak kullanıldığı film, gerçeklik programları ve oyunlar gözetimi ve teşhiri normalleştirir. Lyon bu durumu Büyük Biraderi Evcilleştirmek⁴¹⁶ olarak ifade etmiştir. 1984'teki çirkin, bıyıklı, sert bakışlı Büyük Birader figürü yerine korkmaya ve kaçmaya gerek olmayan, eğlence unsuru haline dönüştürülen, böylelikle gözetimi dirençle karşılaşmaksızın yaşamın merkezine kolayca koyabilen bir

⁴¹¹ Richard Pérez Peña, "Two New Zealand Mosques, a Hate-Filled Massacre Designed for Its Time", **The New York Times**, 15 March 2019, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2019/03/15/world/australia/new-zealand-mosque-shooting.html>, 4 Mayıs 2020.

⁴¹² Praveen Menon, Charlotte Greenfield, "Dozens Killed in Shooting Attacks on New Zealand Mosques", **Reuters**, 15 March 2019, (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/us-newzealand-shootout/many-dead-in-new-zealand-shooting-at-two-mosques-idUSKCN1QW05Y>, 4 Mayıs 2020.

⁴¹³ "Accused Gunman Charged with Murder in New Zealand Mosque Massacre", **The Associated Press**, 14 March 2019, (Çevrimiçi), <https://www.cbc.ca/news/world/new-zealand-mosque-shootings-1.5057595>, 4 Mayıs 2020.

⁴¹⁴ Nick Perry and Mark Baker, "New Zealand Mosque Shooter Broadcast Slaughter on Facebook", **AP News**, 16 Mart 2019, (Çevrimiçi), <https://apnews.com/ce9e1d267af149dab40e3e5391254530>, 4 Mayıs 2020.

⁴¹⁵ "Christchurch Shootings: Mosque Attacker Charged with Terrorism", **BBC News**, 21 May 2019, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-asia-48346786>, 4 Mayıs 2020.

⁴¹⁶ David Lyon, **a.g.e.**, s.219.

evcilleşmiş Büyük Birader figürü yaratır. Görünürlüğün bir tuzak yerine talep edilen bir unsura dönüşmesi, gönüllü katılımın gerçekleşebilmesi için gerekli altyapıyı oluşturur.

Çalışmada üzerinde durulduğu gibi gözetlemek ve gözetlenmenin sağladığı hazzı “kültür endüstrisi” olarak tanımlayan Adorno’dan hareketle Youtuber ve Vlogger’lar, yaşamlarından kesitleri gözetleyenlerin “beğeni”sine sunmak üzerine kurulan yaşantılarında, ekonomik gelir ve popüleritenin sürekli olması için özel alanını ve mahremiyetini ifşa eder. Beğenilerin ve takipçi (gözetleyen)lerin sayısına endeksli ekonomik gelir ve popülerite, bu kişilerin daha çok beğeni ve takipçi kazanacak şekilde paylaşımlarını, dolayısıyla hayatını değiştirmesini ve gönüllü mahremiyet ifşasını şart koşar. Böylelikle –mış (mutluymuş, enerjikmiş, iyi bir film seyrediyormuş, dünya klasikleri okuyormuş, her gün farklı giyinmek için alışverişten keyif alıyormuş, özel alanında sponsorlu markasını gösterebileceği bir açıyla fotoğraf çekilmekten zevk alıyormuş vb.) gibi yaptığı bir hayatın içinde gözetleyenlerin taleplerine göre kendini şekillendirerek, sinoptik gözetlenen olarak kendini nesneleştirir.

Sosyal medyadan fotoğraf paylaşmak, fotoğrafın hemen üzerine yer bildirimi yapmak gibi aktiviteler, gönüllü olarak gözetim sarmalının içine sokmaktadır. Bu noktada gözden kaçmaması gereken husus, bir tercih ilişkisinden söz ediliyorsa alternatifinin de aynı ölçüde, daha fazla maliyet doğurmadan tercih edilebilir olduğunu ispatlamaktır. Her seçimin bir reddediş olduğundan hareketle, yapılan seçimin alternatifi birey için zorluklar barındırıyorsa örtük bir zorunluluk ilişkisini gözden kaçırarak ilkinin iradi bir tercih olduğunun yanılsaması içerisine girilmesi söz konusu olur. Basit bir analogi yapmak gerekirse, asgari ücretle çalışan bir işçinin mesleğini, çalışma şartlarını, iş güvenliğini ya da ücretini beğenmediği durumda işten istifa etmemesini tercih olarak yorumlamak, alternatifinde işsiz kalmasının ekonomik ve psikolojik maliyeti düşünüldüğünde, kötü şartlarda çalışmanın görece daha iyi bir seçenek olduğu ortaya çıkacağı için eksik bir okumaya sürükler.

Rasyonel bireyler, bu noktada kötüler arasında tercih yaparak görece iyiyi seçerler. Sosyal medya üzerinden gözetim ilişkisinin gözetleyen ve gözetlenen olarak

gönüllü kurulması ve mahremiyet ifşalarıyla alternatifindeki görülmemenin verdiği yoksunluk hissine tercih edilerek yine kötüler arasından tercih yapılmaktadır. Gözetlenmeyi seçen aktörler, gözetlenmenin sebep olduğu maliyetleri üstlenerek, sanal kimliklerini görücüye çıkarıp toplumsal onay almaya çalışırlar. Genel iradede sapan daha küçük grupların kendi kabul kuralları ile çekilmiş sınırlarının dışında kalmak istemeyen tekil bireyler, arzu ettikleri grubun çatı kimliğiyle olan benzerliklerini gösterecek şekilde kimliklerini görünür kılarlar. Bu noktada aktörler, gözetlenmelerinin ve gözetlenmemelerin maliyetlerini hesaplayarak bir seçim yapmakta ve bu seçimler örtük bir tahakküm ilişkisi doğurmaktadır. Gözetimdeki bu dönüşümün sebebi, gözetimin karşıtları işbirliğine zorlamasıdır.

Çalışmanın son olarak tartışmaya açtığı konu, yeni gözetim biçimlerinin etik/ahlaki düzlemde yol açtığı sorunların değerlendirilmesidir. Milgram Deneyi'nden hareketle, yapılan eylemin doğurduğu sonuçlardan farklı olarak düşünülmesi, eylemin sorumluluğunun eylemi gerçekleştiren tarafından üstlenilmesini zedeleyerek biyopolitik güvenlik pratiklerinin rahatça uygulanabilmesini sağlamaktadır. Bir gümrük memuru için savaş koşullarından kaçan bir sığınmacıyı kapının dışında bırakmak, eline silah alarak sığınmacıya doğrultmaktan daha az etik sorun yaratacak olsa da sığınmacının yaşayacağı sonuçlar açısından büyük bir değişiklik olmayacaktır.

Masumiyet karinesinin kategorik şüpheyne dönüşümü ise suçsuzluğu ortaya çıkana kadar kişileri suçlu ilan etmeye sebep olmaktadır. Kriminal olarak kodlanan çıkar gruplarının bir mensubu olmak, kişiyi olağan şüpheli haline getirerek temel hukuksal norm olan masumiyet karinesini bozmaktadır. Medya da çalışmanın başlarında değinildiği gibi belirli grupların risk/tehdit olarak algılanmasını canlı tutacak ve masumiyet karinesini bozacak şekilde haber dili seçmektedir. Örneğin, Show Haber'de akşam haberleri konusu olup sonra da ana akım basılı yayın organlarında yer alan “İstanbul Fatih'te Suriyeli Öğrenciler Çete Kurup Haraç Topluyor”⁴¹⁷ haberinin içeriğinde 11, 14 ve 16 yaşlarında olan üç çocuğun haraç topladığının öne sürüldüğü belirtilmiştir. Herhangi bir kanıt gösterilmeksizin “öne

⁴¹⁷ “İstanbul Fatih'te Suriyeli Öğrenciler Çete Kurup Haraç Topluyor”, **İnternetHaber**, 13 Kasım 2019, (Çevrimiçi) <https://www.internethaber.com/istanbul-fatih-te-suriyeli-ogrenciler-cete-kurup-harac-topluyor-video-galerisi-2063056.htm>, 2 Ağustos 2020.

sürülme” diliyle yapılan bu haberin “Suriyeli” vurgusu, hiç kuşkusuz, toplumda göçmen ya da geçici sığınmacı konusundaki nefreti körüklemeye sebep olmaktadır. Aynı haber kanalı, benzer şekilde akşam haberlerinde ulusal televizyondan gösterip sonrasında da resmi youtube sayfasından paylaştığı başka bir haberde ise “Çete Lideri 14 Yaşında Bir Çocuk”⁴¹⁸ başlığını yeterli bulmaktadır. Bu iki örnekte görüldüğü gibi bir kişinin Suriyeli olması, potansiyel suç tehdidi olarak sunulması açısından hukukun temel ilkelerini tersine döndürmektedir.

Bu çalışma, genel olarak iktidar bağlamında gözetleyen ve gözetlenen arasındaki hiyerarşik ilişkinin güvenlik ekseninde uğradığı mekânsal dönüşümü çok boyutlu olarak ortaya koymaya çalışmıştır.

⁴¹⁸ “Çete Lideri 14 Yaşında Bir Çocuk”, **ShowAnaHaber**, 21 Eylül 2018, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=qVR48boRNew&ab_channel=ShowAnaHaber, 2 Ağustos 2020.

KAYNAKÇA:

Abercrombie, N.; Turner, B.:	Sovereign Individuals of Capitalism , Londra, Allen&Unwin, 1986.
	"Accused Gunman Charged with Murder in New Zealand Mosque Massacre", The Associated Press , 14 March 2019, (Çevrimiçi), https://www.cbc.ca/news/world/new-zealand-mosque-shootings-1.5057595 , 4 Mayıs 2020.
Açıkmeşe, Sinem A.:	"Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme," Küresel Siyasete Giriş , İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
Adey, Peter:	"Surveillance at the Airport: Surveilling Mobility/Mobilising Surveillance", Environment and Planning A , 36 (8): s.1365-80.
Adorno, Theodor, W.:	Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar , Çev. Orhan Koçak-Ahmet Doğukan, İstanbul, Metis Yay., 2002.
Agamben, Giorgio:	State of Exception , Chicago, University of Chicago Press, 2005.
Agamben, Giorgio:	Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life , Stanford, CA: Stanford University Press, 1998.
Althusser, Louis:	İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları , Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul, İletişim Yay., 2000.
Altunay, Alper:	'Biri Bizi Gözetliyor Programı ve Elektronik Gözetim', Kurgu Dergisi s: 20, 2003, ss. 133-141.

Bacock, Robert:	Tüketim , Çev. İrem Kutluk, Ankara, Dost Kitabevi, 2005.
Baştürk, Efe:	Gözetimin Soykütüğü , İstanbul, Kalkedon Yay.,2016.
Baudriallard, Jean:	Tam Ekran , İstanbul, Yapı Kredi Yay1., 2004.
Baudrillard, Jean:	Tüketim Toplumu , Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2010.
Bauman, Zygmunt:	Küreselleşme – Toplumsal Sonuçları , Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1999.
Bauman, Zygmunt:	Liquid Modernity , Cambridge, Polity, 2000.
Bayur, Hilmi Kamil:	Sadrazam Kamil Paşa: Siyasi Hayatı , Ankara, Sanat Kitabevi, 1954.
Baysal, Başar; Lülecı, Çağla:	"Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi," Güvenlik Stratejileri Dergisi , No:22, 2011
Beck, Ulrich:	Risk Society: Towards a New Modernity , London: Sage Publications, 1992.
Beck, Ulrich:	Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru , Çev. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan, İstanbul, İthaki Yay., 2011.
Beck, Ulrich:	Siyasallığın İcadı , çev. Nihat Ülner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Bell, D.:	“İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?”, Uğur Dolgun, (Ed.), Sosyo-Ekonomik Perspektif içinde s.309-328, Çev. A. Sevimli, Bursa, Asa Kitabevi, 2001.
Bennett, Colin J.:	“Cookies, Web Bugs, Webcams and Cue Cats: Patterns of Surveillance on the World Wide Web” Ethics and Informaion Technology , Vol. 3, Issue 3, 2001, s. 197-210, s. 198.
Bennett, C., Raab, C., Regan, P.:	“People and place: Patterns of Individual Identification Within Intelligent Transportation Systems”, içinde D. Lyon (ed.) Surveillance as Social Sorting , London and New York, Routledgei 2003.
Bentham, Jeremy:	“Panoptikon ya da Gözetim Evi”, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (der), Panoptikon Gözün İktidarı (içinde), İstanbul, Su Yayınları, 2008, s.9-77.
Beyhan, Mehmet Ali:	“2.Abdülhamit Döneminde Hafıyye Teşkilatı ve Jurnalçiler”, İlmi Araştırmalar Dergisi , İstanbul, Cilt:0, Sayı:8, 1999, s.65-83.
Bigo, Didier:	“Globalized (in)Security: The Field and the Banopticon”, içinde J. Solomon and N. Sakai (ed.), Traces: A Multilingual Series of Cultural Theory and Transition , Hong Kong, University of Hong Kong Press, 2005.
Bora, Aksu:	“Kamusal Alan/ Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi”, Toplum ve Bilim Dergisi , Kış 1997, Sayı: 75, 1997.

Bourdieu, Pierre:	Pratik Nedenler–Eylem Kuramı Üzerine , Çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yay.,1995.
Boyne, Roy:	Post-Panopticism”, Economy and Society , Vol:29, Issue:2, 2000, s. 285-307.
Breckrenridge, Keith:	“ Verwoed’s Bureau of Proof, Total Information in the Making of Apartheid ”, History Workshop Journal, 59, 2005, s.83-108.
Brown, John S.; Duguid, Paul:	The Social Life of Information , Watertown, Harvard Business School Press, 2002.
Bulduk, Sevda:	“Öğrenilmiş Çaresizliğin Genelleme Sorunu: Görev Etkisi”, Türk Psikoloji Dergisi , Cilt 17, Sayı: 50, 2002, s.77-93
Burrows, Röger; Gane, Nicholas:	“Geomographics, Software and Class”, Sociology , Volue:40, Issue:5, 2006, s.793-812.
Burson, P:	Use of Nannycams Raises Issues of the Ethics”, Parents Rights, Fourth Worth Star-Telegram , 19 Ocak 2005, www.azcenral.com/fami-lies-/articles/0119videotaping19.html/
Castells, M.:	Ağ Toplumunun Yükselişi , Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yay., 2008.
	"Christchurch Shootings: Mosque Attacker Charged with Terrorism", BBC News , 21 May 2019, (Çevrimiçi)

	https://www.bbc.com/news/world-asia-48346786 , 4 Mayıs 2020.
	“Coca Cola Memleket Apartmanı Ramazan Reklamı 2019”, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=baKpZzwwWtk
Cole, C., S.;	Coyne, J.,C.: Situational specificity of laboratory induced learned helplessness”, Journal of Abnormal Psychology , 86, 1977, s.615-623.
Cole, Simon A.:	Suspect Identities: A History of Fingerprinting and Criminal Identification , Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.
Coleman, Roy:	Reclaiming The Streets: Surveillance, Social Control and the City , Cullompton, UK, Willian, 2004.
Collier, Stephan J.:	“İktidar Topolojileri Foucault’nun ‘Yönetimsellikten’ Öte Siyasi Yönetim Çözümlemesi”, Teorik Bakış , Sayı:3, 2014, s.175-220.
Crawford, R.:	“Computer Assisted Crises”, G. Gerbner, H. Mowlana ve H. Schiller (der), Invisible Crises (içinde), CO: Westview Press, 1996.
	“Çete Lideri 14 Yaşında Bir Çocuk”, ShowAnaHaber , 21 Eylül 2018, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=qVR48boRNew&ab_channel=ShowAnaHaber , 2 Ağustos 2020.

Çimen, Ali:	Echelon: İstihbarat Dünyasının Perde Arkası , İstanbul, Timaş Yay., 2002.
Çuhacı, Aysu :	“Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı”, Sosyoloji Dergisi , S.14, 2007.
Davies, Pascal:	“Microchips are Getting Under the Skin of Thousands in Sweden”, Euronews , 15 Mayıs 2020, (Çevrimiçi) https://www.euronews.com/2018/05/31/microchips-are-getting-under-the-skin-of-thousands-in-sweden , 29 Haziran 2020.
Davis, See A.:	“The Body as a Password”, Wired , Vol:5, Issue:7, 1997,s.132-140.
Deleuze, Gilles:	“Denetim Toplamları Konusunda Bir Ek”, Çev: Ulus Baker, Birikim Dergisi , Şubat-Mart 2001.
Deleuze, Gilles:	Müzakereler , Çev. İnci Uysal, İstanbul, Norgunk Yay., 2006.
Deleuze, Gilles:	“Postscript on the Societies of Control”, October 59, Kış 1992: s.3-7.
Dolgun, Uğur:	Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu , İstanbul, Ötüken Yay., 2008.
Dolgun, Uğur:	“Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma”, Yönetim Bilimleri Dergisi , c:2, s:1, 2004.
Dolgun, Uğur:	“Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma”, Yönetim Bilimleri Dergisi , c:2, s:1, 2004.

Ellul, Jacques:	Teknoloji Toplumu , Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yay., 2003.
Ergür, Ali:	“Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim”, der: Barış Çoban, Bora Ataman, Gözetim Toplumu Panoptikon , İstanbul, Ege Basım, 2016, ss.5-14.
	“Facebook’a Cambridge Analytica Davası”, DW , 19 Aralık 2018, (Çevrimiçi) https://www.dw.com/tr/facebooka-cambridge-analytica-davas%C4%B1/a-46810401 , 22 Temmuz 2020.
	“Facebook Trump’ın Seçim Kampanyası Paylaşımlarını Kaldırdı”, NTV , 19 Haziran 2020, (Çevrimiçi) https://www.ntv.com.tr/teknoloji/facebook-trumpin-secim-kampanyasi-paylasimlarini-kaldirdi,cEUibSNVWUKN84VrPITC2A , Erişim Tarihi: 30 Haziran 2020.
Feeley, M.; Simon, J.:	“The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications”, Criminology , Vol:30, Issue:4, 1992, s. 449-74. Ve M. Feeley and J. Simon, “Actuarial Justice: The Emerging New Criminal Law”, içinde D. Nelken (ed.), The Futures of Criminology , London, Sage, 1994.
Ferudi, Frank:	Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri , Çev., Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2017.
Foucault, Michel:	Büyük Kapatılma , Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2000.

Foucault, Michel:	Büyük Kapatılma -Seçme Yazılar 3 , Çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
Foucault, Michel:	Deliliğin Tarihi , Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2013.
Foucault, Michel	Entelektüelin Siyasi İşlevi –Seçme Yazılar 1 , Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2000.
Foucault, Michel:	Güvenlik, Toprak, Nüfus College de France Dersleri 1977-1978 , Çev. Ferhat Taylan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
Foucault, Michel:	Hapishanenin Doğuşu , Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Yay., 1992.
Foucault, Michel:	İktidarın Gözü , İstanbul, Ayrıntı Yay., 2007.
Foucault, Michel:	Toplumu Savunmak Gerekir , Çev., Şehsuvar Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
Garland, David:	The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society , Chicago, University of Chicago Press, 2001.
Giddens, Anthony:	Elimizden Kaçıp Giden Dünya , Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yay.,2000.

Giddens, Anthony:	Ulus Devlet ve Şiddet , Çev., Cumhur Atay, İstanbul, Devin Yay., 2005.
Grygiel, Jennifer:	"Facebook Algorithm Changes Suppressed Journalism and Meddled with Democracy", The Conversation , 24 Haziran 2019, (Çevrimiçi) https://theconversation.com/facebook-algorithm-changes-suppressed-journalism-and-meddled-with-democracy-119446 , 30 Nisan 2020.
Göker, Göksel:	"Bir Gözetim Aracı Olarak Periscope", Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi , Cilt:7, Sayı:1, 2016, ss. 969-992.
Gökkaya, Bilican Veda:	"Çaresizliğini Öğrenen Kadın: Öğrenilmiş Çaresizlik", International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , Vol:10, No:14, Fall 2015, s. 53-70.
Gönültaş, Nuh; Günaydın, Eşref:	Dijital Röntgenci: Sam Amcanın Soğuk Nefesi , İstanbul, Karakutu Yay., 2003.
Gramsci, Antonio:	Prison Notebooks , New York, International Publishers, 1971.
Gül, Hasan; Oktay, Ercan:	"Türkiye ve Dünyada Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma", SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi , Cilt:9, Sayı:18, 2009, s.421-436, s.422.
Gürbilek, Nurdan:	Vitrinde Yaşamak , İstanbul, Metis Yay., 2001.
Habermas, Jürgen:	Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü , Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yay., 2000.

Han, Byung-Chul:	Şeffaflık Toplumu , Çev., Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Yay., 2020.
Hardt, M.; Negri, A.:	İmparatorluk , Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2003.
Hayal, Seda:	“Biyo İktidar Gözetiminde Planlama: Tarlabası Kentsel Dönüşümü Örneği”, <u>Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi</u> , İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013.
Hendricks, Scotty:	"How the Diderot Effect Explains Why You Buy Things You Don't Need", Bigthink , 16 Haziran 2018, (Çevrimiçi) https://bigthink.com/scotty-hendricks/how-the-diderot-effect-explains-why-you-buy-things-you-dont-need , 1 Nisan 2020.
Hiroto, D.,S.:	Locus of Control and Learned Helplessness”, Journal of Experimental Psychology , 102, 1974, s. 187-193.
Holland, Eugene:	“Şizofreniden Toplumsal Denetime”, Gilles Deleuze’de Toplum ve Denetim içinde s.73-84, Çev. B. Başaran, İstanbul, Bağlam Yay., 2005, s.83.
Hooksema, Susan; Girgus, Nolen:	vd.“Learned Helplessness in Children: A Longitudinal Study of Depression, Achievement, and Explanatory Style”, Journal of Personality of Social Psychology , Vol. 51, Issue 2, 1986, s. 435-442.
Hu, Margaret:	“Biometrie ID Cybersurveillance”, Indiana Law Journal , vol:88, 2013, s.1477.

	https://www.researchgate.net/publication/248814972_A_Tack_in_the_Shoe_Neutralizing_and_Resisting_the_New_Surveillance
Humbolt, Wilhelm V.:	İnsanın Özgürlüğü, Haklar ve Özgürlükler Anatolojisi , Ankara, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2000.
Irzık, Gürol:	“Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik-Eleştirel Bir Yaklaşım”, Bilgi Toplumuna Geçiş : Sorunsallar, Görüşler, Yorumlar, Eleştiriler ve Tartışmalar , Der. İlhan Tekeli. vd, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., No.3, Ankara, 2002.
İlhan Taşçı,	“Türkiye’de Twitter Yasakları: Mavi Kuş 4.Kez Uçamadı”, BBC Türkçe , 22 Temmuz 2015, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150722_turkiye_twitter_yasaklar , Erişim Tarihi: 30 Haziran 2020.
	“İstanbul Fatih’te Suriyeli Öğrenciler Çete Kurup Haraç Topluyor”, İnternetHaber , 13 Kasım 2019, (Çevrimiçi) https://www.internethaber.com/istanbul-fatih-te-suriyeli-ogrenciler-cete-kurup-harac-topluyor-video-galerisi-2063056.htm , 2 Ağustos 2020.
J.,Skolbekken:	“The Risk Epidemic in Medical Journals”, Social Science and Medicine , c.40, no.3, 1993.
Jr., Gandy, Oscar,H.:	“Coming to Terms with the Panoptic Sort”, Surveillance, Computers, Privacy , Editors: David Lyon and Elia Zureik, London, Universty of Minesota Press, 1996, s.133-136.

Jr.,Gandy, Oscar, H.:	The Panoptic Sort: A Political Economy of Personal Information , California, Westview, 1993.
Kamenka, Eugene:	“Totaliterianizm” in A Companion to Contemporary Political Philosophy, 1992.
Keyman, Fuat.E.:	"Kamusal Alan ve 'Cumhuriyetçi Liberalizm': Türkiye'de Demokrasi Sorunu", Doğu Batı Düşünce Dergisi Sayı: 5 - Kamusal Alan , Doğu Batı Dergileri Yay.,1998.
King, Lyall:	“Information, Society and the Panopticon”, The Western Journal of Graduate Research , Vol:10 Issue:1, 2001, s.40-50, s.46-47.
Kiraz, Selin ve Kestel, Seyra:	“Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm:Change.org”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi , s: 53, 2017, s.139-163.
Koç, Altuğ:	“Michel Foucault’nun ‘Biyopolitika’ Kavramının Teorik Çerçevesi”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi , Sayı:2, No:2, Aralık 2018, ss.193-218.
Kumar, Krishan:	Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları , Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 2004.
Kutluer, Gökem:	“Panoptisizm ve Sanat”, der: Barış Çoban, Bora Ataman, Gözetim Toplumu Panoptikon , İstanbul, Ege Basım, 2016, ss. 49-60.

Lemke, Thomas:	Biyopolitika , Çev. Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
Leiss,W.; Chociolko,C.:	Risk and Responsibility , Montreal, McGill-Queen's University Press, 1994 .
Lyon, David:	"9/11, Synopticon, and Scopophilia: Watching and Being Watched" Haz. Kevin D. Haggerty ve Richard V. Ericson, The New Politics of Surveillance and Visibility , Toronto, University of Toronto Press, 2006 .
Lyon, David:	Elektronik Göz , Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Sarmal Yay., 1997.
Lyon, David:	Gözetim Çalışmaları Genel Bir Bakış , Çev. Ali Toprak, İstanbul, Kalkedon, 2013.
Lyon, David:	Gözetlenen Toplum: Günlük Hayatı Kontrol Etmek , Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon Yay.,2006.
Lyon, David:	Surveillance Society: Monitoring Everyday Life , Berkshire, Open University Press, 2001.
Lyon, David:	The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society , Cambridge, Polity, 1994.
Madrigal, Alexis C.; Bogost, Lan:	"How Facebook Works for Trump", The Atlantic , 17 Nisan 2020, (Çevrimiçi) https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/04/ho

	w-facebooks-ad-technology-helps-trump-win/606403/ , 30 Nisan 2020.
Marcuse, Herbert:	Tek-Boyutlu İnsan , Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., 2010.
Mahmut Hamsici,	“Twitter’ın Türkiye’de Kapattığı Hesaplarla İlgili Raporda Neler Var?”, BBC Türkçe , 12 Haziran 2020, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53029734 , 30 Haziran 2020.
Mardin, Şerif:	Ne Demek İstedim? NTV Program Metni, 23 Mayıs 2008, http://arsiv.ntvmsnbc.com ‘den akt Gücüyener, Merve: Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.6-7.
Marx, T., Gary:	“A Tackin the Shoe: Neutralizing and Resisting the New Surveillance”, Journal of Social Issues , Vol:59, No:2, 2003, s.369-390, s.374, (Çevrimiçi)
Marx, T., Garry:	Measuring Everything that Moves: The New Surveillance at Work”, icinde D. Lyon and R. Simpson (ed.), Deviance in the Workplace , Stanford, CT: JAI Press, 1999.
Marx, T., Gary:	“What’s New About the ‘New Surveillance’? Classifying for Change and Continuity”, Surveillanca & Society Journal , Vol.1, Issue 1, 2002, s. 9-29, (Çevrimiçi) https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3391/3354
Marx, T., Garry:	Undercover: Police Surveillance in America , Berkeley, University of California Press, 1988.

Marx, Karl; Engels, Friedrich:	Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri , Çev., M. Erdost, Ankara, Sol Yayınları, 2005.
Mathiesen, Thomas:	Internet and Surveillance , Londra, Routledge, 2011.
Mathiesen, Thomas:	“The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited”, Theoretical Criminology , Vol:1, Issue:2, s. 215-234.
McCahill, Mike:	The Surveillance Web: The Rise of Visual Surveillance in an English City , Cullompton, Willan, 2002.
Medin, Burak:	“Dikizleme Günlüğü: Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadar Sevdik?”, TRT Akademi , Cilt 1, Sayı 2, Temmuz 2016, s. 786-789.
Menon, Praveen; Greenfield, Charlotte :	“Dozens Killed in Shooting Attacks on New Zealand Mosques”, Reuters , 15 March 2019, (Çevrimiçi) https://www.reuters.com/article/us-newzealand-shootout/many-dead-in-new-zealand-shooting-at-two-mosques-idUSKCN1QW05Y 4 Mayıs 2020.
Miş, Nebi:	"Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi," Akademik İncelemeler Dergisi , Cilt:6, No:2, 2011.
Monahan, Torin:	Surveillance in the Time of Insecurity , New Brunswick, Rutgers University Press, 2010.

Muller, B:	“Disqualified Bodies: Securitization, Citizenship and identity management”, Citizenship Studies , Vol:8, No:3, 2004, s. 279-94.
Negroponte, Nicholas:	Being Digital , New York, Alfred A. Knopf, 1995.
Niedzwiecki, Hal:	Dikizleme Günlüğü , Çev. Gökçe Gündüç, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2010.
Orwell, George:	Bin Dokuz Yüz Seksen Dört , Çev. Nuran Akgören, İstanbul, Can Yay., 2002.
Özcan, Arif Behiç:	“Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD’nin Güvenlik Stratejileri”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi , Sayı:22, 2011, ss.446-465.
Parenti, C.:	The Soft Case: Surveillance in America from Slave Pases to the War on Terror , New York, Basic Books, 2003.
Peña, Richard P.:	"Two New Zealand Mosques, a Hate-Filled Massacre Designed for Its Time", The New York Times , 15 March 2019, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/2019/03/15/world/australia/new-zealand-mosque-shooting.html , 4 Mayıs 2020.
Perry, Nick; Baker, Mark:	"New Zealand Mosque Shooter Broadcast Slaughter on Facebook", AP News , 16 Mart 2019, (Çevrimiçi) https://apnews.com/ce9e1d267af149dab40e3e5391254530 , 4 Mayıs 2020.
Rheingold, Howard:	The Virtual Community: Homesteading the Electronic

	Frontier , New York, Harpel Perennial, 1994.
Rose, Nicolas:	Powers of Freedom , Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
Sabancı, Ahmet A.:	“Dijital Gözetime Karşı Savunma Rehberleri Neden İhtiyacımız Var? Nasıl Daha İyi Kullanılabilirler?” Gözetim Toplumu Panoptikon , İstanbul, Ege Basım, 2016, ss. 61-70.
Said, Edward:	Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu , Çev. Nezih Uzel, İstanbul, İrfan Yay., 1998.
Schmitt, Carl:	Siyasal Üzerine , Çev. Ece Göztepe, İstanbul, Metis Yay., 2006.
	“Sendikalar Çalışanlara Çip Takılmasına Karşı: 'Şirketler İşçilerin Önceliklerine Odaklansın’”, BBC Türkçe, 12 Kasım 2018, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46177852 , 29 Haziran 2020.
Sennett, Richard:	Flesh and Stone , London, Faber and Faber, 1996.
Sennett, Richard:	Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir , Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay.,2002.
Singer, Eleanor; Endreny, Phylliss:	“Reporting on Risk: How the Mass Media Portray Accidents”, Diseases, Disasters and Other Hazards , New York, Russel Sage Foundation, 1993, s.1-2.
Shields, P:	“Beyond Loss of Control: Telecommunications, Surveillance, Drugs and Terrorism”, Into: The Journal of Policy ,

	Regulations and Strategy for Telecommunications and Media , 4:2, 2002, s.9-15.
Staples, G., William:	The Culture of Surveillance: Dicipline and Social Control in The United States , New York, St. Martin's Pres, 1997.
Stratton, John:	Siberalan ve Kültürün K�reselle�tirilmesi", Cogito Dergisi , K�� 2002, Sayı:30, 2002.
Suat Soydemir,	"Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 3, No 2, 2011.
Sucu, İpek:	"Gözetim Toplumunun Kar�� �topya Yüzü: İktidar G��leri ve �tekiler", Atatürk İletişim Dergisi , Sayı: 2, 2011, s.125-140.
Swendsen, Lars:	Korkunun Felsefesi , �ev. Murat Er�en, İstanbul, Redingot Kitap, 2017.
�aylan, Gencay:	Postmodernizm , Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
�ent�rk, Levent:	Mimarlı�ın Biyo-Politika Sözlüğü , Alt�k�rkbe� Yayınları, İstanbul 2013.
Tataro�lu, Muhittin:	"E-Devlet'te Kullanılan Gözetim ve Kayıt Teknolojilerinin Mahremiyet �zerinde Etkileri", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Cilt: 2009-1 Sayı: 18, ss.95-120.
Toffler, Alvin:	���nc� Dalga, �ev: Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar Yay.,1981.
Toffler, Alvin:	Yeni G��ler Yeni �oklar , �ev. Belk�s �orak��, İstanbul, Altın

	Kitaplar Yay., 1992.
Torpey, John C.:	The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State , Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
	Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/
Weber, Marx:	Bürokrasi ve Otorite , Çev. H. Bahadır Akın, Ankara, Adres Yay., 2005.
Weber, Marx:	Sosyoloji Yazıları , Baskı:6, Çev., Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
Yüksel, Mehmet:	Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi, AÜ SBF Dergisi , C:58/1, ss. 181-213.
Yüksel, Mehmet:	"Mahremiyet Hakkı ve Sosyo Tarihsel Gelişimi", Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , c:58, s:1, s.182-189.
Yükselbaba, Ülker:	"Milgram Experiment About Authority and Obedience", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası , Yıl 2017, Cilt:75, Sayı:1, 2017, s.227–270, s.30, (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/30512/330060#author666140
Zamyatin, Yevgeni:	Biz , Çev. Füsun Tülek, Ayrıntı Yay., 1996.
Zizek, Slovoj:	Yamuk Bakmak , Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay., s.128.
Zuboff, Suhoshona:	In the Age of the Smart Machine , New York, Basic Books, 1988.

	“5 soruda Facebook Verilerini 'Usulsüz Kullanmakla' Suçlanan Cambridge Analytica”, BBC Türkçe, 20 Mart 2018, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469094, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2020.
	6, Perri: “The Governance of Technology: Concepts, Trends, Theory, Normative Principles and Research Agenda”, Paper Presented at the ‘Human Choice and Technological Change’ Conference, Lisbon, Portugal, 24-5 Subat 2003.